hans zulliger

ÇOCUK VİCDANI VE BİZ

bozak yayınları

HANS ZULLIGER

ÇOCUK VİCDANI VE BİZ

1977

14

ÇOCUK VİCDANI VE BİZ

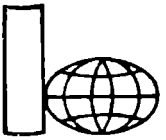
BOZAK YAYINLARI : 14
PSİKOLOJİ DİZİSİ 10

1. Baskı NİSAN **1977**
Kapak Düzeni **Cavit Bozak**
Dizgi ve Baskı : Bozak Matbaası

HANS ZULLIGER

ÇOCUK VİCDANI ve BİZ

Türkçesi
Kâmuran Şipal

bozak yayınları
İSTANBUL

BOZAK Matbaası Koll. Şti.

İÇİNDEKİLER

BİRİNCİ BÖLÜM

Vicdan ve vicdan oluşumuna ilişkin sorunlara ilk toplu bakış 1

İKİNCİ BÖLÜM

Vicdan oluşumunda rol oynayan eğitsel faktörler 25

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Sevgi, özdeşleşme, ödipus kompleksi ve bunların vicdan oluşumuna katkısı 47

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İnsanda bilinç dışı ahlâksal bir mekanizmanın dışa vurumu: İtiraf zorunluğu 74

BEŞİNCİ BÖLÜM

Kendi kendini cezalandırma (özcezalandırı) eğilimi 98

ALTINCI BÖLÜM

Vicdansal tepki sonucu çete oluşturumu 127

YEDİNCİ BÖLÜM

Hatalı vicdan reaksiyonunun sonucu olarak yalancı geri zekâlılık 150

SEKİZİNCİ BÖLÜM

Hatalı vicdan reaksiyonlarının sonucu ortaya çıkan karakter bozuklukları 170

ÖNSÖZ

Vicdan, her çocukta bir istidat olarak bulunur doğuştan. Bu istidadın geliştirilebilmesi, çocuğun her şeyden önce yaşadığı çevreyle sürekli ve içten bir ilişkiyi sürdürmesine bakar. Çocuğun kendisine belirli birtakım objeler seçip bunlarla köklü ilişkiler kurabilmesine, sevmeyi öğrenmesine, bir **sen***'e bağlanma olanağına kavuşmasına bağlıdır böyle bir gelişim. Tabii, sevi objesi ilkin anne ya da annenin yerini tutan bir başka kişidir, daha sonra baba alır onun yerini; ancak çok sonraları, ruhsal bakımdan olgun bir aşamaya ulaştığında,* **soyut idealler** *ve* **tanrı,** *sevi objesi seçilir çocuk tarafından.*

Kitabın ilk yayınlanışından bu yana, bu görüşümde hiçbir değişiklik olmadı, dolayısıyla metinden bir şey çıkarmak, ya da metne yeni bir şey eklemek gereğini duymadım.

Kitapta okuyucuya sunduğum bilgiler, masa başında pişirilip kotarılmış kuramsal şeyler değil, yıllar ve yıllar boyu sürmüş bir öğretmenlik uğraşısının ve çocuk psikoterapisti olarak edindiğim tecrübelerin ürünüdür, **derinlik psikolojisinin** *verilerine uygunluk göstermektedir, kuramsal bakımdan bu bilim koluna dayanılarak kanıtlanabilir hepsi.*

Ama bana göre önemli olan, kuramlar değil, pratikte uygulanan eğitimdir, yalancı dış ideallerin değil, vicdanlarının sesine kulak verecek kuşakları yetiştirebilmek için pratiğe dönüştürülebilen kuramsal bilgilerdir.

Kısaca sağlıklı kalması gereken ruhtur önemli olan. Bu kitap işte böyle bir amaca hizmet için yazılmış bulunuyor.

İttigen, Bern, Ekim 1960, *Hans Zulliger*

Vicdan ve Vicdan Oluşumuna ilişkin Sorunlara İlk Toplu Bakış

Vicdan üzerinde düşünmek ya da bu konuyu tartışmak gibi bir görev karşısında kendimizi bulduk mu, **kutsal bir ülke**'nin topraklarına ayak atacakmışız gibi bir duygu sarar içimizi. Saygımızdan şapkamızı çıkarırız adetâ; çünkü çocukluğumuzun ilk yıllarından beri bize öğretilegelmiş ve biz de inanmışızdır ki, vicdan **Tanrı'nın sesi**dir, çeşitli uyarmalarla ruhumuzda açığa vurur kendini, bizi her vakit ezelî ve ebedî ideallere sadık davranmaya zorlar. Vicdanın birleşik kaplara benzediği, **mutlak**'la aramızda doğrudan bağlantı kurduğu yolunda bir kanı yaşar içimizde; onun doğru'yu, iyi'yi ve kötü'yü, neyin ahlâka uygun, neyin uygun olmadığını, neyi yapabilip, neyi yapamayacağımızı tüm kuşkulardan uzak biçimde aralıksız bize haber verip durduğuna inanırız.

Hani vicdanın Tanrısal'la aramızda bağlantı kuran ruhsal bir merci, ruhsal bir organ niteliği taşıdığını yadsıyacak değiliz. Ne var ki, bunun ancak sınırlı ölçüde doğruluğunu günlük yaşantılarımız bize göstermiyor mu? Yoksa böyle bir görüşü dile getirmek bir büyüklenme, hattâ ondan da ileri bir şey, bir küfür müdür?

Bizim bütün istediğimiz, Sezar'ın hakkını Sezar'a bırakmaktır. **Günlük Yaşamın gerçeğini** gözlemler, başımızı da kuma sokmak istemezsek ve gelişim psikolojisinin görüş açısından yola koyulup dikkatimizi vicdan denilen nesne üzerine yöneltirsek, çaresiz daha önce dile getirdiğimiz yargıya varırız.

Bir köylünün on yaşındaki oğlu okula giderken yolda birkaç kiraz çalıyor. Bir komşunun yol kenarındaki bahçesinde bir kiraz ağacı vardır, kirazları koparıyor ağaçtan. O sırada evinin önünde dikilen bahçe sahibi görüyor küçük hırsızı. Bir süre onu seyrediyor, derken yumurcağın yeteri kadar kiraz kopardığına karar verip, onu uyarmak için bir ıslık öttürüyor. Oğlan da bunun üzerine elinden dalı bırakıp yoluna gidiyor. Arada bir tartışma çıksın istemiyor komşularla, ama yaptığından ötürü de hiç vicdan azabı duymuyor. Bununla da kalmayıp, cimrinin biri şu bizim komşu diye düşünüyor, bıraksaydı da ağaçtan istediğim kadar kiraz koparıp yeseydim ne olurdu yani? diye geçiriyor içinden. Bir adamın bahçesinde bunca kiraz ağacı varken, aldığı ürün üç beş kiraz az olmuş, çok olmuş, ne farkeder sanki? diyor kendi kendine.

Beri yandan, bahçenin sahibi olayı unutuyor hemen, köylünün oğlu bahçesinden birkaç kiraz aşırdı diye kızıp köpürmüyor, bundan dolayı babasına varıp çocuğu şikâyet etmeyi geçirmiyor aklından.

Ertesi gün köy rahibinin oğlu yoldan geçerken aynı ağaç altında duruyor. Olgun kirazlar iştahını kabartıyor. Ama oğlan duraksıyor, neye karar vereceğini bilemiyor bir türlü. Vicdanı buyuruyor: «Çalmayacaksın!» Ama kirazlara duyduğu iştah, haydi ne bekliyorsun gibilerden cesaretlendiriyor kendisini: «Haydi kopar!» diyor. «Nasıl olsa ağaçta o kadar kiraz var, baksana kirazdan geçilmiyor dallar, canım kirazlar, al al hepsi!» Derken kendisini bir gözetleyen var mı diye sağına soluna bakınıyor, kimseyi görmeyince kirazlardan koparmaya başlıyor. O anda bahçenin sahibi ahırdan çıkmıştır, öfkeyle sesleniyor: «Şu benim kiraz ağacını rahat bırakacak mısın, yoksa köpeği üzerine salayım mı ha?» Bunu işiten oğlan elinden bırakıyor dalı, korkuyla kaçıp uzaklaşıyor. O gün öğleye kadar okulda dikkati

dağınık ve dalgın vakit geçiriyor; öğretmenin saptadığına göre hiç mi hiç başarı gösteremiyor derste. Öğretmen rahibin oğlunun vicdan azapları içinde kıvrandığını, bu vicdan azaplarının çocuk için matematik, coğrafya, dikte ve beden eğitimi derslerinden daha çok önem taşıdığını bilemiyor tabiî. Oğlan öğleyin okuldan çıkıp eve giderken her zamanki yolu bırakarak dolambaçlı bir yol izliyor, hırsızlık suçunu işlediği yerden ve bahçe sahibinin evinin önünden geçmek istemiyor. Evde babası suçlayıcı bakışlarla kendisini karşılıyor. «Hay Allah!» diye göğüs geçiriyor. «Çocuk sahibi olmak bir dertmiş meğer!» Bu manidar girişten sonra, rahip, derin bir pişmanlığa kapılmış oğluna, bahçe sahibinin telefon ettiğini, birlikte şimdi ona gidip gönlünü alacaklarını ve zarar ziyanı da ödeyeceklerini söylüyor. «Bir rahibin oğlu meyva aşıracak ha! İçinden bir duygu kimsenin bir şeyini çalmaman gerektiğini söylemedi mi sana? Vicdanının sesini işitmedin mi?» diye yakınıp sızlanmaya başlıyor rahip baba.

Görülüyor ki, vicdan ilk olayda hiç sesini duyurmamasına karşılık, ikinci olayda harekete geçmekte, etkinliğini hattâ aşırı ölçüde hissettirmektedir. Vicdanın her iki olaydaki tepkisinde belirli farklar açığa vurmaktadır kendini. Bu yüzden, neden ilk olayda vicdanın duyarlık göstermeyip, ikincisinde sert bir tepkiyle kendini belli ettiği sorusu kafamızda doğmakta, vicdan söylenildiği gibi **mutlak**'ın sesi ise her iki olayda da birbirine eşit bir etkinlik göstermesi gerekeceği düşüncesini zihnimizden geçirmekteyiz. Çünkü her iki defasında da olayın geçtiği yer aynıdır, her iki defasında da aynı yaşta çocuklar söz konusudur. Kaldı ki, iki çocuk da birbirine denk bir zekâ aşamasındadır: Sınıflarında başa geçmek için öbür öğrencilerle yarışmaktadırlar. Yoksa vicdan dediğimiz şey **sosyal durumlara** mı bağlıdır? Böyle bir olasılığı, yalnız komşu

bahçeden kiraz çalan küçük hırsızların vicdanlarında uyanan tepkideki değişiklik ortaya koymamakta, bahçe sahibinin çocuklara karşı farklı davranışı da bunu kanıtlamaktadır. Köylü çocuğunun davranışına bahçe sahibi önemsiz bir gözle bakar, üzerinde pek durmayıp geçer. Gelgelelim, rahibin oğlunun işlediği aynı suçla öylesine çileden çıkar ki, olaydan ötürü çocuğun babasına gidip şikâyette bulunur. Yani büyük insanın vicdanı, aynı **nesnel olayda** bir keresinde şöyle, bir keresinde böyle olmak üzere değişik tepki göstermektedir. Bahçe sahibi, rahibin, oğlundan hiç değilse hesap sorup onu paylayacağını düşünmüştür elbet. Zaten rahibe telefon edip hırsızlığı haber verişinin de nedeni budur. Peki ama, oğlu tıpkı rahibin oğlu gibi aynı suçu işlemiş köylüyü neden durumdan haber etmez? Bunu yapmamakla, iki olaydan birinde suçlunun cezalandırılmasını isteyip, öbürsünde suçluya karşı bir girişimde bulunmamakla adaletsiz davrandığını vicdanı kendisine söylememekte midir? Vicdanın gördüğü fonksiyona anlaşılan hiç de pek yalın bir gözle bakılamayacağını saptamak uygun bir davranış olacaktır.

Birbirlerinin pek yakınında yer alan değişik ülkelerde birbirinden büsbütün değişik hak ve hukuk anlayışlarının geçerlikte bulunduğunu dünyayı gezip dolaşanlardan duyup işitmemiz, vicdansal foksiyonda saptadığımız adı geçen karmaşıklığa özellikle dikkati çekici bir durum kazandırmaktadır. Örneğin, herkesin bildiği gibi, atalara ve yaşlılara Çin'de alabildiğine saygı gösterilir, adetâ atalar ve yaşlılar bir kült konusu yapılır. Bir diğer ulus oluşturan Moğollar, yani Kamçatka yarımadasının sakinleri, aralarındaki pek yaşlanmış kişileri öldürür. Moğollar'da öteden beri uygulana gelen bir âdettir bu ve öldürü eylemi bu eylemi gerçekleştirenlerde bir vicdan azabına yol açmaz. Mundang, Schilluk, Dakka, Baya ve Bum

gibi Afrika kabileleri ise, belli bir hükümdarlık süresinden sonra krallarının yaşamına son verir; kralı öldürmek ise, ya başrahibe, ya annenin bir erkek kardeşine ya kabiledeki demirci ustasına ya da kralın oğluna düşen bir ödevdir. Bunlar sonradan hiç bir vicdan azabına kapılmaksızın işlerini görürler. Adı geçen kabilelerin yerleşim bölgeleri yakınında öyle kabileler de vardır ki, krallarına Tanrı gibi tapar ve kralın öldürülmesini en ağır cürümlerden biri görür (1). Japonlar tarafından ele geçirilmeden önce, Formoza adasının dağlık kesimlerinde yaşayan bir kabile mensubuna erkek gözüyle bakılabilmesi, evlenecek olgunluğa erişmiş sayılabilmesi için, komşu köylerde yaşayan bir savaşçıyı öldürüp, baş derisini yüzerek köyüne getirmesi zorunlu tutulmaktaydı. Dağlık bölgede yaşayan yeni yetme bir formozalının vicdanı, çevre köylerden bir erkeğin öldürülmesine karşı hiç itiraz yöneltmemekte, tersine böyle bir eylemi ondan beklemekteydi (2).

Trobriand adalarında cinsel ahlâk bakımından birbirine düpedüz karşıt yollar izleyen kabilelerin hemen yan yana yaşadığını bir kitabında anlatır Malinowski (3). Kabilelerin kiminde alabildiğine cinsel bir özgürlüğün egemen olduğu, hatta çocukların bile bu özgürlükten yararlandığı görülür; bazı kabileler ise cinsellik konusunda tıpkı Avrupalılar gibi sert görüşlere sahiptir. Bu arada şunu da söyleyelim ki, Pasifik Okyanusunun güneyindeki adaların sakinleri cinsel görüşlerini bir başka yerden alıp benimsemiş değillerdir, öteden beri kendilerinde hep yaşayagel-

---

1) M. Zeller, **Die Knabenweihen**. Bern 1923.

2) Mc Gowern, **Formosa**, Stuttgart 1929.

3) **Das Geschlechtsleben der Wilden**. Zurich, London und, New York 1927.

miştir bu görüşler. Asya içerlerinde oturan kimi kabileler, gece yatarken Avrupalı turistlerin koyunlarına karılarını ve kızlarını verecek kadar konukseverlikte ileri gitmekte, yani buralarda da bize gülünç olduğu kadar iğrenç gelen ve vicdanlarımızın bizi uymaktan alıkoyacağı âdetler varlığını sürdürmektedir. Bu durumda, vicdan gelişiminin acaba **sosyal** koşullara bağlılığı söylenebilir mi? Acaba **çevre** mi belirlemektedir bu gelişimi?

Ancak böyle bir şey kanıtlanabildi mi, vicdanın doğa üstü (transendent) bir güç tarafından **bütünüyle hazır durumda** insan ruhuna yerleştirildiğine ve tepkilerinde tutarlık gösterdiğine ilişkin genellikle benimsenen görüş sarsılıp yıkılacaktır. Dünyanın herhangi bir yerinden bir süt çocuğunu alır da gözlemlersek, kendisinde bir vicdanın varlığı sonucunu çıkarmamızı sağlayacak bir belirtiye rastlayamayız. Küçük çocuklar yaşamlarının ilk döneminde tümüyle ahlâk dışı bir karakter taşır.

Ama bu demek değildir ki, bir vicdan geliştirme gücü bir **istidat** olarak yoktur çocukta. Hayır, böyle bir istidadı normalde her çocuk barındırır bünyesinde, bu istidat bütün öbür istidatlar gibi doğuştan kendisine verilmiştir. Bütün canlılarda gözlemlenen, belki canlı ya da cansız tüm nesnelerin özünde saklı yatan **normatif yasa,** insanın varlığında sürdürür eğemenliğini; bu yasa uyarıncadır ki, yıldızlar dönüp durur, tüm canlılar çevrelerine uyum gösterir, yaralar kendiliğinden iyileşir vb. İşte Haeberlin (4), ruhsal-akılsal bakımdan insanda da böyle normatif bir yasanın etkinliğini bulgulayıp ortaya koymuştur. Buna rağmen, kimi çocuklar da vardır, böyle bir **vicdan geliştirme yeteneği**'nden yoksun görünür. Örneğin oligofrenlerin bazı kategorilerinde (az yetenekliler, budalalar) böy-

---

4) **Der Geist und die Triebe,** Basel 1924.

le bir durum söz konusudur. Bunu söylerken, özellikle ajite budalaların (idiot) belli çeşitleri ve sonradan çokluk düzenbazlıkta ve sosyete dolandırıcılığında karar kılan **içgüdüsel-narsistik tipler** (5) geliyor aklıma; psikoterapist olarak çalışırken bunların bazılarını tanımıştım, ruh bakımından sakat yavrularını tedavi edebileceğimi uman anne ve babalarınca bana getirilmişlerdi. Ancak, bu da onların bensevilerinden (narsizm) bir parçasını aktarım libidosuna (=Sen'e karşı sevgiye) dönüştürememelerinden ileri geliyordu hep.

Burada, bir vicdan geliştirebilmek için çocuğun herşeyden önce bir **sevme yeteneği**'nin varlığını gereksinip gereksinmeyeceği sorusu doğmaktadır. Öyle anlaşılıyor ki, kimde böyle bir yetenek yoksa, o kimse eğitilememekte, hemcinsleri için sorumluluk duygusu hissetmekten uzak kalmakta, ruhunda vicdan diye bir şeyin varlığını ele verecek kıpırdanışlara rastlanmamaktadır. **Vicdansız** biridir kısaca ve normal psikoterapi imkânlarından yararlanılarak kendisine herhangi bir yardımda bulunulamamaktadır. Prensip olarak toplumsal yaşama yetenekli değildir. Küçük çocukların sevmeye yetenekliği konusunda, erişkinler çokluk bir aldanışa kaptırır kendilerini. Çünkü sevgiye yeteneklilik ve **sevgi kanıtlamaları**'na açlık birbirinin aynı değildir. Sevgiye aç öyle çocuklara rastlarız ki, bir sevme yeteneğinden yoksundur. Çevresindekilere gösterdikleri yakınlık gerçek sevgiden ayırt edilemez; ama bu yakınlık, çevresindekilerden sevgi kanıtlamaları elde etme amacına yöneliktir yalnız. Bir çocukta gerçekten bir sevme gücü bulunup bulunmadığını, onun bir vaz-

---

5) Zeitschrift für psychoanalytische Pädagogik, Sonderheft **Über Hochstapler und Verwahrloste** mit Beitraegen verschiedener Autoren. Heft 3. Wien 1935.

geçi (feragat) yeteneğine sahip olup olmaması gösterir. Çocuk anne babasının ve daha başkalarının sevisel yaklaşımlarını bir içgüdü duyumundan vazgeçerek kazanma yolunu tutuyorsa, işte o zaman gerçekten seviyor demektir. Ama doymak bilmez biçimde sevgi arıyor, ama çevresinin sevisel yaklaşımlarına karşı kendisi bir şey vermek istemiyor ya da veremiyorsa, o zaman bencil (egoist) ve bensever (narsist) biridir; ruhunda bir vicdanın gelişip olgunlaşacağı kuşkuludur.

Yani küçük çocukları erkenden başlayıp, kendilerine gösterilecek sevgiyi uygun davranışlarla adetâ hakedecek gibi eğitmek, sertlikler ve zorlamalardan kaçınarak buna henüz küçük yaşta başlamak son derece önemli görünmektedir. İçgüdüsel vazgeçilere alıştırma işini daha süt çocukluğu döneminde ele almak gerekir; örneğin süt çocuğu, annenin belirleyeceği zaman aralarıyla kendisine meme verilip doyurulacağını bilmeli, bu duruma katlanmaya alışmalıdır. Gerçekte süt çocuğu, her uykudan uyanışta hemen kucağa alınıp emzirilmek, sonunda doymuş ve meme emmekten yorgun düşmüş, yeniden uyumak ister. Ama **beklemesini** ve annesinin durumunu dikkate almasını öğretmek, çocuğun ruhsal gelişimi bakımından dikkate almasını öğretmek, çocuğun ruhsal gelişimi bakımından enikonu değer taşır. Çocuk bunu öğrenecek yetenekten yoksunsa, anormalliği konusunda bir kuşku duyulmalıdır.

Çocukta istidat halinde varolan vicdanın uyandırılıp geliştirilmesi, belki tümüyle bir **eğitim sorunudur.**

Bir insan içgüdüsel - narsistik karakter taşıyor, küçüklüğündeki bu özelliği büyüklüğünde de koruyorsa, çocukken eğitiminde istenmeyen, ama istenmeyişi oluşturduğu tehlikeyi azaltmayan bir **eğitim hatası** işlenmiş demektir. Bana gelen narsistik - içgüdüsel tipleri, yani bir vicdandan

yoksun bulunanları tedavi edebilmem, bende böyle bir kanı uyandırmış bulunuyor. Ancak şunu da belirteyim ki, tedavi edebildiklerim çocuklar değil, yetişkinlerdi ve söz konusu başarıları psikoterapinin ya da benzeri yöntemlerin olanaklarından yararlanarak değil, hastaları bir başka çevre içine yerleştirmek, **varlıklarının** sürekli tehlike içinde bulunduğu bir ortamda onların yaşamasını sağlamakla elde ettim. Buna paralel birçok tecrübe İngilizler tarafından daha önce yapılmıştır: Ülkelerinin büyük kentlerindeki canileri toplayıp götürerek Avusturalya'nın pek iç açıcı denemeyecek bölgelerinde karaya bıraktıkları vakit, kuşkusuz bu gibi kişilerde vicdansal bir eğitimi gerçekleştirmek gibi bir amaç gütmemişti İngilizler. İstedikleri, toplumun bu zararlı kişilerini ucuz yoldan başlarından atmaktı. O zamanlar henüz ekilip biçilmeyen düpedüz yabansıl yeni ülke Avusturalya'ya bırakılan ıslahı imkânsız suçlular, burada eski yurtlarındakinden apayrı bir durumla karşı karşıya kalmışlardı.

Dört bir yanda tehlike, ölüm tehlikesi pusuda onları gözlemekteydi. Vahşi hayvanlar, adanın kendilerini düşmanlıkla karşılayan yamyam sakinleri, değişik iklim koşulları, gerekli araç ve silâhların elde bulunmayışı, başlarını sokup içinde güvenliğe kavuşacakları bir barınaktan yoksunluk vb.: Bütün bu yeni çevre, ayrıca karşılıklı beslenen kuşku, o zamana kadar dizginlenme yoluna gidilmemiş taşkın duygular, hoyrat ve haşin davranışlar, adaya bırakılanların yaşamları için bir tehlike oluşturuyordu. Bu koşullarda, varlıklarını tehdit eden güçlere karşı durabilmek için bir toplum düzeni içinde bir araya gelmeyip ne yapılabilirdi? Ayrı baş çekmek, kendini götürüp ölümün kucağına atmaktan başka bir anlam taşımıyordu.

Yaşam Kaygusu, bir zamanın canilerini, aralarında toplumlar ve toplum düzenleri kurmaya, aynı uğurda sava-

şanları kendilerine yardımcı kişiler görüp onlara büyük değer vermeye, onları sevmeye, onların duygularını paylaşıp gereksinmelerini anlamaya, davranışlarında onların durumunu dikkate almaya, kısaca onlara karşı vicdan denilen şeyi geliştirmeye zorluyordu. Böyle böyle İngiliz toplumuna zararlı bu kişiler, kendi hoyrat ve ilkel isteklerle içgüdülerinin sesine değil, zorunlukların buyruğuna uyarak bir toplum oluşturmuş, bu toplum çalışmış, bayındır kentler kurmuş, ticaretle uğraşmış, tıpkı uygar uluslar gibi kendine itibar sağlamıştır.

Çevre ve zorunlukları, ceza yasalarının ve tutukevlerinde uygulanan eğitimin üstesinden gelemediği bir şeyi başarmış, suçluların ıslah edilerek bir çalışma ve toplum düzeni kurup, bu düzende yerlerini almalarını ve nihayet yoksun bulundukları bir vicdanı geliştirmelerini sağlamıştı. Çünkü **vicdan** demek, yıkılmaz bir yaşam yasasının varlığından **emin** bulunmak demektir.

Ama çevre etkeninin vicdan oluşumunda ne ölçüde rol oynayabileceğini görüp anlamak için İngiltere ve Avusturalya'ya gitmenin gereği yoktur.

Bir zaman oğulları arasında hayırsız biri çıktığı ve onu adam etmek için girişilen tüm çabalar sonuç vermediği vakit dedelerimiz ne yapmıştı? Hayırsız oğlu bir gemiye bindirip Amerika'ya yollamak değil mi? Böylece, Avrupa'dan sürülüp atılan oğul, Atlas Okyanusu'nun karşı yakasında başının çaresine nasıl bakar, nasıl ayakta durur, kendisinden başkası umursamazdı bunu. Amerika'ya sürülen hayırsız oğullardan kimi orada batağa saplanmış, ama çoğunluk ne yapıp yapıp tutunmuş, yaşam yolunda başarıyla ilerlemiş, hattâ seyrek olmayarak Avrupa'da bıraktığı akrabalarının saygısını kazanmış, o efsanevî anlatılara konu edilen **milyoner amca** kimliğine bürünmüştür.

İngiltere'den alınıp Avusturalya adasına bırakılan suçlularda karşılaştığımız olay Amerika'ya gidenlerde de gerçekleşmiş, onlar da eski yaşam doğrultularından ayrılarak çalışıp çabalamış, aralarında arkadaşlıklar kurmuş, bir toplum oluşturmuş, kendilerine özgü yasalar düzmüş, kendi koydukları yasalara uymuşlar, toplumları içinde çeşit çeşit kurallar, âdetler vb. geliştirmiş ve kendilerinde kişisel bir vicdanın doğmasını sağlamıştır.

Medard Bob (6) bir bildiride açıkladığına göre, gayet anlayışlı bir hemşirenin yardımıyla şizofrenli bir hasta kadını iyi etmeyi başarmış, tedavi sürecinde hastaya süt çocuğu gibi davranıp onu eğitmekle işe başlamıştır. İlkin hastasına şişe içinde süt vermiş, biberonu kendi eliyle kadının ağzına tutmuştur. Sonraları şişeyi kadının yanıbaşına bırakmış, hastasının bizzat onu alıp sütü içmesini sağlamıştır. Bir ilerki aşamada ise kadını alıp mutfağa götürmüş, içeceği sütü kendisine hazırlatmış, lâpalar yedirmiş ona, yavaş yavaş daha başka yiyecekleri pişirip kotarmasını öğretmiştir. Sözün kısası: Hastanın henüz doğmuş bir çocuk gibi baştan başlayarak bir yaşamı sürdürmesi sağlanmış, kendisinden yapması istenen şeylerde yavaş yavaş bir artışa gidilmiş, nihayet tedavisi tam bir başarıyla sonuçlanan kadının ahçılık yapıp hayatını kazanacak duruma gelmesi sağlanmıştır.

Kendilerinde bir vicdan yok gözüken, ama oligofren de denemeyecek çocuklarda ve yetişkinlerde de sanırım benzer bir yol izlemek yerinde olacaktır. Belki bu gibi kimselerde istidat halinde bulunan bir vicdan zamanında, yani vaktiyken uygun eğitsel yöntemlere başvurularak geliştirilmemiş, dolayısıyla güdük kalmıştır. Yani çocuğu

---

6) İsviçre Psikanaliz Derneği'nin bir oturumunda okunan bildiri.

sevme yeteneğiyle gerektiği gibi donatmak, vicdansal gelişim bakımından belki hepsinden büyük bir önem taşımaktadır. Bir yetişkine karşı sevgi duyan çocuk, yalnız kendine yakın bir kimse olduğu için onu sevmez, yetişkine örnek kimse gözüyle baktığı, **tüm** dışavurumlarında yetişkini kendine örnek aldığı için yapar bunu. Yetişkinin ahlâk görüşlerini de sevmekten geri durmaz ve bunlara öykünmek için çaba harcar.

En yalın sevgi biçiminin özdeşleşme (identifikasyon) sayılacağını Freud ortaya koymuştur. Özdeşleşmesiz bir sevgi düşünülemez. Hele çocuklarda kolaylıkla saptayabiliriz bunu; çocuklar, tıpkı Schiller'in Wallenstein oyunundaki yüzbaşı gibi davranır. Yüzbaşı üzerine oyunda aşağıdaki sözler söylenir:

«Şöyle mi öksürdü, böyle mi tükürdü,»
«Bakıp yüzüne bir güzel öykündü.»

Üç yaşında bir kız olan Beat, babasının dağcı ayakkabılarını geçirir ayağına ve bir kum yığınını tırmanmaya çalışır; ağır ayakkabılar içinde nerdeyse yürünecek gibi değildir. Ama herşeye rağmen duyduğu mutluluğa diyecek yoktur Beat'ın çünkü kendisine baba gözüyle bakar.

On yaşındaki Ludwig'de fena bir tik vardır: İkide bir «öhö öhö» der, öksürüp yere tükürür. Bu davranışı kökü çok derinlerde sinirsel bir bozukluğu akla getirdiğinden, oğlan evdekilerce alınıp muayene için uzman bir hekime götürülür.

İkinci seansa giderlerken annesi de oğlana eşlik eder. Anne koyu bir sigara tiryakisidir ve öhö öhö! diye öksürür aralıksız. Bir ara eğitim danışmanı, tıpkı çocuk ve annesi gibi ufak ufak öksürdükten sonra, kendisiyle yalnız bırakılan Ludwig'e sorar: «Öksürmenleriyle kime öykünüyorsun

bakayım?» Ludwig kurnaz kurnaz sırıtır. «Anneme!» diye cevaplar. Eğitim danışmanı yere bir tükürük atıp der ki: «Ama annen yere tükürmüyor senin gibi!» Bunun üzerine oğlan şöyle der: «Ben annemden daha iyi üstesinden geliyorum bu işin. Hem bir sürü ineği olan köylü dayım da hep tükürüyor yere!» Ludwig'le arasında olumlu bir **aktarım** ilişkisi (=candan bir dostluk) kurulduğunu ve bu ilişkinin daha ilk seansta kendini açığa vurduğunu anlayan danışman, boya kalemleriyle yapılmış resimler çıkarır çocuğun önüne: «Sen de istersen benim gibi böyle resimler yapabilirsin! Sonra da bana gösterirsin yaptıklarını», der. Çocuk uçar sevincinden, bir sonraki seansa gelirken yaptığı resimleri de yanında getirir, ayrıca hekime annesinin yazdığı bir mektubu uzatır; mektupta çocuktaki tikin kaybolduğu bildirilmektedir. «Resimler pek hoş!» diyerek oğlanı över danışman. «O kadar hoş ki, bu başarından ötürü ödüllendirilmeyi hakettin doğrusu. İstersen kızımı da alıp hep beraber gider, bir pastanede pasta yeriz.» Ludwig sevincinden bir çığlık atar. Bunun üzerine, danışman parmağını kaldırarak gülümser ve alçak perdeden takılır:

«Ancak, biliyorsun, bir bayanla pastaneye gidince nezaketi elden bırakmamak gerekir.» Oğlan sesli sesli güler, ufak ufak öksürmeleri ve yere tükürmeleri ima ederek: «Ne demek istediğinizi anladım», diye cevaplar ve sonra şunları ekler sözlerine: «Korktuğunuz şeylerden hiç biri gerçekleşmeyecek!» Oğlanın üzerinde uygulanan yıldırım tedavisi böylece sonlanır ve ilerde de korur sürekliliğini. Anne ve dayıyla özdeşleşme sonucu doğan tik, birincisi çocuğun kime öykündüğünün **bilincine varması,** ikincisi dayı ve anneden daha etkileyici objelerle özdeşleşme olanağının sağlanmasıyla kaybolmuştur. (Bununla çocuklardaki tiklerin her vakit bu kadar kolay yoldan giderilebileceğini söylemek istiyor ya da bunların çokluk ağır sinirsel bozuklukların belirtisi sayılması gerekeceğini yadsıyor değilim.)

Bir vakit onbir yaşında çok şımarık bir oğlanı evime almıştım; çocuk babasız bir ortamda büyümüş, o zamana kadar annesine, hala ve teyzelerine, kızkardeşlerine, evde ne kadar kadın, kız, hizmetçi varsa hepsine yapmadığını komamıştı. Bize gelince, ilkin yalın köy koşullarıyla sürekli alay etmiş, bunları daha önce yaşadığı büyük kentteki koşullarla karşılaştırmıştı. Ama derken dostluk kurmuştu benimle. Ne var ki, çayına herkesten bir şeker fazla atma, taze fasulya yenirken tabağına herkesten bir dilim fazla jambon alma, patates salatasıyla herkesten bir yarım sosis fazla yeme alışkanlığını sürdürmüş, oturduğu yerde boynunu uzatıp bakması gerekse bile tabaktaki meyvaları ya da pastaları sayarak herkesten fazla bir meyva ya da pastaya konup konamayacağını anlamak istemişti. Bir gün kendisiyle beraber okuldan eve dönüyorduk; tırıs adımlarla pek güzelim atlardan oluşan bir süvari alayı geçti önümüzden.

«Senin de böyle güzel bir atın bulunsun istemez miydin?» diye sordu.

«İsterdim tabiî; ama ne yapayım ki yok!»

Bunun üzerine göz ucuyla, sorarak bana baktı. Derken üstü açılıp kapanır pek görkemli bir araba geçti yanımızdan.

«Ne diye kendine bir araba almıyorsun?» diye sordu.

«Pek o kadar fazla param yok da!»

«Ama bir araban olsun isterdin sanırım?»

«Ona ne şüphe!»

Bunun üzerine yeniden göz ucuyla beni süzdü. Sonra sesinde duygularımı paylaşan değişik bir tonla şöyle söyledi:

«Bir araba alamadığın için kendini pek mutsuz hissediyorsun, değil mi?»

Ben güldüm. «Mutsuz mu?» dedim, «Öyle bir halim mi var yani? — Hayır hayır! Ailah ayak vermiş, gideceğim yere yaya yürüyebilirim.»

«Yani bir araban olmuş, hiç önemi yok mu senin için?» diye üsteledi.

«Yok», dedim, «bir arabam olmaması gerçekten önemli değil! Bana bak da anla işte, dilediği her şeye hemen kavuşmasa insan daha rahat eder.»

«Gerçekten mi?» diye sordu ve düşünceli düşünceli başını salladı.

Bu olaydan sonra çay içilirken dört şeker yerine iki şekerle yetinmesi ve pek sevdiği öbür yemeklerde de benzeri fedakârlıklarda bulunması dikkatimizi çekti. Zayıflayacak, kilo verecek diye tasalanmaya başladık, yesene haydi, yesene! diye zorladık kendisini. Bir gün de ben: «Bu yemeklerde yeni çıkardığın moda da ne oluyor bakayım?» diye bir soru yönelttim.

«Madem ki sen ata arabaya bakmıyorsun, ben de çayda bir iki şeker daha az harcayabilir ve benzeri davranışlarda bulunabilirim. İlerde de büyüdüm mü, bankacı ya da doktor olur, müşterilerin bir güzel parasını alırım; kucak dolusu para kazanır, sana da bir araba armağan ederim!»

İlerde çocuk gerçekten de hekim oldu, ama şimdi çalıştığı ülkede bana araba armağan edecek ne gücü, ne imkânı var. Ancak, politik koşullar değişir de bana bir araba armağan ederse hiç şaşman. Verdiğimiz örneklerin açık seçik gösterdiği gibi, çocuklar sevgi ve özdeşleşmeye başvurarak her türlü olaylara öykünebilmekte, öykünme konuları kimi vakit karakter yapılarına kök salmakta, seven ve

özdeşleşme sürecini gerçekleştiren çocuk yalnız başkalarına karşı yakınlık duymakla kalmayıp, sevi ve özdeşleşme objesinin özelliklerini de kendi varlığına aktararak benimsemektedir.

Bir ara, bu ruhsal mekanizmanın oluşumunu iki yaşındaki bir kızda pek güzel gözlemleme fırsatı geçti elime.
Kız evin duvarına bitişik ağaç önünde dikiliyor, ağacın dallarından yarı olmuş kirazlar sarkıyordu. Bir elini özlemle kirazlara uzatmıştı; öbür eliyle, ileriye uzanmış bu ele vuruyor, bir yandan da homurdanıyordu: «Seni kötü el seni! Seni hınzır el seni! Sana dayak lâzım, dayak!» Derken kirazlardan hiç koparmayarak gitmişti kız. Ben gördüklerimi kızın annesine anlatınca, annesi gülümseyerek şöyle demişti: «Bir vakit daha yemyeşilken kirazları hep koparırdı Erika; ben de bir defasında aynı sözlerle eline vurmuştum.» Kiraz ağacı önündeki bu küçük sahneyi bir kez daha gözden geçirirsek, Erika'nın ruhunda içgüdüsel bir istekle, anne özdeşleşmesi sonucu kazanıldığı kuşkusuz vicdansal bir davranışın birbiriyle boğuştuğunu anlarız.

Kötü elcik, çocuktaki içgüdüsel isteği, bu ele dayak atan öbür elcik de vicdanın buyruğunu anlatmaktadır. Söz konusu vicdansal buyruk içe aktarılmış anne yerini tutmakta, anneninse sözü dinlenmektedir.

Bir zaman kız torunlarımdan birinin benzeri bir oyununa tanık olmuştum. Adı Therese idi torunumun ve o vakit üç yaşında bulunuyordu, annesiyle bizi dolaşmaya gelmişti. Anne, Therese'nin bahçeye çıkarak küçük ham armutları koparıp yemesini yasaklamıştı. Kızın aklına yatacak sözlerle şöyle demişti ona: «Bak Therese! Bu yeşil armutlardan yedin mi, karnın bir fena ağrır ki duramazsın! Karnının da böyle kötü kötü ağrımasını istemezsin sanırım! Eh,

armutlar bir gün olgunlaşır, sararır renkleri, o zaman koparıp yiyebilirsin.»

sının ne demek olduğunu tecrübelerinden bilebilecek durumdaydı.

Bir gün fena sıcak vardı, pencerenin kepenklerini indirmiştim. Bir ara, baktım Therese göründü bahçede. Gidip armut ağacının önüne dikildi. Kimsenin onu gözetlemediğine inanarak ellerini sımsıkı sırtında kavuşturdu, ikili söyleşi tarzında kendi kendine konuşmaya başladı:

«Kopar al haydi, kopar al! Baksana, armutlar olmuş!»

«Hayır, hayır! Olmamışlar daha. Olsalardı, sarıya dönüşürdü renkleri. Oysa henüz yemyeşil hepsi!»

«Ama şurda bir tane var, o kadar yeşil değil. Pek öyle titizliğe kaçmazsan sarı bile diyebilirsin hani!»

«Hayır, ben yeşil diyorum, yeşil, o kadar! Elini dokundurmayasın sakın, yoksa annenden yersin paparayı!»

«Ne? Annem mi? Annem hiç bile burda değil. Babam da yok, ninem ve dedem de yoklar. Halam da yok hem. Bir armut koparsan kimin haberi olur. Bunca armut varken ağaçta.»

«Bir armut ye de karnın ağrısın sonra, ya sersem budala!»

«Ama **ben,** istiyorum karnım ağrısın!» diyerek birden ulumaya başladı Therese, ağaçtan kopardığı bir armutla yüksek frenk üzümü çalılıklarının çevrelediği bahçe içinden geçen yola kendini atarak kayboldu, hırsla yeyip yuttu armudu.

Ben, Therese'nin bu kendi kendine konuşmasını hemen not ettim; derken torunum armudu afiyetle yeyip bitirdi; ben de bunun üzerine, sanki o orada bulunduğu için değil de, bir rastlantı eseriymiş gibi bahçeye çıktım.

Therese koşarak yanıma gelip bana sarıldı: «Nasıl, bir öpücük ister misin ha?»

Başımı eğip yüzümü uzattım. Derken torunum sordu: «Şey, fena bir kız ağaçtan bir tek armut koparsa da yese — hayır, hayır! Fena bir kız ağaçtan birçok armut koparırda yerse, ancak o zaman karın ağrısına yakalanır, değil mi!»

Söylenileni doğruladım.

«On ya da yüz tane ham armut yedi mi, o zaman karın ağrıları çok, çok şiddetli olur, öyle değil mi!»

Başımı sallayarak onayladım.

«Ama yalnız üç tanecik yerse (Therese ancak üçe kadar sayabiliyordu), karnı fazla ağrımaz, değil mi!»

«Elbet, o zaman fazla ağrımaz karnı.»

«Ama yalnız iki armut yerse, hemen hiç karnı ağrımaz; birazcık ağrır, geçer, değil mi!»

«Evet, öyle.»

Küçük Therese araştırmasını sürdürdü:

«Yalnız bir tane minicik bir armut yerse, hemen hiç bir şey yememiş sayılır, öyle değil mi?»

Ben sustum.

Bunun üzerine Therese kesin bir tonla: «O zaman hiç karnı ağrımaz», sonucunu çıkardı.

Ben de: «Hayır, o zaman yediği armut ona hiç zarar vermez», diye cevapladım. «Ama annesi yasakladığı için hiç armut yemese daha iyi eder», diye ekledim.

«Peki ağaçtan bir armut kopardığını annesi görmemişse ve başka bir gören de yoksa?»

«Olsun Therese! İnsan annesini severse, dediğini de yapar.»

Therese bir an şaşırmış sustu. Sonra yeniden kıpırdandı. Küçük ağızcağızını büzdü ve gülerek: «Aptalın birisin sen!» dedi, «İnsan bir armut koparır yer ve pekâlâ yine sevebilir annesini!»

Küçük Therese'nin böyle bir itirazla karşıma çıkacağını akletmemiştim. Yenik düşmüştüm. Derken şöyle demek geldi aklıma:

«Biliyor musun, Therese, armut yiyen, ama yememesi gereken o küçük kız bir gün büyüyünce, annesini o kadar sevecek ki, isterse annesi yanında bulunmasın, yine onun dediğini yapacak!»

Therese sustu. Bir huşuyla kulak kabartmıştı söylediklerime. Belki kendisine açıkladığım şeyi henüz kavrayacak durumda değildi. Ama ben söylemek istediğimi onun daha sonraki bir zamanda kavrayabileceğini düşünmüş, dolayısıyla bunu vaktinden önce yapılmış bir açıklama diye görmemiştim. Nihayet hepimiz küçükken kilisede sözlerini anlamadığımız ilâhiler söylemişizdir. Ama yine de söylediğimiz ilâhilerde bir şey bizi sarmış, sonradan bir gün gelip içindeki sözlerin anlamını kavramamız, ruhumuzda hanidir oluşan huşu duygusunu güçlendirmiştir.

Bir tek minik armutçuk yemekle küçük fena kızın karın ağrısına yakalanmayacağını niçin söylediğim merak edilecek, açıklamamın vicdansal tepki gücünde bir azalmaya yol açıp açmayacağı sorulacaktır.

Küçük kötü kızla Therese'nin anlatılmak istendiğini gösteren bir tek söz aramızda geçmemesine rağmen, torunumla ikimiz de böyle olduğunu biliyorduk. Yoksa Therese kalkıp benimle hiç böyle bir konuşma yapmazdı. Vicdanında bir kıpırdanma başgöstermiş, Therese davranışından ötürü cezalandırılacağından korkmuştu.

Bir büyükbaba otoritesiyle davranıp yasaların ruhuna değil de harfine uyarak, bir tek armutçuğun bile karın ağrısına yol açacağını ileri sürseydim, telkinsel sözlerim kuşkusuz etkisini gösterecek, gece berbat olacak, anne telâşa kapılacak, uykusuz bir gece geçirilecekti. Böyle bir şeye yol açmaktan kaçınmak istemiştim.

Nihayet annenin sözlerini yadsımış değildim açıklamamla; çünkü iki, üç ya da daha çok armut yeyince karın ağrısına yakalanılacağını Therese'le konuşmamızda kesinlikle saptamıştık. Bir defadan bir şey çıkmaz gibi bir görüşü üç yaşında var yok bir kız önünde ahlâksızlık diye nitelendirmek istememiştim. Kanımca, mantıksal sonuç diye öne sürülüp, hoş gösterilmeye çalışılacak böyle katı ve kılı kırk yarar bir tutumun çocuğa benimsetilmesi için, gerekirse ilerde yeteri kadar zaman bulunurdu pekâlâ.

Bizim için küçük kızın kendi kendisiyle konuşması ilginç bir karakter taşımakta, konuşmada gerek vicdandan, gerek içgüdülerden yükselen sese bir dışavurum sağlanmaktadır. Birbiriyle tartışan iki kişiymiş gibi bir söyleşiyi sürdürmektedir kız. Öyle ki, sanki iki kişiden biri cam istediği gibi davranmak isteyen çocuk, ötekisi de yasaklanmış bir eyleme kalkışmaktan onu alıkoymak isteyen annedir. Therese'nin kendi içinde konuştuğunu işittiği ve gerçekten kendi ağzından konuşturduğu vicdanın sesi, annenin sesidir. Hani Therese de tıpkı küçük kızların bebeklerini kendileriyle konuştururken izledikleri bir yolu izlemektedir; küçük kızların bebeklerine kendi ağızlarından söylettiği sözler, kendilerinin onlardan konuşmalarını bekledikleri ve hayallerinden geçirdikleri sözlerdir. Therese de, içinde bulunduğu durumda annesinin kendisiyle nasıl konuşacağını aklından geçiriyorsa, öyle konuşturmaktadır annesini.

Yani Therese'nin konuşması bir çocuk vicdanındaki hesaplaşmayı açığa vurmakta, işlenmiş suçtan sonra da aynı he-

saplaşma büyükbabayla konuşmada sürdürülmektedir.

Bahçeye çıkınca, büyükbabaya gösterilen öpücükle karışık yakınlık aslında büyükbabayı hedef tutmamakta, suçlayıcı vicdanla uzlaşmayı amaçlamaktadır. Bir otorite kimliğiyle büyükbaba, kızın görüşüne göre, içinde yargıç rolü oynayan vicdanın kişiliğe bürünmüş somut dışavurumudur.

Therese, bir yasağı çiğnediği konusunda hiçbir şey söylememekle beraber, konuyu bizzat açmak ve suçlu diye **küçük** bir kızın sözünü etmekle kendini ele vermektedir. İçinde duyduğu vicdan rahatsızlığıdır ki, onu bizzat amaçlamadığı bilinçsiz bir **kendini eleveriş'e** zorlamaktadır. Bu kendini eleveriş bütün bütün vicdansız denemeyecek kişilerde de her vakit bir **itiraf zorunluğu** kılığında karşımıza çıkar; bu zorunlukla ilgili olarak özellikle suçluyu yakalamakla görevli polisler ve hukukçular inanılmayacak şeyler anlatır.

Canilerin tuhaf bir dürtüye uyarak cinayeti işledikleri yere sonra yeniden dönüp geldiği, sanırım herkesin bildiği bir gerçektir. Pek zekî ve kurnaz suçlular, suçlarını çoklukönceden ayrıntılarına kadar kafalarında tasarladıkları bir plan uyarınca işler, ama yinede **hatalı davranışlar** kapsamına girecek türden bir hata yapar, bu hata da emniyet görevlilerinin izlerini ele geçirip kendilerini yakalamasını sağlar. Örneğin bu yakında işlenen bir cinayete ilişkin bir yazı okumuştum; bir adam katledilmiş, ceset ancak haftalar sonunda bulunmuş, katil adamı öldürüp gömmüş ve cesedin teşhisini sağlayabilecek bütün ipuçlarını ortadan kaldırmayı unutmamıştı. Ceset pek sapa bir yere gömülmüş, ama önce yüz darbe izleriyle tanınmayacak duruma sokulmuş, dişlerden bazısı kırılmıştı. Giyside bulunup iş yerini gösteren amblemler sökülüp alınmış, cepler boşaltılmıştı. Gelgelelim ölünün darmadağın edilmiş yüzünde katil isminin baş harfleri yazılı bir mendil unutmuş, bu da onun izinin polis tarafından ele geçirilmesini sağlamıştı.

Çok geçmeden yakalanan katil, yaptığı açıklamada, kurbanının yüzünü görmeyi içi götürmediğini, dolayısıyla cebinden mendilini çıkarıp bu yüzü örttüğünü, sonra mendili geri almayı unuttuğunu söylemişti (1). Ayrıca, mendil üzerinde isminin baş harflerinin bulunduğunu da hiç düşünmemişti. İşte ancak böyle bir ipucu, katilin yakalanmasına yol açmıştı. Yoksa cinayet planı o kadar mükemmel hazırlanmıştı ki, başka türlü cani yakalanacak gibi değildi.

Kendini eleveri'nin bilinçdışı bir itiraf zorunluğunun dışavurumu kimliğiyle içimizde etkinliğini sürdürdüğünü, bilinçdışının arka planda faal ahlâksal br merci olduğunun bilimce bulgulanmasından ve Freud'un, bizim, kendimizin kabul ettiğinden çok daha kötü, kendimizin takdir edemeyeceği kadar da iyi yaratıklar sayılacağımızı ileri sürmesinden hayli zaman önce sanatçılar bilmekteydi. Örneğin Fransız yazarlarından Claudel Farrére'in çok okunmuş ve çeşitli dillere çevrilmiş **L'homme Oui assassina** (Kendini Asan Adam) adında bir romanı vardır. Fransız elçiliği mensuplarından biri olan roman kahramanı İstanbul'a yerleşir. Burada bir kadınla tanışır; kadın, tamamen hoyrat kaba bir canavar herifin elindedir ve kendini adama karşı savunacak durumda değildir. Normal adlî yoldan adama karşı herhangi bir şey yapılamamaktadır, çünkü adam bir başka elçiliğe mensuptur. Sonunda kahraman adamı öldürür. Herşey önceden hazırlanmış plana tıpatıp uygun bir akış izler, Türk polisi katilin bulunmasına yarayacak en ufak bir iz ele geçiremez. Derken kahramanın bir dostu olan komiser, cinayetin işlendiği eski bir mezarlığın yakınında bir yere saklanır. Gece ansızın katil cinayeti işlediği yere çıkagelir; komiser katil dostunun yanına yaklaşıp bundan böyle herşeyi bildiğini ima yollu açıklar ona, ülkeden ay-

---

1) Gazetelerde çıkan haberler.

rılıp gitmesini öğütler. Gerçekte canavar herifin ortadan kaldırılmasına bir diyeceği yoktur, ama kendisi bir güvenlik memurudur nihayet, dolayısıyla ele geçirdiği izi izlemek zorundadır. Diplomat dostu ülkeden ayrılırsa, böyle bir şeye de gerek kalmayacaktır tabiî.

Bu kısa özet ne yazık ki romandaki en önemli özelliği, yani önce yaptığı planları, sonra da işlediği cinayeti saklayıp gizlemek için elinden geleni bilinçli yapmasına rağmen, katilin ruhunda bilinçsiz vicdansal bir gücün etkinlik gösterdiğini anlatmak için romancının başvurduğu o ince psikolojik tasvirleri vermekten uzaktır.

Çaresiz kendi kendini ele verip yaptığının cezasını çekmeye zorlanan, görünürde dışa karşı şerefli bir insan rolünü oynamayı sürdürmesine, kendisinden kuşkulanan kimse de ortada görülmemesine rağmen, böyle ruhsal bir zorlamaya karşı duramayan katil motifini, Farrére'den çok önce **La Petite Roque** (Küçük Rok) adlı öyküsüyle enikonu ustalıklı kaleme alan bir başka yazar Guy De Maupasant'dır.

Bilinçsiz bir ahlâksal mekanizmanın dışavurumları olarak kendi kendini ele verme ve kendi kendini cezalandırmaların günlük yaşamımızın tüm kesimlerinde, ama daha çok çocuklarda etkinlik gösterdiğini izleyebiliriz. «Kendini eleveri insanın tüm varlığını eğemenliği altında tutan bir dürtüdür» sözü, sandığımızdan çok daha haklı bir temele dayanmaktadır.

Asıl konumuza yaklaşmaya çalışırken, bize vicdan ve oluşumunu, ayrıca vicdansal fonksiyonları enikonu bilmecemsi bir ışık altında gösteren bir dizi sorun ve durumlarla karşılaştık. Dolayısıyla, bu konuda ister istemez kafamızda beliren düşünceleri izlemek, bunları daha yakından gözden geçirip açıklığa kavuşturmaya çalışmak yerinde olacaktır. Bunu yaparken de vicdanın bir **istidat**, bir **nüve** niteliğiyle

her normal insanda daha doğuştan bulunduğu gibi bir varsayımdan yola koyulacağız.

Acaba vicdan doğuşta bütünüyle hazır var mıdır insanda, yoksa yavaş yavaş mı gelişip ortaya çıkar?

Vicdanın gelişiminde **eğitim** ne gibi bir rol oynar?

Çocuktaki sevme ve özdeşleşme yeteneğinin vicdansal gelişime katkısı nedir? **Çevresel** ve **sosyal** etkenler bulunmaksızın bir vicdan oluşumu ve gelişimi düşünülebilir mi? **Vicdanın** sesi hangi kaynaktan gelmektedir?

Vicdanın bir bölümünün insanın **bilincinden uzak** kaldığını ileri sürersek acaba yanılır mıyız? **Vicdanın bilinçsiz bölümü** ne yolda etkinlik gösterir? Acaba bunların **hatalı tepkilere** yol açtığı gibi bir görüşü benimsememiz gerekir mi? Gerekirse **ne türlü** şeylerdir bu hatalı tepkiler?

Görülüyor ki bir yığın sorun karşısında bulunmaktayız ve şimdi bunları elden gediğince çözmeye uğraşacağız.

Vicdan Oluşumunda Rol Oynayan Eğitsel Faktörler

Vicdan ve gelişiminin soyal ve çevresel yönü üzerinde şimdilik daha çok durmak istemiyorum. Bu konuda başvurduğum kanıtlar, köylüyle rahibin oğlu üzerinde anlattıklarım, etnolojiden getirdiğim örnekler, biri iki, öbürü üç yaşındaki kızlarda gözlediğim dışavurumlar, sanırım inandırıcı bir karakter taşımaktadır.

Vicdan oluşumuna katkıda bulunan bir yığın faktörden söz açabiliriz; bu faktörlerden bir bölümü çocuğun kendi ruhunda saklı yatar, bir bölümü dıştan sürdürür etkinliğini. Hepsi ortaklaşa ve aynı zamanda faaliyet gösterir. Birini ötekinden soyutlamaya çalışmak, daha çok kuramsal açıklama uğrunda başvurulacak bir girişimdir. Çünkü pratikte pek birbirinden ayrılacak gibi değildir bunlar. Ele aldığımız çetin konuya bir yerde yaklaşım sağlamak için, önce **eğitim** sorunu üzerine dikkatimizi yönelteceğiz.

Her eğitimin karakteristik özelliği, psikolojik olaylara dayanıp, yetişmekte bulunan insanda vicdansal bir merciin gelişimini ve oluşumunu göz önünde tutmasıdır.

Eğitimin en ilkel biçimi olan dressur (hayvan eğitimi) bile uygulamalı bir psikolojiden başka bir şey değildir. Daha Pawlow herkesin dikkatini çeken deneylerine girişmeden çok önce, eğiticiler psikoloji alanında **şartlı refleks** yasasını biliyor, **hazla** ödüllendirme, **elemle** cezalandırma mekanizmasına eğitsel amaçlar uğrunda başvuruyorlardı. Karşılı-

ğında bir **ödül,** bir **haz** sağlandığı ya da itaatsizlik durumlarında **cezalandırıldığı,** yani bir **elemle** karşısına çıkıldığı takdirde, çocuğun kendisinden istenen eğitsel ve ahlâksal davranışları gerçekleştireceği çok eskiden beri bilinmekteydi. Aradığı hazza kavuşmak ya da karşısına çıkarılabilecek cezanın eleminden kaçmak için çocuk eğitsel buyruklara uyuyor ve bir çok defa talim ettikten sonra kendisinden isteneni otomatik olarak yapmaya başlıyordu.

Çocuklar eğitilirken izlenen yol, eski ayı terbiyecilerinin izlediği yolun aynıydı. Ayı yavrusu alttan kızdırılan bir saç üzerine zorla çıkarılır her an havada inmeyi bekleyen, gerektiğinde de inen kırbaç darbeleriyle bulunduğu yerden ayrılması önlenir.

Sıcaklık hayvanın pençelerini yakar, hayvan da arka ayakları üzerinde dikilerek kıpırdanabileceği daracık alanda daha serin bir yer bulmaya çabalar, bu çabası da kendisini seyredenler üzerinde bir oyun izlenimi uyandırır. Sonunda ayının saç levhadan inmesine izin verilir, çabasını ödüllendirmek için de kendisine nefis bir yiyecek sunulur. Bu eksersizler yeteri kadar tekrarlanır, derken iş o duruma vardırılır ki, domptör (hayvan terbiyecisi) daha kırbacı havaya kaldırıp nefis yiyeceği gösterir göstermez ayı oynamaya başlar. Bunda böyle kızgın sacın gereği kalmaz tabiî. Şartlı rekleks yoluyla hayvan o düzeye getirilir ki, kendisini işkenceyle yetiştirmiş terbiyecisinin belli bir işaretini farkeder farketmez oynamaya başlar; böylece, yavru ayı, oyun oynayan ayıya dönüştürülür ve seyircilerin karşısına çıkarılıp onları eğlendirmeye hazır duruma getirilir.

Prensip bakımından bütün hayvanların eğitimi böyle bir akış izler; insan yavruları üzerinde uygulanan eğitim de bundan farklı değildir. İnsan yavruları öğrenme konusunda hayvanlardan çok üstündür; çünkü ruhları daha esnek olup daha çok değişim yeteneğine sahiptir. Ceza karşısın-

da duyulan gerçek korkudan kurtulmak için pek yalın bir çeşit vicdan gelişir ruhta; yasak bir eyleme girişmek gibi bir ayartıyla karşı karşıya kalır kalmaz, bu vicdan kişiyi **uyarır**, ona şöyle der: «Ayartıya karşı durmazsan, falan falan cezayı yüklenmeyi göze al! Ama seni eğitenin istediği gibi davranırsan, karşılığında bir ödülle ödüllendirileceğinden kuşkun bulunmasın! Güzel güzel armağanlar alır, takdir edilir, el üstünde tutulur, sevilip okşanırsın!»

İlkel vicdanın yapı taşları, **ceza korkusu** ile **sevisel kazanç** elde etme isteğidir.

Altını pisletmekten vazgeçirmek için, kendisini eğiten kişinin küçük çocuk üzerinde ne gibi bir yöntem izlediğine bir göz atalım.

Çocuk annesinin hoşuna gitmeyi arzular, dolayısıyla söylediklerini yapar onun, üstleneceği çaba karşılığı annesinden sevisel bir yaklaşım umar; nefis bir yiyecek vb. biçiminde dolaysız bir ödül beklemese bile, annesinin memnun, övücü, candan sesini duymak ister, onun kendisine karşı şefkat taşan yüz ifadesini görmeyi diler; hoşnut kalmamış, kızgın, paylayıcı ve soğuk bir sesi işitmekten kaçar. Altını ıslatıp pisletmekten duyduğu o ilk hazdan başlangıçta çocuğun el çekmesinde iki koşul rol oynar; birincisi: Bu el çekiş karşılığında onu eğiten kişinin sevgisini elde edeceği, ikincisi: kendisine gösterilen sevgiyi kaybetme tehlikesinden kurtulacağıdır; çünkü ruhunda tiksinti ve nefretten bir duvar henüz örülmemiştir, dolayısıyla pisliğe bir iç zorlamanın etkisiyle karşı duracak ve temizliğe yönelecek durumda değildir. Altını pisletme yolunda içinden gelen dürtüye uymak istediği zaman ilkel vicdanı uyarır çocuğu: «Sakın ha, sakın! Yoksa annen memnun kalmaz senden, kızar sana!» Annenin kızmasına da çocuk bir ceza diye, bir sevgi kaybı diye bakar.

Annenin isteklerine inatla karşı koyan çocukta bile, altını pisletmemeye alıştırılırken bir vicdanın geliştiği görülür. Kızmanın ne anlama geldiğini, yaptığı şeyin doğru sayılamayacağını pekâlâ bilir çocuk. Ama bir yolunu bulup yetişkin insanı üzmek, ona rahatlık vermemek ve bu yoldan söz sahibi olmak inatçı çocuk için daha haz vericidir. Ancak çıkartı karşısında bir nefret ve tiksinti duygusunun içlerinde filizlenip yeşermesinden sonradır ki, çocuklar eğitim açısından kendilerinden isteneni yerine getirmeye yanaşır. Tıpkı altını pisletmemeye alıştırılmasında söz konusu prensip uyarınca, çocuk, büyürken başı sonu pek seçilemeyecek ve sayıya gelmeyecek kadar çok ahlâk kuralını benimser, içe aktarır onları ve sonunda **kendi vicdanından kaynağını alan isteklermiş gibi** görür, Akla gelen bütün eğitsel çareler çocukta bir vicdan gelişimini amaçlar, bunu gerçekleştirmek üzere çalışır; ta ki, birey tüm hak ve hukuk, âdet ve anane gereklerine bir iç zorlama sonucu kendiliğinden uyabilsin. Hemcinsleriyle özdeşleşen çocuğun ruhunda zamanla bir kardeşlik, bir sorumluluk duygusu uyanır ve nihayet çocuk mutlak ideallere karşı bir yükümlülük hissetmeye başlar. Sonunda ise vicdan en yüce olan'la bir bağlantı kurar ve bu bağlantı tarafından yöneltilir, **religio'da** demirleyerek gelişimini bütünler. Vicdana soyyaşamsal bir gelişimin ürünü diye bakar Frend, onun kalıtım yoluyla anne ve babadan çocuğa geçtiğini benimser. Wundt da aynı görüştedir. Wundt'a göre, vicdan deyimi bir ortakbiliş'i gösterir; vicdandaki örnek **ge** Lâtincedeki **con**'un (1) karşılığıdır; vicdan (Alm. Gewissen (2), Lâtince

1) Lâtincede topluluk, ortaklık, beraberlik anlatan bir örnek. (Ç.N.).

2) **Wissen** Almanca'da bilmek anlamını taşıyan bir sözcük. (Ç.N.).

conscienta'nın bir çevirisidir ve bu deyim kimi değişiklerle çeşitli modern dillere geçmiş bulunmaktadır. Wundt, **vicdan sesi**'nin mitolojik bir tasarımdan doğduğunu ileri sürer: «Bir eyleme başvuranın, bu eyleminin nedenlerine ilişkin duygu ve yargısı kendi ruhsal olayları değildir; bilinçi üzerinde bilmecemsi bir etki yapan yabancı bir güçten alır kaynağını. Vicdan (das Gewissen) «Tanrının, tanrıların ortak bilişidir (Mitwissen).»

Acaba insan ne diye vicdansal gücü tanrılara maletmiştir? Wundt bunun nedenini insanda sık sık rastlanan bir olayda görür; insan, düşüncesiyle, pek sık, bir çember çizer: İlkin kendine özgü duyguları nesnelleştirir, sonra bu yoldan doğmuş nesnelere dayanarak duygularını açıklamaya çalışır.

Demek ki daha Wundt, vicdanın doğuşunu insan ruhundaki olaylara bağlamış, vicdanın oluşumunda «düpedüz insana özgü» mekanizmaların rol oynadığı, vicdanın «faaliyetine akıl erdirilemeyen» yabancı bir güç tarafından insan ruhuna yerleştirilmediği görüşünü savunmuştur. Wundt'a göre vicdan, insanın uyum (adaptasyon) yolundaki çabalarının bir ürünüdür.

Wundt'un bu konudaki görüşüne ekleyeceğimiz bir şey varsa, o da şudur: Çocukta uyum çabasını mümkün kılan bir şeyin bulunması gerekir, bu da bize göre istidat halindeki vicdandır. İstidat halindeki vicdanın da insanda sonradan oluştuğunu, soyyaşamsal bir ürün niteliği taşıyıp, kalıtımsal bir yol izlediğini ileri süren Freud'un görüşüne bütünüyle katılamayacağız. Biz, tüm yaratıklarda içkin (immanent) normatif bir eğilimin var olduğu kanısında bulunduğumuzu burada bir kez daha belirtmek isteriz. İstidat halindeki vicdanın da temeli bu eğilimdir; temelde saklı yatan normatif eğilimin bir parçasıdır istidat halindeki vicdan, eğitsel etkilemeler bu nor-

matif eğilimle uyum içinde gerçekleşir. Her türlü eğitim, bu normatif eğilim temeline dayanır; böyle bir eğilim ta başından beri insanda bulunmasa hiç bir eğitim başarıya ulaşamaz.

Vicdanın sesi'nin mitolojik bir hayalden başka bir şey sayılamayacağını öne süren Wundt'un görüşüne karşı şurasını kolaylıkla kanıtlayabiliriz: Elbet vicdanın sesi ilkin, çocukta, onun içe aktardığı (yani kendi ruhu içine alıp benimsediği) eğitici kişinin sesidir. Bunu ilk bölümde ele aldığımız iki küçük kız üzerinde pek açık seçik saptamıştık. Şimdi bir noktayı daha belirtelim ki, büyük çocuklarda da vicdanın sesi, annenin, babanın ya da kendisine saygı duyulan bir başka kişinin sesinden ayrı bir şey değildir.

Öğretmen olarak geçirdiğim kırk yıllık meslek hayatında buna ilişkin çeşitli gözlemlerde bulundum. Benim teşviklerim üzerine bazan meslekdaşlarımdan kiminin de bu konu üzerine eğildiği oldu. Öğrencilere kompozisyonlar yazdırdık; bunun için, konu kapsamına giren ve vicdanı ilgilendiren sorular çiziktiriyorduk tahtaya. Bunlardan biri şöyleydi: «İçinizde işittiğiniz ses kimin sesine benziyor? Bu ses size kimi anımsatıyor?»

Din ve ahlâk dersinde vicdan sesinin kesinlikle tanrı sesi olduğu sık sık anlatılmıştı çocuklara. Öğrencilerden büyük bir bölümü yazdıkları kompozisyonlarda sadece din ve ahlâk dersinde öğrendiklerini açığa vurdu. Dolayısıyla sorduğumuz soruya verilen cevaplardan çoğu bir değer taşımıyor, çünkü klişemsi bilgeliklerden kaynağını alıyor, daha önceden öğrenilip bir **geviş getirme** sonucu ortaya çıkarılan kimi bilgileri yansıtıyordu. Ama yine de kompozisyonlar arasında yeni bir şeyler içeren birçokları çıkıyordu her vakit.

On yaşında bir köylü çocuğu örneğin şöyle yazıyordu: «Kötü bir şey yapmaya kalktım mı, içimdeki sesi işitiyorum. Oysa başka zamanlar duymuyorum bu sesi. Canım frenk üzümü istedi mi diyelim, susuyor ses. Çünkü frenk üzümü toplamam yasak değil. Ama çiftliğimizdeki atelyeye gidip de bir bıçak alarak kendime bir sırık yontmak geçti mi kafamdan, içimdeki sesi işitiyorum, Sakın ha, sakın!' diye uyarıyor beni. Babam kendi araç ve gereçlerini kullanmamı yasakladı; bıçak falan gibi şeylerin **ağızlarını** körletiyormuşum da. 'Sakın ha, sakın!' diyen ses, babamın sesi. Bana sanki **babamın sesini** işitiyormuşum gibi geliyor. Tıpkı babamınki gibi bir çınlayışı var. Babam yanıbaşımda olsa, o da öyle diyecek: «Sakın ha, sakın!» (Robert J.)

Yine on yaşında, evlilik dışı doğmuş bir başka öğrenci ise şöyle yazıyor: «İçten gelen sesi ben de işittim. Günün birinde bir çift yavru ada tavşanını evimizdeki kümesten almış, Ernst K.'ya satacaktım. Tam onları bir sepetin içine yerleştirmiştim ki, içimden bir ses işittim. Şöyle diyordu: 'Hansi, ne yapıyorsun bakayım?' Tavşanları almadan anneme sormayı aklımdan geçirmemiş değildim hani; ama annem daha önce bir ara tavşan doğurursa yavruları bir yere vermeyelim, alıkoyalım demişti. Ben de tavşanları alırken en iyisi anneme sormayayım diye düşündüm. Ne var ki, içimden gelen ses: 'Hansi, ne yapıyorsun bakayım?' deyince, kalkıştığım işin içyüzünü kavradım. Çünkü ne zaman kötü bir işe kalkışsam, dedemin hep bana söylediği şeydi bu.» (Oğlan bir süre dedesiyle ninesinin elinde büyümüştü.) «Yanlış bir şey yapacak oldum da, yaptığım şeyin yanlışlığını kesinlikle bilemedim mi, hep **dedemin sesini** işitirim.» (Hans R.)

Sınıfının en zeki öğrencisi on üç yaşındaki bir kızın kompozisyonunda ise şu satırlar yer alıyordu: «İçten gelen ses

Tanrı'nın sesidir denir. Biz daha pek küçüktük, pazar okuluna gidiyorduk, işittik bu sesi. Belki doğrudur, Tanrı'nın sesidir içten gelen ses, çünkü bir erkek sesi gibi. Nerdeyse babamın sesine benziyor, ama değil, hissediyorum onun sesi olmadığını. Çünkü babam yanımdayken ve beni bir davranışımdan ötürü paylayıp azarlarken de işitiyorum bu sesi.

Birinde babamın toprak tütün mahfazasını kırmıştım, o da beni bir güzel haşlamıştı. İşte o bana çıkışırken içimdeki ses de boyuna şöyle söylüyordu: 'Ne diye dokunursun babanın tütünlüğüne, ben sana düşürürsün dememiş miydim!' İçimdeki ses bana gerçekten söylemişti bunu, ama yine de ben tütünlüğü şömine üzerinden alıp bir bakmak istemiştim. Babam onu köyde düzenlenip, derece alanlara armağanlar dağıtıldığı avcılar bayaramından getirmişti. Kimbilir, belki içten gelen ses gerçekten **Tanrı'nın sesi**dir.» (Marianne L.)

Küçük çocukların içten geldiğini işittikleri ses, hiç kuşkusuz, yakın akrabalardan birinin sesidir henüz. On üç yaşındaki Marianne, tanıdığı insanlardan birine mal etmez sesi. Gerçi ses kulağına babasının sesi gibi gelir, ama kız yine de gerçekte öyle olmadığını sezer, çünkü babası yanıbaşındayken de aynı sesi içinde duymaktadır.

Bundan başka elimde on dört ilâ on altı yaşları arasındaki daha büyük çocukların kompozisyonları ve bu konuya ilişkin açıklamaları, ayrıca on sekiz yaşındaki bir oğlanın bir mektubu bulunmakta, bütün bunlarda vicdansal sesin kaynağına değinilmektedir.

On beş yaşındaki bir kız şöyle yazar örneğin: «İçimden gelen ses öyle ki, **sanki kendi kendimle konuştuğumu işitiyorum.** Kendi sesimden hiç kalır yeri yok. Hani biliyorum **Tanrı'nın benimle konuştuğunu,** sesin benim sesim olmadı-

ğını. Ama Tanrı kuşkusuz bir insan gibi konuşamaz gerçekte, düşüncede konuşur, onun için de **benimle konuşabilmek için benim kendi sesimi kullanıyor.»** (Lotti B.)

On altı yaşındaki bir oğlan da yazdığı kompozisyonda şu görüşü dile getirir: «İçten geldiği işitilen ses **bir sam, o kadar**. Gerçekte ses falan yok ortada. İnsan ne yapması gerektiğini, ama kendisine kalsa ne yapacağını ya da ne yapmak istemediğini, oysa yapması gerektiğini bilir. Yapılmayacak bir şeyi yaptı mı, o şeyi yapmaması gerektiğine ilişkin bir **duygu** uyanır içinde. Bir şeyi yapmaması gerekip de yaptı mı, yine ruhunda aynı duygu belirir. Örneğin babam dışarda yakacak odun kırar da ben içerde oturur, elime bir kitap almış okursam ya da başka bir şey yapmazsam, o zaman söz konusu duyğunun kıpırdandığını duyuyorum içimde. Kendi kendime, böyle tembelliğe kaçacağıma babama yardım etmem gerekirdi, diyorum. Bir başka örnek: Diyelim bir parça pasta artmış da annem onu dolapta saklıyor, ben de öğleden sonra gelip pastayı yiyorum, o zaman da yine aynı duygu uyanıyor içimde. Belki pastayı annem kendisi yiyecekti, diye geçiriyorum kafamdan; o bir dilim pastaya belki onun benden çok ihtiyacı vardı diyorum. İşte bu gibi durumlarda içimde şöyle şöyle bir duygu uyandı diyecekken, **içimde bir ses, Tanrı'nın** sesini işittim diyor insan. Bir söyleyiş işte hepsi.» (Hans B.)

Yine on altı yaşındaki bir kız şu düşünceyi açığa vurur kompozisyonunda: «İçten gelen ses, doğrusu kulakla işitilen bir ses falan değil. Pek pek denebilir ki, **insan kendi kendisine bir şey söylüyor.**

Gerçekte neyin nerde yanlış, neyin nerde doğru sayılacağı konusunda bir duygu uyanıyor insanın içinde, hepsi bu. Sesle anlatılmak istenen, kulakla işittiğimiz ses değil asla, bir çeşit seçmedir. İyi bir şey mi yapmak istiyoruz, kötü bir şey mi, bu konuda oylamaya başvurabiliriz. Ancak bir

şey iyi midir, kötü müdür, bunu bizim kendimizin bilmesi gerekir. Oysa bazan hiç de öyle kesin bilinmez bu.» (Martha Sch.)

Kıza, hiç de öyle kesin bilinmez'le ne demek istediğini sordum. Yazısını şöyle bitirdi: «Diyelim evde oturuyorsunuz da, zavallı bir satıcı kadın geliyor, bir şey almak isteyip istemediğinizi soruyor size. Kendisinden alacak bir şeyiniz bulunmadığını öğrenince, nazik bir tonla biraz ekmek rica ediyor. Ama evinizdeki ekmek ancak akşam yemeğine yetecek kadardır. Derken, kadına **kendi** ekmeğimi veririm, benim payıma düşeni alabilir, diye kafanızdan bir düşünce geçiyor. Ama o zaman babam ne diye ekmek yemediğimi soracak, benim de ekmek yemem için kalan ekmeğin sofradakiler arasında paylaştırılmasını isteyecektir. Ama o zaman da sofradakilerin payına normaldekinden az ekmek düşecektir. Gelgelelim babama desem ki, ben kendi ekmeğimi zavallı bir satıcı kadına verdim, homurdanacak, zaten geçinebilmek için bu kadar çalışıp çabaladığımızı, bizim kendimize gereken bir şeyi başkasına buyur etmenin yersiz bir davranış sayılacağını söyleyecektir. Hani gerçekten oldu da böyle bir şey, ben de onun için 'bazan hiç de öyle kesin bilinmez' diye yazdım.» (Martha Sch.)

Yine on altı yaşındaki bir başka oğlan da kız gibi düşünür: «İçten gelen sese ya da işte başka ne deniyorsa ona, büyüklerin her vakit söyledikleri ve Rahip Efendinin derste kafamıza sokmaya çalıştığı gibi güvenilemez. Benden bir yaş küçük olan ve ortaokulun ilk bölümüne giden kardeşim Otto'yla evde yalnız kaldım mı, tabiî kalkıp hiç bir iş yapmıyor. Ne zaman bir iş görmesi gerekse, ev ödevim var deyip çıkıyor. Ben de bahçede, tavşan kümesinde, tahta kulübemizde tek başıma çalışıp, bütün işleri görmek zorunda kalıyorum. Otto'ya adamakıllı bir tokat yapıştırasım geliyor bazan. Ama derken içimden sesler işitiyorum: Seslerden bi-

ri diyor ki: Ne duruyorsun, yapıştır tokatı, haketti tembel miskin, yapıştırmazsan yazık edersin doğrusu. Bir başka ses de diyor ki: Dur bakalım, sen ondan daha güçlüsün, madem Otto senden güçsüz, güçlülüğünden yararlanıp ona tokat atmak korkaklıktır yalnız. Bir üçüncü ses de şöyle diyor: Öyle tembelliğe kaçmak hiç de iyi sonuç vermeyecek kendisi için, zamanında aşkedilecek tokattan ötürü (1) sana ilerde teşekkür edecektir. Şimdiden böyle tembelliğe alışırsa, zararını çeker sonradan. Bir dördüncü ses de şöyle söylüyor: Tokat atsan da bir, atmasan da, bırak kendi haline, yoksa kötü sözden başka bir şey işitmezsin, yapacağı işlerin hepsini ters yapar, sen de sonra onun bozduğu işleri düzelteceğim diye yeniden çalışmaya koyulursun. Beşinci ses de şöyle diyor: Bir kardeş çalışır da, öbürsü kılını kıpırdatmazsa, patlat bir tane gitsin, anlasın o zaman anyayı konyayı. Kuşkusuz kulakla işitilen ses değil bunlar, benim kafamdan geçirdiğim düşünceler yalnız. Ama bu durumda doğru davranış hangisidir, sen ara da bul! Artık o andaki havama göre ya tutup bir tane patlatıyor, ya da boş veriyorum. Ancak ister tokadı patlatayım, ister boş vereyim, pek rahat hissetmiyorum kendimi.» (Karl H.)

Eskiden öğrencim olup, sonradan bir evde çalışmak üzere İsviçre'nin Welschler bölgesine, yani Fransızca konuşulan kantonuna giden ve benimle düzenli mektuplaşan on sekiz yaşındaki bir kız, bir mektubunda başından tuhaf bir olay geçtiğinden söz açtı. Kendisinden biraz büyük Waadtland'lı bir delikanlı varmış, hoşlandığı bu delikanlıyla pazarları motorsiklete atlayıp geziler yapıyor, dağlara çıkıyorlarmış.

---

1) Okuma kitabındaki bir parça **Zamanında Aşkedilecek Bir Tokat** başlığını taşıyor, parçada kendisine zamanında bir tokat aşkedilmiş bir çocuğun nasıl uslanıp hırsızlığı bıraktığı, kısaca çalıp çırpmalardan el çektiği anlatılıyordu.

Son gezide aralarında bir öpüşme olayı geçmiş, bir heyecan yürümüş içlerine, derken oğlan sırnaşmaya başlamış. Birden kız, içinden bir ses işitmiş: «Sanki **annem** yanıbaşımda dikiliyormuş gibi ses şöyle diyordu: 'Vreni, dikkat et!' İşte bunun üzerine nasıl davranacağımı anlamıştım. Oğlanın sırnaşmasına karşı koydum, o da daha çok üzerime düşmekten vazgeçti. Tuhafıma giden, sesi duymadan önce annem hiç aklıma gelmemiş, kısaca hiç bir düşünce kafamdan geçmemişti. İçimden gelen sesi duymasaydım, kimbilir nereye varırdı iş.» (Vrena L.)

İçten gelen ses konusunda edebiyattan bir örnek vererek konuyu kapatalım. 1799 ilâ 1846 arasında Genf'de Rodolphe Toepffer adında bir yazar, bir karikatürüst, bir eğitici yaşamış, çizgilerinde üstün bir neşe ve sevimli bir mizahla insanın güçsüz yanlarını dile getirmişti. Fransız karikatüristi Honoré Davmier'in manevî bir kardeşi ve öncüsü sayılan Rodolphe Toepffer, edebiyat alanındaki başarılarından çok, nükte taşan çizgileriyle bugüne dek ününü korumuştur. Soylu bir ailenin çocuğu olup mürebbi elinde yetişen sanatçı, bir yerde şöyle yazar: «Uzun süre vicdanımın sesini **öğretmenimin sesinden** ayırt edemedim. Ayrıca, vicdanım ne zaman bana seslense öyle sandım ki, üzerinde kara giysisi, yüzünde hocalık ifadesi ve burnunda gözlüğüyle öğretmenim karşımda dikiliyor.»

Okuyucuların gözleri önüne serdiğimiz örneklerin kanıtladığı gibi, okul döneminin bitimine kadar vicdanın sesi çocuk için çevresini kuşatıp, onun otorite gözüyle baktığı kişilerin sesidir henüz. Daha sonra çocuk, başlangıçta otoritesi altında yaşadığı kişilerin kendisine yönelttiği vicdansal buyruklarla öylesine özdeşleşir ki, içindeki ses kendi sesine dönüşür. Nihayet ses, çeşitli yönlerden gelen etkilemelerle giderek olgunlaşır, kişilik üstü bir nitelik ka-

zanır, çocuğun sesi olmaktan çıkarak Tanrı'nın sesi aşamasına yükselir.

On beş yaşındaki Lotti B.'nin kompozisyonunda yaptığı açıklama ilginçtir; Lotti sesinin kendisiyle konuştuğunu işitir, ama beri yandan Tanrı bu sesle ona sesleniyormuş izlenimine kapılır: **benimle konuşabilmek için benim sesimi kullanıyor**. Besbelli kız, ahlâksal buyrukların nesnelleşmeye başladığı bir dönemi yaşamaktadır. Gerçekte ses değil, neye doğru, neye eğri deneceğine ilişkin bir **duygu** ve bilginin söz konusu olduğunu yazdığı kompozisyonda belirten on altı yaşındaki Karl H. için de durum, Lotti'dekinden farklı sayılmaz.

Satıcı kadına karşı içinde uyanan acıma duygusuna kapılması mı, yoksa kendi aile mensuplarına karşı sorumluluğunu yerine getirmesi mi gerektiğinde bir türlü karar veremeyen yine aynı yaşta yoksul bir ailenin kızı Martha Sch.'nin artık o karmaşık vicdan çatışmasına yabancı bulunmadığı görülmektedir; öbür çocuklar yalnız vicdansal buyrukla bencil bir istek arasında karar veremezken, Martha'da eşdeğer iki ahlâksal buyruk birbiriyle çatışır. Kardeşi Otto'ya aşkedeceği bir tokatın onun yararına mı, yoksa zararına mı olacağı konusunda on altı yaşındaki Karl Heinz'ın dile getirdiği düşünceleri okuyucuya sunmanın nedeni ise, bunların eğlendirici bir üslûpla kaleme alınması ve bazan bizim içgüdüsel istekten başka bir karakter taşımayan dürtüye vicdanın sesi diye baktığımızı ortaya koymasıdır. Ağbey durumunda bulunan kendisi evin içinde ve dışındaki işleri yaparken, kardeşi Otto'nun tembel tembel oturmasına kızar Karl. Ruhundaki içgüdüsel istekten yakasını sıyırabilmek için, kardeşine birçok yetişkin eğiticilerin çocuklara davrandığı gibi davranır. **Yerinde bir tokat**'ın özgecil amaçla yapılan bir kardeş görevi sayılacağı yargısına varan küçük pedagog: «Artık o

andaki havama göre ya tutup bir tokat yapıştırıyorum ya da bırakıyorum kendi haline», der. Ama: «Tokat atsam da, atmasam da yine bakarım içim rahat değil», diye itirafta bulunur ve içindeki bu kararsızlıkla, vicdanındaki tedirginliği ve henüz bir denge durumundan yoksunluğu ele verir. İlkokul çocuklarının bile bazan **gerçek bir vicdan çatışması** içine sürüklenebileceği ve birbirine karşıt iki ahlâksal buyruk arasında kalabileceğini bu iki anlatı bize gösterecektir sanırım:

Kitab-ı Mukaddes'teki «Yalan yere tanıklık yapmayacaksın» buyruğunu okulda tema diye alıp işleyeceğim zaman şöyle davranırım hep: nasıl geçmişte yalan söylediklerini ve nasıl şimdi hâlâ yalan söylüyor olduklarını çocukların kendilerine anlattırırım. Konuya girmek için genellikle güncel bir olayı, örneğin öğrencilerden birinin kötü bir durumdan yakasını sıyırmak için çaresiz başvurduğu yalanı alıp koyulurum yola. Sınıftaki öbür öğrencilere yalanı yakalanmış suçlu arkadaşlarından hiç de daha iyi durumda bulunmadıklarını bildirir, onları belleklerini çalıştırıp bu konuda söyledikleri yalanları itirafa çağırırım. Bunun üzerine başlarlar anlatmaya; ilkin açığa vurdukları yalanlar zaman bakımından uzakta kalan ve tanımadıkları rasgele kişileri ilgilendiren yalanlardır. «Ben daha küçükken», diye başlar anlatıların çoğu; örneğin, bir yalanla ayağa getirilen dediği dedik bir komşu erkeği ya da bir yalanla aldatılan kötü kalpli bir komşu kadını vb. konu alırlar. Derken kardeşlerin de birbirlerine yalan söyledikleri, beklenen bir cezadan kurtulmak için anne ve babalara karşı da yalandan medet umulduğu gün ışığına çıkar. Nihayet **günün birinde** bir Bayan Öğretmene ya da bir Bay Öğretmene karşı da yalan atıldığı açıklanır. Artık en son yalanlarını, o andaki öğretmenlerine karşı da savurdukları yalanları sayıp dökmeye davet etmenin zamanı gelmiştir öğ-

rencileri ve bu yola başvururum. Sonunda sağlanan malzemeye dayanarak öğrencilerle ortaklaşa bir araştırmaya girişir, acaba yalanlardan kaçınmanın, yalanların vicdanlar üzerinde bir yük oluşturmasından sakınmanın çaresi var mıydı, yok muydu, inceleme konusu yaparım.

Bu çalışmalarla bir çeşit vicdan eğitiminin gerçekleştirildiği, kendilerinden koparılan gönüllü itiraflarla öğrencilerin vicdanlarında bir rahatlama sağlandığı ve bunun yanı sıra toplum duygusunun da oluşturulduğu pek tartışmaya gelmeyecek kadar açıktır. Yapılan bütün iş, bir toplu (kollektif) arınmanın (katarzis) gerçekleştirilmesidir ve böyle bir çalışma, karşılarına kişisellikten uzak bir buyruk çıkarılmasından ya da Kitab-ı Mukaddesteki buyruğun alınıp işlenmesinden daha etkili olur çocuklar üzerinde.

Bu gibi çalışmalarda birçok defalar başıma gelmiştir: Çocuğun biri bana başından geçen bir olayı ya da bir yaşantısını anlatmış, anlatı karşısında «Yalan söylemeyeceksin!» buyruğu üzerinde pek diretememişimdir. Örneğin, çok yoksul bir aileye mensup on dört yaşındaki bir kızı anımsarım. Baba hayırsızın, içkicinin biriydi. Annesi onun bunun çamaşırını yıkayarak, hasat zamanı ona buna yardım ederek, çok başlı aileyi geçindirmeye bakar, bu arada kızların en büyüğü sayılan on dört yaşındaki öğrencime evdeki işleri görmek, küçük kardeşlerine göz kulak olup, yemek pişirmek düşerdi. Annesi dışardayken para kasasını ona emanet eder, evin günlük masraflarını o görürdü.

Bir ikindi baba çıkagelerek kızdan para ister. Konuşmasından kızın anladığına göre, meyhaneye gidecek, ahbaplarıyla iskambil oynayacaktır. Kız, kendisinde para bulunmadığını söyler. Bunun üzerine, baba kıza çıkışır; annesinin parayı evin neresinde saklı tuttuğunu bilmesi gerektiğini, çünkü evde mutlaka para bulunduğunu açıklar. Kız yalanında diretir, paradan hiç haberi olmadığı, nereye neyin

saklandığını hiç bilmediği cevabını verir. Sonunda bir yandan homurdanıp, bir yandan kıza veriştirerek çekip gider baba. O gidince, kız fırına koşup ekmek alır; annesinin bıraktığı parayla ekmeğin ücretini öder; ekmekçi borca ekmek vermeyen bir adamdır çünkü. Öğrencim bunları anlattıktan sonra bana şöyle bir soru yöneltti: «Annemin mutfak dolabındaki bir fincan içinde giderken biraz para bıraktığını babama söylesem miydi yoksa?» Sonra sorunun cevabını kendisi verdi: «Öyle yapsaydım, babam parayı alır, meyhanede yer, annem de bunu öğrenince üzülürdü; derken al sana evde bir kavga. Çok iyi bilirim çünkü böylesi durumları. Babam hepimizi dayaktan geçirir, akşam yemekte yiyecek ekmek bulamazdık.»

«Peki, paranın yerini bildiğini babana açıklasan da, annenin söylediğini yapıp, parayı fırıncıya götürmen gerektiğini söylesen olmaz mıydı?» diye sordum.

Öğrencim sanki kocamış bir yüzden bilge bakışlarla beni süzüp iç geçirdikten sonra dedi ki: «Ah, siz işin içyüzünü bilmiyorsunuz. Babama böyle bir şey söyleseydim, fincandaki paranın tümünü alır, geride bir metelik bırakmazdı. Ancak yalana başvurarak bunu yapmasını ve sonradan doğacak tatsızlıkları önleyebildim. Bir aradan sonra teslimiyet dolu bir tonla ekledi öğrencim: «Yalan söylediğimden Tanrı isterse beni cezalandırabilir, ama kendim için ve ailemiz için yapabileceğim başka bir şey yoktu.»

«Seni bu davranışından ötürü cezalandırmaz Tanrı, bağışlar. Çünkü senin ille gerekmedikçe yalan söylemeyeceğini bilir», dedim; böylelikle kızın vicdanı üzerindeki yükü uzaklaştırmak, ama buna rağmen «yalan söylemeyeceksin» buyruğunu ayakta tutmak istedim.

On altı yaşında, vücutça artık gelişmiş bir kız sayılacak bir başka öğrencim sapa yerde bir kulübede oturmaktaydı

ve evde tek çocuktu. Gerek annesi, gerek babası bir fabrikada çalışmaktaydı. Kız şunları anlattı bana: Bir ikindi vakti odada oturmuş, çorap örüyormuş; bakmış mutfakta biri dolaşıyor, hemen koşmuş. Bir satıcı adamla karşılaşmış, adam kızın belinden edepsizce yakalamaya çalışarak şöyle sormuş ona: «Benden bir şey satın almayacak mısın şekerim?» Ağzı da leş gibi kokuyormuş. Kız bunun üzerine demiş ki: «Eve bir şey lâzım mı, değil mi, bilmiyorum. Hemen gidip babama sorayım isterseniz, kendisi odada sobanın başında uyuyor.» Böyle söyleyerek odadan içeri sıvışmış. Biraz yatışıp kendini toparlamak için azıcık beklemiş, öte yandan da biriyle konuşur gibi yapmış. Sonra yine mutfağa dönmüş. Bakmış ki, yarı sarhoş gezgin satıcı kapının önüne çıkmış, orada bekliyor. Kız metin bir sesle: Babama sordum, bir şey lâzım değil, diye açıklamış ve kapıyı satıcının yüzüne kapamış. Pencereden bakınca adamın uzaklaştığını görmüş. Kız, bana olayın geçtiği akşamı da açıklamıştı. Anımsadığıma göre, dediği akşam komşu köyde sarhoş bir gezgin satıcıyı yeni yetme bir kızın ırzına geçtiği için tutuklamışlardı.

Bu olayda da, kızın başvurduğu küçük hile ve yalanın netameli durumdan yakayı sıyırmak için en iyi yol olduğunu ister istemez itiraf etmiştim. Gerçeği saklamakla başa gelebilecek bir çok kötü sonuçların yalanla önlendiğine kuşku yoktu ve böyle bir davranış bağışlanır bir nitelik taşınaktaydı.

Kızın bana anlattığı olayı ben de tutup amirlerimden birine anlattım ve kıza ne cevap verdiğini de bu arada söyledim kendisine. Amirim, davranışıma kusur bularak, bir öğretmenin her vakit çocuklara karşı yalan söylememe ilkesinden yana çıkacağını, aykırı bir davranışın eğitim kapsamına giremeyeceğini ve bu yola sapan bir öğretmenin görevini yapmamış görülüp cezalandırılacağını, çünkü böyle-

sine bir tutumun öğrencileri kötüden yana çekmek gibi bir anlam taşıdığını ileri sürdü. Ben de: «Ya canavar herif kızın gerçekten ırzına geçseydi?» diyerek, tezimi savunmaya çalıştım.

Amirim: «Buna Allah izin vermezdi», diye cevapladı, «hemen bir mucize gerçekleşir, böyle bir şeye fırsat kalmazdı.» Sonra benim yeteri kadar dindar sayılamayacağımı belirtti. Ben de kendisine komşu köyde geçenleri anlattım. Amirim de anımsadı olayı. Ama ben, komşu köyde Tanrı'nın işe el atarak bir mucizeyle kızı korumamasını acaba nasıl açıklıyorlar? bilmek istedim kendisinden. Hemen kaçamak yola saptı, herşeye bir cevap bulup vermekte ustaydı doğrusu. «Tanrı neden saldırıya uğrayan kızı korumadığını herhalde kendisi bilir. Anlaşılıyor ki, kız böyle bir korunmayı hak etmemiş. Tanrı, insanları boşuna sınavlardan geçirmiyor.»

Böylesi sözlere karşı denecek bir şey yoktur ve bu çeşit bir dindarlıkla donatılmış kimseleri inandıkları şeyden vazgeçirmek de olanaksızdır. Ama herşeye rağmen ben mutfağa giren küstah herife yalan söyleyen öğrencimin doğru davrandığı kanısındayım; çünkü adam kendisine saldırmaya kalktığı takdirde, kaçabilecek durumda değildi.

Bu iki örnek, vicdandan kaynağını alan bir buyruk ya da iki ideal arasında karar verme gibi durumlara çocuklarda da rastlayabileceğimizi ortaya koymaktadır.

Sözünü ettiğim son öğrencim yüzünden amirimle aramda geçen tartışmayı okuyuculara anlattımsa, bu tartışma katılaşmış, âdeta «tenekeleşmiş» bir vicdanın etkinliğini açık seçik ortaya serdiği içindir; ancak üzerine vurulunca **ses verir** duruma gelmiştir bu vicdan, yani **diriliğini yitirmiştir.** Hani amirimi ne suçlamak, ne de aşağılamak gibi bir niyetim yok; üzerinde durduğum nokta, onun ne türlü

bir vicdanın sahibi bulunduğudur. Davranışına bakılırsa, amirimdeki vicdan, hiç de çevremizde seyrek gözlemlemediğimiz bir vicdan biçimine geçiş oluşturmaktadır.

Demek istediğim **kılıkırkyarar** bir vicdandır; böyle bir vicdan da benim için fazlasıyla kaba dokunmuş vicdandan daha az tehlikeli değildir. **Aşırı sert** bir vicdandan kaynaklanan kılıkırıyararlık, insanı çok geçmeden herşeye kusur bulur duruma sokar; böyle bir kimse, nereye bakarsa sanki yemeğin içinde kıl bulmuş gibi suratını ekşitir ya da karar verme yeteneğinden yoksun birine dönüşür, vicdansal nedenlerden ötürü eylem gücü felce uğrar. Böyle bir vicdan daha başka durumlara da yol açabilir, kendisini taşıyan kişiye rahatlık vermez, eza ve işkence edip durur ona, onun gerçeğe uyumunu engeller. Hattâ bundan da ileriye giderek zalim bir niteliğe bürünür, çünkü bireyin kendi benine yönelik yoketme içgüdüsünden destek alıp, güçlenebilir.

Aşırı sert bir vicdanın göstereceği etkinliği bir başka örnek üzerinde belirtelim. Kente yakın bir yerde bir aile yaşıyor, baba zanatkârlıkla uğraşıyordu. Ailenin bir tek oğlan çocuğu vardı, hanidir başka çocukları dünyaya gelmemişti. Şımarmasın diye oğlan aşırı sert bir yöntemle eğitiliyordu. Hıristiyanlığın Kalvin mezhebinden olan anne ve baba oğullarını hata yaptıkça ağır cezalara çarptırıyordu; bir kabahat işledi mi, çocuğu karyolanın bir ayağına bağlıyor, kayın ağacından tahtalar üzerinde ona diz çöktürüyorlar ya da kollarını iki yana uzattırıyorlardı; öyle ki, çocuğun kolları sonunda kurşun külçeler gibi aşağı düşü düşüveriyordu. İşte oğullarının eğitiminde bu ve benzeri cezalara başvuruyordu anne ve baba. Oğlana bu çeşit cezalar veriyor, bir yandan da Aziz Tanrı'dan hiç bir şeyin saklı kalamayacağını, Tanrı'nın hiç bir kötülüğün öcünü almadan bırakmayacağını söyleyerek gözünü korkutuyorlardı. Tabiî

giderek böyle bir eğitime uygun bir vicdan gelişip ortaya çıkmıştı çocukta. Sokağın olumsuz etkilerinden korumak için başka çocuklarla oynaması kesinlikle yasaklanmıştı. Yine aynı nedenlerden ötürü, okul çağı gelip okula gitmesi gerekince, evden biri oğlana eşlik etmeye başlamıştı; dönüşte de yine evden biri gidip, kendisini okuldan alıyordu. On bir yaşındayken bir kızkardeşçiği dünyaya geldi oğlanın. İlkin kardeşine karşı çekimser davrandı. Ama sonradan kardeşi üç yaşını doldurunca, ister kız, ister erkek, çocukların üç ilâ beş yaşları arasında genellikle sürdürdüğü bir etkinliğe kaptırdı kendini, zamanında yapamadığı bir şeyi sonradan telâfi yoluna ederek cinsel merakını kardeşi üzerinde gidermeye koyuldu. Kızın orasını burasını ellemeye kadar vardırdı işi, bu da vicdanını enikonu rahatsız etmeye başladı. Kısa bir süre sonra da kızkardeşi yakalandığı ateşli bir hastalıktan kurtulamayarak öldü.

Oğlan kardeşinin ölümünden kendisini suçlu tutarak içten içe özsuçlamalara koyuldu; kardeşinin cinsel organlarına el sürmese, kızkardeşi ölmezdi gibilerden hezeyanlarda bulunuyordu.

Derken ağır bir psikojen depresyona sürüklenerek, canına kıyacağına ilişkin sözler etmeye başladı. Bunu **pars pro toto** yasasına uygun olarak gerçekleştirdi de: Ailenin aynı zamanda küçük bir arazisi vardı, burada hayvan besleniyordu. Çocuk, bir gün sağ elinin işaret parmağını rende makinesine kaptırıp kopardı. Çünkü ona göre suçu işleyen bu parmaktı.

Hemen oğlan uğradığı sakatlığa yaptığı kötü iş için Tanrı'nın verdiği bir ceza diye bakmış, beri yandan yine çocukluğundaki gibi yatağını ıslatmaya başlamış, bunun üzerine anne ve babası tarafından alınarak bir psikoterapiste götürülmüştü. Psikoterapi sırasında anlaşılmıştı ki, kaza bir özcezalandırı yerini tutmaktaydı, öyle kör bir rastlantı

eseri değildi, aşırı sert bir vicdandan almıştı kaynağını. Kızkardeşini kendisinin öldürdüğüne ilişkin hezeyanlar oğlanda bir ceza gereksinmesini doğurmuştu; bilinçaltı için geçerli **Talion Yasası** (göze göz, dişe diş) uyarınca da öldürmenin cezası öldürülmekti ve bu ölüm cezasından yakasını kurtarmak için oğlan **suçlu** parmağı feda etmişti. Kimin vicdanı verdiğimiz örnekteki oğlan gibi ağır bir yük altında kalırsa, **yüzü gülen bir kimse** olamaz, ama varlığında bunun için gereken yatkınlığı barındırıyormuş, hiç farketmez; böyle bir kimsenin ruh çöküntülerine (depresyon) kolay yakalanması şaşılacak şey değildir.

Buraya kadar okuyu önüne çıkarılan örnekler, vicdan oluşumunun eğitime bağlılığını kanıtlamaktadır. Çocuk, başındaki eğiticileri ve onların ahlâksal buyruklarını bilinçsiz yoldan içine aktarır ve sonradan bu buyrukları **kendi içinden gelen bir ses** gibi duyar; bütün dünyayla arasında kurulacak bağlantı ve bu bağlantının üzerine yükleyeceği yükümlülükler konusundaki bilgisinin artması sonucu kimi ahlâksal buyruk ve istekleri de yine ilerde içine aktarıp benimser.

Ancak, kendileri farketsin, ya da farketmesin, vicdan eğitimi konusundaki ilk yapı taşlarını **anne ve baba kor.** Vicdanın çekirdeği erken çocuklukta ve aile ocağında gelişir, sonradan bu çekirdek çevresinde yavaş yavaş başka katmanlar oluşur.

Vicdan eğitiminde izlenecek en doğru yol, gevşeklik kadar katılıktan da uzak o altın değerindeki orta çizgidir. Eğiticiye düşen görev, yerinden oynatılamayacak ideallerle beşerî-çocuksal yetersizlikler arasında sabırlı ve iyiyürekli bir aracı rolünü oynamaktır. Bir yardımcıdır eğitici, bir yol göstericidir, çocuk tarafından işlenen hataların öcünü almakla görevlendirilmiş bir kişi değildir ve vicdan eğiti-

mimin bir reçetesi varsa, o da şu sözlerle dile getirilebilir: «Suaviter in modo, fortiter in re!»

Anlamı aşağı yukarı şöyle: «İlkelere sıkı sıkıya bağlanma, ama uygulamada yumuşak davranış.»

Sevgi, Özdeşleşme, Ödipus Kompleksi ve Bunların Vicdan Oluşumuna Katkısı.

Avcıların ileri sürdüğüne göre, yalnız insanların değil, köpeklerin de bir vicdanı vardır. **Krambambuli** adındaki uzun öyküsüyle Marie von Ebner-Eschenbach, bir köpeğin vicdanında geçen çatışmayı yazıya geçirmiş, ona bir ölümsüzlük kazandırmıştır.

Ben de şimdi burada bir köpekten söz açacağım, bir Alman köpeği, ismi Bella. Bir gün bir yere akşam yemeğine davet edilmiştim. Kalkıp biraz erken yola düştüm, evin beyiyle bazı görüşüp konuşacaklarım vardı. Sigara içilen salona geçmiş, oturuyorduk. Birden evin hanımı çıkageldi. Sükûnetini tamamen yitirmiş durumdaydı. Sesli sesli ve kısa aralarla soluyordu.

Öfkesinden kekeleyerek: «Pirzolayı götürüp sofraya koymuştum», diye söze başladı, «yemek odasına bir dahaki girişimde ne göreyim? Pirzolaları ara da bul, uçmuş hepsi, yok olmuş. Odada kimsecikler de bulunmuyordu.»

Kalkıp yemek odasına yollandık.

Masanın üstünde pırıl pırıl servis tabağı duruyordu, ama pirzola falan yoktu içinde. Evin beyi pes perdeden, Allah kahretsin! diye söylendi. O anda kısa ayaklı divanın altından inleyip sızlanmaya benzer bir ses geldi kulağımıza. Sa-

rı bir suyun ince bir iplik gibi divanın altından dışarı sızdığını gördük.

Evin beyi tehditkâr bir tonla: «Bella!» diye bağırdı.

Bella sürüne sürüne, bir yandan inildeyip sızlanarak divanın altından çıktı; ayakları üzerinde doğrulup kalkmayı göze alamıyor, gövdesiyle yerde ilerlemeye çalışıyordu. Ama birdenbire yaman bir sıçrayışla açık pencereden dışarı attı kendini. Hemen pencereye seğirttik; tam o anda Bella'nın bahçeyi çeviren yüksek kına ağacı çitini de sıçradığı gibi geride bıraktığını ve ortadan kaybolduğunu gördük.

Sonradan işittim ki, köpek üç gün eve dönmemiş. Ancak dördüncü geceyi de dışarda geçirdikten sonra çıkıp gelmiş, evin kapısının önüne oturmuş. Onu gören efendisi içerden bir kırbaç almış. Kırbacı yedikçe acı acı inildemiş Bella, ama olduğu yerde de kalıp kaçmamış. Katlanıp ses çıkarmamış kırbaç darbelerine, kendisini cezalandıran eli de sonradan yalamış.

Derken köpeği yemek odasına salmışlar, masanın üstüne bir sucuk parçası koyup çıkmışlar dışarı. Biraz sonra gelip bakmışlar ki, sucuk koydukları gibi duruyor, bir yerine dokunulmamış. O gün bugün Bella güvenilir bir hayvana dönüşmüş, artık sofradan bir şey aşırmıyor, önüne ne çıkarılırsa onu yiyormuş.

Hayvan vicdanı mı dediniz? Salt hayvan terbiyesini ilgilendiren bir konu bu diyerek itiraz edenler çıkacak, Bella'nın yalnız ceza korkusundan ahlâksal bir köpeğe dönüştüğü, bundan böyle sırtında yeniden kırbaç darbeleri hissetmek istemediği ileri sürülecek, kaldı ki bir hayvanın bir insanla kıyaslanamayacağı belirtilecektir.

Kanımca, elbet hayvan **şartlı refleks** yasasına uygun dav-

ranmıştır. Elem duygusundan kaçmak istemiş, sofradaki yemeklere dokunursa böyle bir akıbetin kendisini bekleyeceğini kavramıştır. Ama hepsi bu kadarcık mı?

Hepsi hiç de bu kadar değil görünüyor bana. Çünkü Bella kayboluşunun dördüncü günü gelip kapının önüne çömüyor, çıkardığı seslerle ev halkına geldiğini haber veriyor ve cezalandırılmayı bekler bir tavır takınıyor. Efendisi kırbaçla çıkageldiğinde kaçmıyor, cezalandırılma işleminden sonra da kendisini yargılayan kişi durumundaki efendisinin elini yalıyor, adeta sevip okşuyor eli. Sanki efendisine şöyle demek ister gibidir: «Eh, cezalandırdın tamam; **şimdi ne olur yine eskisi gibi sev beni!»**

Köpek anlatısını okuyucuya sunmamın nedeni, işte bu son nokta içindi. Konusu dişi bir köpek de olsa, anlatı bana göre öğretici bir nitelik taşımaktadır.

Köpek aile çevresinden dışarı atılmaktan, yani bir sürgün hayatı yaşamaktansa, dayağın yol açacağı elem duygusuna boyun eğmeyi yeğlemektedir. Ruhunda neler geçtiğini Bella'ya sorup öğrenebilmiş değiliz elbet. Ancak, bunu sezinlemek güç değildir. Her ne kadar kurtuluşu ilkin kaçmakta bulmuşsa da, köpeğin **sevgi kaybı**'yla uğrayacağı acıyı ceza korkusundan ve cezaya katlanmaktan daha kötü karşıladığı besbelli ortadadır.

On bir yaşında bir oğlan evde bir pencere camını kırmış, ziyanı babasının hemen keşfetmemesinden ötürü sevinip rahatlamıştı. Babası durumu ancak iki gün sonra öğrenmiş, oğlunu karşısına alıp camı kimin kırdığını sormuştu. Oğlan bilmiyorum gibilerden başını sallamış, kızarıp bozarmış, camın **çoktan** kırık olduğunu ileri sürmüş ve hemen çekip gitmişti. Bir öğle üzeri geçmişti baba oğul arasındaki konuşma. Sonra baba işine gitmiş, oğluyla ancak akşam yemeğinde yine yüz yüze gelmişti. Ama öyle dav-

ranmıştı ki, sanki oğlunu görmüyor, onun farkında değildir; ne oğlunun yüzüne bakmış, ne kendisiyle konuşmuştu. Oğlunun odadaki varlığını umursamamıştı kısaca.

Oğlan üç gün bu duruma katlanmış, derken eline bir palaska geçirip babasının karşısına çıkmış: «Al şunu baba, iyice döv beni, ama ne olur benimle konuş sonra!» demişti.

Yani oğlan da Bella'dan başka türlü davranmamıştı. İlkin yaptığına karşılık uğrayacağı cezadan korkusu o kadar büyük olmuştu ki, inkâra sapıp babasının yanından sıvışmış, tıpkı suç yerinden köpeğin kaçıp uzaklaşması gibi davranmıştı. Köpek inildeyip sızlanması ve çişini yapmasıyla kendini ele vermiş, oğlan da kızarıp bozarması ve babasının yanından sıvışmasıyla aynı yolu izlemişti. Ama oğlan da tıpkı Bella gibi, bir süre sonra, sevgi kaybına uğramaktansa, cezaya boyun eğmişti. Kötü davranışının cezasını çekmeyi can ve gönülden istemeye başlamıştı. Sevdiği insandan soyutlanmaya (izolasyon) katlanamaz duruma gelmiş, böyle bir şey gözüne bedensel cezadan daha korkunç görünmüştü.

Bedensel cezaya boyun eğiş, elden çıkarılmış sevgiyi yeniden ele geçirmek gibi karşı durulmaz bir istekten kaynağını almakta ve sevgiyle vicdan arasında bir ilişkinin varlığını ortaya koymaktadır. oÇcuk büyüklerin sözlerini dinliyorsa, karşıt davranışa saptığı zaman uğrayabileceği bedensel cezadan korkup onun için yapıyor değildir bunu; eskilerin o pek isabetli **uysallaşma** sözüyle anlattıkları yola başvurup, ahlâksal gereklere uyarak yeni sevgiler ele geçirmek ya da elindeki sevgileri koruyup tehlikeye atmamak gibi bir amaç güder.

Vicdandan kaynağını alan korku, insanın hemcinsleriyle değil, Tanrı'yla ilişkisinden doğuyor da olsa, **sosyal korku** niteliğini taşır. Adlî bir suç işlemiş kimse için, eğer bu kimse Tanrı'ya inanıyorsa, Tanrı tarafından terkedilmek

en azından insanlardan soyutlanmak kadar kötü bir durumdur. Tersinden bir söyleyişle: Tanrı'nın kendisini terketmediğine güvenen kimse için, söz konusu güven, o kimsenin hemcinslerinden soyutlanmaya göğüs germesini sağlayacak kadar avutucu bir nitelik taşır.

Burada ıslahevine kapatılmış on altı yaşını süren bir oğlanın öyküsü geliyor aklıma. Oğlan günün birinde ıslahevinden kaçmış, büyücek bir kentte bir süre izini kaybettirmeyi başarmış, ama soğusun diye pişirdiği taze ekmekleri dükkanının önüne çıkarmış bir fırıncının bir somununu aşırırken yakayı ele vermişti. Yeni yetme oğlan kendisi için çalmak istememişti somunu. Küçük bir yan sokakta kucağında süt çocuğuyla yaya kaldırımın kenarında oturan ve ağlayan bir kadın görmüş, tam önünden geçerken kadın avucunu açıp, kendisinden bir sadaka dilenmişti. Oğlanın cebinde hiç para bulunmadığı için, tabiî kadına da bir şey verememişti. Derken ilerde somunları farkedip misk gibi kokuları burnunda duyunca, fazla düşünmeyerek içlerinden birini aldığı gibi savuşmuştu. Meğerse fırıncı onu gözetliyormuş, somunu kapıp gidince yaygarayı basmış, yoldan geçenlerle birleşip oğlanın arkasından seğirtmiş, elindeki somunu daha kadına vermesine fırsat bırakmadan onu yakalamış, çağrılan bir polis de oğlanı alıp götürmüştü. Sorgu yargıcının önünde oğlan şöyle söylemişti: «Bana istediğinizi yapın, umurumda değil. Tek üzüldüğüm şey, kadıncağıza somunu veremeyişimdir. Ama Aziz Tanrım içimdeki niyeti biliyor!» Bunun üzerine oğlan yeniden ıslahhaneye kapatılmış, yaptığı işten ötürü nedamet getirmediği için de çekeceği cezanın süresi uzatılmış, çünkü zaten daha önce eğitim yetersizliğinden kötü yollara düşeceği tehlikesi göz önünde tutularak yetkili makamlarca ıslahevine kapatılıp orada belli bir süre kalması belirlenmişti.

Bana göre, çocuğun vicdan eğitimindeki eksiklik o kadar büyük ve tehlikeli sayılamaz; çünkü her kim Tanrı'ya karşı kendini suçsuz görürse, dış koşullar henüz bütünüyle gelişmemiş ben'iyle birleşerek istediği kadar onu yasalara aykırı davranmaya ayartsın, yine de kendi içinde bir dayanak bulup bu ayartıya karşı koyabilir. Ama elbet hukukçular öznel koşulları değil, nesnel koşulları dikkate alarak hak dağıtır; yapılmış bir haksızlık ise, böyle bir haksızlığın nedenlerine ne kadar anlayış gösterirsek gösterelim, hatta saygı duyarsak duyalım bir haksızlıktır nihayet, öyle kolay kolay bağışlanamaz. «Tanrı için doğru olan şeyin insanlar için de ille doğru olması gerekmez!» sözüne haksızlıklar için yakılmış bir yeşil ışık diye bakılamaz asla.

Şimdiye kadar okuyucunun dikkatini vicdan oluşumuyla eldeki sevgiyi yitirme ya da yeni segi elde etme arasındaki ilişkiye çekmek istedim, şimdi başka örnekler getirerek bu ilişkiyi daha bir açıklığa kavuşturmaya çalışacağım.

Yıllar önceydi, kız öğrencilerimden biri sınıfın gezi kasasından üç frank aşırdı. Kasaya bakan öğrencim, kasadaki üç frangın eksikliğini sınıfta bana haber verdi. Ordan bir başka kız öğrencim hemen atıldı: «Benim de bir frangımı çalmışlar. Okul çantamın içindeydi!» Onun böyle birden atılıp, kendi parasının da çalındığını açıklaması, hırsızın kimliği konusunda hemen beni aydınlatmıştı.

Ama o böyle bir işe kalkıştığını itirafa yanaşmadı Ben de bu konuda bildiklerimi kimseye söylemedim; sınıf önünde yalnız pek genel bir konuşma yaparak, parayı çalan kız ya da erkek öğrenci kimse bu davranışından ötürü ilerde pişmanlık duyacağını, dolayısıyla yapacağı en iyi şeyin çalınan parayı kimse görmeden götürüp yine kasaya koymak olacağını, böyle bir yolu izledi mi ilerde vicdan azabından kurtulacağını belirttim.

Baktım, konuşmam etkisiz kaldı. Bunun üzerine bir başka çareye başvurdum: Herkesin gözü önünde elimi cebime atarak sınıfın gezi kasasındaki eksik parayı tamamladım. Ziyanı ben çekmeye kalkarsam, parayı aşıran kız öğrencimin buna katlanamayacağını, çünkü beni sevdiğini düşünmüştüm.

Baktım yine sonuç yok. Yoksa kızcağızdan haksız yere mi kuşkulandım, diye sordum kendi kendime ve olayı unutmaya çalıştım. Aradan zaman geçti; parayı çalan öğrencim konfirmasyondan geçerek Hristiyanlık cemaati içine alındı ve okulu bitirip gitti. Bir kaç kez mektup yazdı bana. Derken kendisinden pek haber alamaz oldum. Ancak ne yaptığı, ne ettiği konusunda bir tesadüf eseri bilgi edinebildim. Öğrendiğime göre, bir meslekte çalışmak üzere sınava girmiş, sınavı başarmıştı ve sanatkâr bir gençle de yakında evleniyordu vb. Günün birinde, genç kadından yine bir mektup aldım; içinde üç mark tutarında pul vardı. Eski kız öğrencim mektubunda hamile olduğunu açıklıyor, bir çocuğa kavuşacağına çok sevindiğini belirtiyordu. Gelgelelim vicdanının bir suçla yüklü bulunduğunu, bu suçun da bebeğine zararı dokunacağından korktuğunu, onun için de bir zaman işlediği hatayı gidermek istediğini bildiriyordu. Benim anımsayabilmem için de, vaktiyle okulda geçmiş hırsızlık olayını bir bir anlatıyordu.

Buradan görülüyor ki, sevgi ve sorumluluk duygusu hamile anneyi bir zaman işlediği suçun kefaretini ödemeye zorlamıştı. Öğretmenine karşı duyduğu sevgi, okuldayken böyle bir adımı atmasına elvermemişti onun. Hattâ evlendiğinde de vicdanı susmuş, sesini çıkarmamıştı. Ama günün birinde bu vicdan uyanmış, kadın yıllar boyu taşıdığı ve hiç de katlanılmaz hissetmediği yükü doğacak çocuğunu düşünerek vicdanından sıyırıp uzaklaştırmadan duramamıştı.

Yetişme dönemindeki bir kişinin vicdanının sevginin etkisiyle nasıl gelişip olgunlaşarak, bu vicdanı taşıyanı erişkin bir önder durumuna yücelttiğini şimdiye dek o kadar sık gördüm ki, böyle bir şey artık alabildiğine doğal geliyor bana ve aradaki psikolojik ilişki benim için öylesine gündelik bir karakter taşıyor ki, buna okuyucunun dikkatini çekmeyi bile gereksiz buluyorum. Hani örnekler vermem istense, bildiğim örneklerden hangisini seçeceğimi şaşırırdım. Ama yine de öğretici niteliğinin büyüklüğünden ötürü bunlardan birini okuyucuya sunmak isterim: Bir komşum, on bir yaşını süren bir çocuğu yanına alarak, ona iş vermişti. Çocuğun adı Jakob idi. Ne annesi, ne babası vardı ve o zamana kadar şurda burda eğitilmiş, bazan devletin resmî bakımevlerinde, bazan özel ailelerin yanında kalmış, ama hiç bir aile de onu uzunca bir süre evinde tutmak istememişti. Açıkgöz bir çocuktu, açıkgözlüğünden yararlanarak başkalarını oyuna getiriyor ya da onları aldatıyordu. En dürüst bir yüz ifadesiyle yalanlar söylüyor, fırsat düştükçe onu bunu dolandırıyor, sağda solda çalıp çırpmaya kalkıyor, telgraf direklerindeki fincanlara taşlar atarak onları hasara uğratıyordu. Bir yerden para geçmesin eline, sanki bu para elini yakıyormuş gibi hemen götürüp sigara alıyor, sigara içtiği için biri ona çıkışmasın, en küstahça cevapları yapıştırıyordu. Bundan böyle yumurcağı bir ıslahevine kapatma düşüncesi herkesin kafasından geçmeye başlamıştı. İşte tam bu sırada çiftçi Bay Kunz bir de kendisi şansını denemek istediğini, belki Jakob'u yola getirebileceğini açıklamıştı.

Oğlan başka bir köyden alınarak getirilmiş ve bizim köyün okulunda benim sınıfa verilmişti. On bir yaşını süren çocuğun yazdığı bir kompozisyon onun genel durumu konusunda bizi aydınlatmaktadır: «Ahırda inekleri sağan yanaşma bana bir tokat atmaya görsün, bir öfkedir kabarıyor içimde. O zaman çileden çıkıyor, kimseyi takmıyorum.

Kimseyle konuşmuyor, burnumun dikine gidiyorum. İzlediğim yolda biri çıkıp beni engellemeye kalktı mı, tepem atıyor. Elimdeki araç ve gereci hışımla olduğu gibi bırakıyor ya da ahırın içinde sağa sola fırlatıyorum. Bir kimse daşranışıma kusur bulmaya yeltendi mi, işi yüzüstü koyup gidiyorum. Kimsenin söylediği aklıma yatmıyor, rende makinasındaki işi de savsaklıyorum.»

Sakin, aklı başında ve yükcekalpli bir adam olan Bay Kunz kompozisyonu okuyunca gülümsedi ve «oğlanı adam etmekten» büyük bir onur duyacağını açıkladı. İzleyeceği yolu saptamak üzere sık sık kendisiyle oturup konuştuk. Şimdiye kadar adam olmaz gözüyle bakılan Jacob'un eğitiminde başvurulmuş sopa vb. gibi katı ve hoyrat çareler hiç semere vermediği gibi, taşkın mizaçlı ve ikinci oğlanı iyiden iyiye kendini savunu ve intikam duyguları içine sürüklemişti. Bay Kunz, hemen süt sağıcının ve çiftlikte çalışan öbür kişilerin çocuğu dövmelerini, onun üzerinde bedensel bir ceza uygulamalarını yasakladı; oğlanın kışkırtıcı davranışları karşısında serinkanlılığı elden bırakmamalarını, hele Jakob'a herhangi bir nedenle kızdılar mı, bunu kendisine göstermekten sakınmalarını tembihledi. Böylece Jakob'un kalkışacağı muziplik ve densizlikler amacına ulaşamayıp boşa gidecekti.

Bay Kunz, ilkin sigara içme alışkanlığından vazgeçirdi oğlanı. Kendisiyle tarlada çalışırken, ona hep bir sigara uzatıyordu.

«Sigara içmişsin, içmemişsin, benim için hiç farketmez!» diye açıkladı bir ara. «Zevk mi alıyorsun bundan, bu zevki sana çok görmem. Yalnız bir şey var: sen de pek iyi biliyorsun ki, çocuklar sigara kullanmaz. Onun için senden bir ricada bulunacağım: yolda gidip gelirken sigara içme; hele köyde, herkesin seni görebileceği böyle bir yerde hiç sigara koyma ağzına. Sigara içmek mi istiyor canın, be-

nimle yalnız kalmanı bekle, tut kendini. Ama benimle başbaşayken, iç içmek istediğin kadar.»

Bay Kunz'un bu davranışı Jakob'u enikonu şaşırtmıştı. Bakım ve gözetimini üzerine alan Bay Kunz'un gösterdiği yumuşaklığa bir zaaf gözüyle bakıp, onun sigara içmesine ses çıkarmadığını söyleyerek, köyde övünmeye başladı.

Derken Bay Kunz resmî makamlarca hesap vermeye çağrılmış, oğlana karşı izlediği eğitsel tutumu savunmak zorunda bırakılmıştı.

Bay Kunz, resmî makamlardan, çocuğa karşı davranışında kendisini serbest bırakmalarını, Jakob üzerinde bir yıl istediği eğitsel plan ve yöntemleri uygulamaya izin vermelerini rica etmiş ve bu izni onlardan koparmıştı.

İlk fırsatta da oğlana olup biteni anlatmış; ama bunu bir suçlama edasıyla değil, alabildiğine serinkanlı bir tonla yapmıştı. Sonra da sözlerine şunları eklemişti: «Seni benden alacak, bir islahevine kapatacaklarmış, böyle bir tehdit savurdular. Sen yanımdan gidersen çok üzülürüm hani. Çünkü ben senden memnunum, karım da öyle. Artık işlerimizde bize adamakıllı yardımın dokunuyor, gücün kuvvetine diyecek yok! Üstelik kafan da çalışıyor, hem yalnız çiftlikte değil, okulda da öyle, öğretmenin kendisinden işittim. Artık sana alıştık, senden ayrılmak istemeyiz doğrusu. Ama ben, şöyle yap, böyle yap! diye seni zorlamak istemem. Dilediğin gibi davranabilirsin. Kimbilir, belki bir ıslahevinde bizim buradakinden daha rahat hissedersin kendini.»

Jakob susmuş, karşılık vermemişti. Ne var ki, üzerine düşünceli bir hal gelmiş, sigara içmekten de vazgeçmişti.

Çalıp çırpmayı da bırakmıştı zamanla. Böyle bir yola başvurmasının hiç de gerekmediği kendisine kanıtlanmıştı çünkü.

Kısaca anlatılmıştı ki, evde kendisinden şuncacık esirgenen bir şey yoktur; yiyecekmiş, başka şeymiş, bol bol elinin altındadır. Beri yandan, çiftlikte gördüğü işler için küçük armağanlarla ödüllendirilmeye başlanmıştı. Bay Kunz sağda solda iş gezilerine çıkmak, örneğin at pazarına gitmek istedi mi, Jakob'u yanına alıyor, o da Bay Kunz'a giderek daha çok ısınıyordu.

Hem Jakob'un eğitimi bakımından evde sürdürülen çabaları desteklemek için okulda da çeşitli fırsatlar çıkıyordu. Ben herşeyden önce **kendine güven duygusunu** güçlendirmenin zorunluğuna inanmıştım. Oğlan bir aşağılık kompleksi içinde yaşıyordu; çünkü öz anneden yoksundu bir kez; üstelik, alt tarafı bir ailenin bakım ve gözetimine verilmiş bulunuyor, bu durumu ise özellikle varlıklı ailelere mensup arkadaşları tarafından vakit vakit yüzüne vuruluyordu. Böylece Jakob'da topluma karşı bir hınç uyanmıştı; bu duyguyu kendi yaşıtı oğlanlara özgü bir yoldan açığa vuruyor, kendisine takılanlarla kavga döğüşe kalkıyor, birtakım çirkin davranışlara vb. yeltenerek onlar karşısında kendini göstermek istiyordu.

Arkadaşlarının yanında kendine prestij sağlamak için sınıfta beni kızdırıp, benimle eğlenme yolunu seçmişti. Diyelim ben ders anlatıyorum, dersin tam orta yerinde elindeki cetveli yere düşürüyordu. Baktı ki aldırmıyorum, bu kez boya kalemi kutusunu düşürüyordu. Sınıf da gülmeye başlıyordu bunun üzerine. Ben, kalemleri yerden toplayıncaya kadar bekliyor, sonra derse devam ediyordum. Derken Jakob ağzı açık çini mürekkebi hokkasına eliyle vurup itiyor, hokka yere yuvarlanıyor, mürekkep döşemeye yayılarak kara bir göl oluşturuyordu.
Ben bütün sınıfa dönerek: «Jakob'a yardım edin de, temizlesin döşemeyi!» diyordum, serinkanlılığımı elden bırakmayarak. Sonra soruyordum: «Yere mürekkep dökme-

nin zevki kaça patlar dersiniz? Tabiî Jakob'a yeniden mürekkep vereceğim, ama döşemeye mürekkep dökülerek yol açılan zarar giderilmedikçe yapamam bunu. Zararın maddî karşılığının da sınıf kasasına ödenmesi gerekiyor. Söyleyin bakalım, sınıf kasasına girecek bu para ne tutar?»

Oradan: «Elli rappen!» (1) diye sesini yükseltti bir kız.

«Sanırım bu kadarı fazla!» diye cevapladım ben, «gelin yirmi rappen olsun», diye önerdim. Yirmi rappen üzerinde anlaşmaya varıldı. «Öğleyin Jakob kompozisyon ve hesap defterlerini alıp benim eve taşır, sınıf kasasına ödeyeceği parayı alın teriyle kazanır böylelikle.» Bunu söyledikten sonra Jakob'a döndüm. «Bak!» dedim, arkanda boş bir sıra var. Sınıfta rahat duramıyor, gürültü yapmadan edemiyorsan, sırayı kaldır, pencereden at dışarı. Bir cetveli, bir boyakalem kutusunu ya da mürekkep hokkasını yere düşürmüşsün, kaç para eder; sırayı pencereden dışarı koyverdin mi, çok daha güzel ses çıkarır. Ama sonra tabiî idareye gidip, kırıp dökeceğin böyle bir sıra için kaç para ödeyeceğini öğrenecek, zararı çekeceksin.»

Derken Jakob güldü, öğrenciler güldü, ben de onlarla güldüm. Bundan böyle sınıfta gürültü etmekten vazgeçti Jakob. Öğleyin defterleri benim eve taşıdı, ben de buna karşılık kendisine yirmi yerine elli rappen verdim. «Eve kadar bu elli defteri getiren birine ne kadar para vereceksem, sana da işte o kadar veriyorum», dedim.

Olayı öğrenen Bay Kunz, Jakob'un sınıftaki haylazlıklarını ödüllendirmenin eğitim bakımından hatalı bir davranış sayılıp sayılmayacağını anlamak istedi. Çünkü yaptığım şeyi **gerçekten** bir ödüllendirme diye görüyordu. Kendisiyle aynı kanıyı paylaşmadığımı açıkladım. Oğlanın beni çile-

1) Bir frank'ın yüzde biri (N.Ç.)

den çıkarıp kendisine öbür öğrencilerden başka türlü davranmaya zorlayabileceği gibi bir izlenime kapılmasının asla doğru olmadığını açıkladım. Hem bundan önce de bir kız öğrencime bir iş buyurup, karşılığında yarım frank ödediğimi belirttim.

Nitekim sınıftaki haylazlıklarıyla serinkanlılığımı elden bırakmamamın Jakob üzerinde ne olumlu bir etki yaptığı anlaşıldı sonradan. Çocuk bir güven duydu bana karşı, duyduğu güveni de derste eskisinden çok çaba harcayarak açığa vurdu. Giderek kendisini takdir etmeye başlamıştım, çocuk üzerinde **Ästimation*** (Klaesi) yöntemini uyguluyordum. Bundan böyle sınıfta arkadaşları Jakob'a değer veriyor, ona artık **yan gözle** bakmıyordu. Bir yıl sonra Jakob sınıf kasasına bakacak öğrenci seçildi.

İşte size Jakob'un on üç yaşındayken kaleme aldığı kompozisyonlardan biri:

«Baktım, ahırdaki bir sıranın üzerinde bir frank duruyor, sıra da ta arkada. Galiba biri yanlışlıkla oraya koydu parayı ya da orada unuttu, diye geçirdim içimden. Korktum, ama yine de aldım parayı. Meğer Bay Kunz beni gözlüyormuş. O sırada bir ineği sağacakmış, ineğin altına çömmüş oturuyormuş. Parayı aldığımı görür görmez ayağa kalktı, bir tokat yapıştırdı bana. Ben samanların içine savruldum. Sonra çıkarıp bir frangı uzattım kendisine. Bir şey demedi. Suçüstü yakalayıp beni cezalandırdığına, beni böylece hırsız olmaktan kurtardığına bir seviniyorum ki!»

Kısa süre önce, sımsıkı kilit altında tutulmayan ne varsa çalıp çırpan Jakob, kompozisyonunda böyle yazıyordu işte. Görülüyor ki, onda değişen bir şeyler olmuştu.

Ancak Bay Kunz'un çocuğa karşı davranışı da bizi şaşırtıyor doğrusu. Nasıl bir tokat atıp da Jakob'u cezalandır-

---

* Birine kişilik sahibi bir kimse gibi davranma.(Ç.N.)

mak istiyor Bay Kunz? Bu, oynamayı üstlendiği rolden bir ayrılış değil mi? Bunu yapmakla - birden - daha önce Jakob'un bakım ve gözetimini üzerine almış öbür kimseler gibi davranmıyor mu tıpkı? Tutumuyla o ana kadar bina edilen herşeyi yine yıkıp atmıyor mu?

Bu konu üzerinde ilerde duracağız. Şimdilik şu kadarını belirtelim ki, atılan tokat, Jakob'da yavaş yavaş başgösteren iyileşmeyi kesintiye uğratmamıştı.

Gerek okulda, gerek sokakta ortalama yetenekteki bir başka çocuktan farklı yanı kalmamıştı Jakob'un. Kusurlarını geniş ölçüde düzeltmişti.

Kendilerine içten gelerek **anne** ve **baba** demesi, Bay Kunz ve Bayan Kunz'a karşı beslediği duyguları açığa vuran bir belirtiydi.

Aşağı yukarı on beş yaşında şöyle yazmıştı bir ara;

«Dün kitaplığa gittim, annem için kitap alacaktım. Okuma salonundaki masalardan birinde sahipsiz bir dolmakalem ilişti gözüme, güzel bir kalemdi. Kasten orada dikilip, acaba bir alan çıkacak mı diye gözlemeye başladım. Çünkü kalemi pek beğenmiştim. Küçük bir kaldıracı bulunan **kuğu** biçimli bir şeydi. Kimsenin bakmadığı bir an hemen sokulup aldım. Ama ansızın bir vicdan azabı uyandı içimde. Bunun üzerine kalemi kitaplığa bakan masa başındaki kıza verdim, biri unutmuş galiba, dedim. Böyle davranmam içimde bir memnunluğun doğmasına yol açmıştı. Ama aklıma geliyor da, keşke şimdi bir dolmakalemim olsaydı diyorum.»

Kompozisyonu okuduktan sonra: «Biri seni görmüştür, diye korkmuşsundur elbet?» dedim.

«Hayır, kimse görmedi. Dolmakalemi kaybeden herhalde kendine bir başkasını aldı, diye geçti kafamdan. Ama ka-

lemi aşırınca, onu yanımda alıkoymayı onuruma yedire-medim.» Bir aradan sonra: «Evet, küçük bir çocuk olaydım, o zaman...» diye ekledi.

«O zaman?» diye sordum.

«Eh, küçükken aşırır insan böyle bir şey.»

Dostça omuzuna vurdum, sözlerini doğrular gibi gülümseyerek başımı salladım.

Bir yıl sonra Jakob mecburî temel öğrenim dönemini geride bırakıp okuldan ayrıldı. Bizim çevrede âdet olduğu üzere, ilkin Waadland'a gidip bir köylünün yanında çalıştı, amacı buradaki halkın konuştuğu dili öğrenmekti. Aradan bir yıl geçince yine dönüp geldi ve saraç olmak istediğini açıkladı. Bay Kunz da bir ustanın yanında iş buldu kendisine, orada çıraklık yapmaya başladı. Zamanla da öğrendi saraçlığı ve sanatını ilerletmek için dış ülkelerden birine gidip kalfalık yaptı. Sonra dönüp geldi. Bay Kunz bizim köylerden birinde bir atelye açtı, oğlanın kendi başına çalışmasını sağladı. Ve günün birinde Jakob, aynı sınıfta okuduğu bir kızla evlendi. Şimdi köyün dürüst ve saygın bir hemşerisi ve bir aile reisi. Bay Kunz'la karısına candan minnet duyguları besliyor içinde.

Jakob'ta vicdansal bir gelişim sürecini izleyebilmekteyiz. On bir yaşının içinde birçok kusurlarla bizim köye, bizim köyde Bay Kunz'un evine yerleştirildiği vakit, hiç bir yerde **kök salamamış,** bir evden bir eve sürüklenip eğitilmeye çalışılmış bir çocuktu; kendisine belli bir yeri yurt edinecek, belli kişilere bağlanacak zaman sağlanmamıştı asla. Getirilip içine bırakıldığı her çevreye karşı güvensizlik ve düşmanlık duymuş, yeni çevrede mutlaka kurnazlığa saparak ve akla gelen tüm çarelere başvurarak tutunmaya savaşmıştı. Üstelik her türlü sosyal aşağılık duyguları al-

tında ezilmiş, bu duygulara karşı savunmaya uğraşmıştı kendini.

En yakınlarının davranışı ve çevresi de onu bu tutumunda desteklemiş, yaşam konusundaki karamsar görüşünü güçlendirmişti. Her türlü yırtıklığa kalkışarak kendini ayakta tutmaya çabalamalar, suçüstü enselenmeler ve ağır cezalara çarptırılmalar arasında yaşayıp gitmişti şimdiye kadar. Ne onu kimse, ne o kimseyi sevmişti.

Derken eğitilmek üzere yeni bir eve yerleştirilmiş ve burada daha önce görmediği bir yumuşaklık ve sevgiyle karşılaşmıştı; kaynağını duygusallıktan almayıp, daha çok hakkaniyeti gözeten tarafsız bir sevgiydi bu. Ama Jakob, yanına yerleştirildiği çiftçi Bay Kunz'un iyiyürekliliğine bir zaaf, yücekalpliliğine de bir savsaklık gözüyle bakmıştı. Öğretmenine karşı da güvensizlik duymuş, öğretmenini kızdırıp şimdiye kadar alıştığı gibi kendisine davranmaya onu zorlamak istemiş, bunun için işi nereye kadar vardırması gerektiğini anlamak üzere çeşitli denemelere girişmişti.

Ama gerek Bay Kunz'un evinde, gerek okulda, sarsılmaz bir serinkanlılık, bir güven ve üstün bir anlayış havası bulmuş, kendisinden hiç çekinilmediğini sezmiş, eski **dünya görüşü** sarsılıp çökmüş, şimdiye kadarkine benzemeyen yeni yaşantılar karşısında yeni bir dünya görüşü edinme zorunluğunu duymuştu. Kendine sevgiyle davranıldığını hissetmiş, çünkü her Allahın günü bunu kanıtlayacak olaylar yaşamış, derken o da sevmeye başlamıştı. İlkin Bay Kunz'u, Bay Kunz'la karısını sevip saymış, sonra da öğretmenine aynı duygularla bağlanmıştı. Çevresindeki yakınlarına sevgiyle sarıldığı ölçüde, dersler, sözler, buyruklar vb. yoluyla değil,. daha çok örnekler aracılığıyla şahsına yöneltilen ahlâksal istekleri benimseyip içe aktarmıştı. Kendisi farketmeksizin, sevdiği ve saydığı kimselerin ho-

şuna gitmeyi dilemiş, karşılıklı sevgi bağlarını sıkılaştırmayı amaçlamış bununla, ama söz konusu amacı çalıp çırpmalar ve benzeri davranışlarla gerçekleştiremeyeceğini bilecek kadar da zekâ eseri göstermişti. Bay Kunz'a karşı sevgisini kanıtlamak üzere sigara içmekten, vazgeçmiş, belki bir ıslahevine kapatılma korkusu da bu vazgeçişte rol oynamış, yani sigara içmeyi bırakması ihtimal yalnız bencil bir nedenden almıştı kaynağını. Ama çocuğun düzelmesini sağlayan, salt bencil nedenler değildi; çünkü aynı endenler, daha önce onu kötü davranışlarla çevresinin karşısına çıkmaya sürüklemişti.

Ahırda geçen olay da açık seçik belgitler bunu. Jakob ahırdaki bank üzerinde bir frank görüp, onu aşırmak üzere harekete geçer; ama üvey babası tarafından enselenerek bir tokat yer.

Peki buna karşı nasıl bir tepki gösterir Jakob?

Eskiden bedensel cezalandırılmalara karşı evden kaçıp gitmelerle cevap veren oğlanın tepkisi ahırdaki rende makinesini elinden savurup atmak, sonra da onun çalışmasının yavaşladığını saptamak olur. Jakob, Bay Kunz'un tokadını benimseyebilecek aşamaya ulaşmıştır. Kompozisyonunda bir zamanın hırsızı Jakob: «Beni suçüstü yakalayıp cezalandırdığına ve beni böylece bir hırsız olmaktan kurtardığına öyle seviniyorum ki!» diye yazar Bay Kunz için.

Acaba yalnız ikiyüzlülükten mi bu satırları kaleme alır Jakob?

Hayır, gönülden gelerek yazar. Yani Jakob'un ruhunda bir değişiklik başgöstermiş, bundan böyle hırsızlık yapmayı kendisi istemez duruma gelmiştir. Bay Kunz'u **sevdiği** ve kendisini de onun tarafından **seviliyor** hissettiği için, karşı koyduğu ve ses çıkarmadan yediği tokadı içten kabullenmiştir.

Bu arada şunu da belirtelim ki, bir çocuğu bedensel cezalara çarptırmanın uygunluğu üzerinde çokluk sert tartışmalar yapılır. Özellikle öğretmenlerin bu gibi cezaları öğrenciler üzerinde uygulamasını yasal yoldan önlemek için kamuoyunda genel bir eğilim yaşar. Sanki **öğretmenler**in eza ve cefa etmek istedikleri bir çocuğu başka yoldan, çok daha kötü çarelere başvurarak cezalandıramayacakları sanılır. Kanımca, çocuk kendisini cezalandıran kimseyi seviyor ve onun tarafından sevildiğine inanıyorsa, bedensel cezalandırmaya da herhangi bir cezalandırma gibi başvurulabilir. Önemli olan, eğiticiyle çocuk arasında bir sevgi bağının varlığı ya da yokluğudur. Böyle bir bağ varsa, çocuk, cezaya yetişkinler tarafından kendi üzerinde bir zor uygulaması diye bakmaz, bundan bir rahatlama duyar, bunu işlenmiş bir suçun kefareti diye görür daha çok. Yalnız **anne ve babanın** çocuğu cezalandırabileceğini söyleyen Pestalozzi de, sanırım aynı düşünceden yola koyulmuştur. Cezalandırma yetkisinin önkoşulu, çocukla eğitici arasından karşılıklı bir sevgi bağının bulunup bulunmamasıdır.

Bununla bedensel cezalandırmaların ve diğer misilleme cezaların savunuculuğunu yapmak istediğim sanılmasın. Şurasını açıkça söyleyeyim ki, ben prensip bakımından genellikle **her türlü cezalandırmaya** karşıyım. Edindiğim izlenime göre, biz, çocukları eğitirken pek çabuk cezalandırmalara kaçar, bununla çocuğa ve ondaki vicdan gelişimine yararlı olmaktan çok, kendi duygularımıza boşalım sağlamaya bakar, acele başvurulmuş cezalandırmalarla çocuğun vicdanında kendisiyle bir hesaplaşmaya girişmesi ve bu yoldan içindeki ahlâksal yargı organında bir mükemmelleşmeye gitmesini önleriz. Çünkü çekilen cezadan sonra, çocuğun vicdanı olaya **kapanmış, kefareti ödenmiş, hesabı görülmüş** gözle bakar ve daha fazla üzerinde durmaz, cezadan kaynağını alacak bir **olgunlaşma ve gelişme** göstere-

mez. Bir ceza da çocuğun vicdanında gelişme sağlamıyorsa, hiç anlamı yoktur.

Biz yine Jakob'a dönelim. Bay Kunz ve Bayan Kunz'u sevip saydığı **için,** oğlanın ruhunda onlarla güçlü bir **özdeşleşme** isteği uyanır. Onların ahlâksal tutumunu içe aktarır, bu tutumu kendi vicdanının buyruğuymuş gibi hisseder. Dolayısıyla, ahlâklı olmak, dürüst ve iyi davranmak kişisel bir istek ve iradeden alır kaynağını. Gerçekten iyi insan, ceza korkusuyla değil, bir iç gereksinmenin itişiyle iyi'ye yönelmiş insandır. Başka türlü iyi insan korkaktır yalnız. Yasalara boyun eğiyorsa, kötülüğe sapmanın adlî sonuçlarından ya da Tanrı'nın cezasından çekindiği için yapıyordur bunu. Dış nedenlerin kendisini suç işlemekten alıkoyduğu bir kişidir böylesi; yaşamı boyunca **Tanrı yolundan** bir karış sapmasa ve dürüst bir vatandaş gibi davransa bile, bundan öte bir değeri yoktur. Onu dizginleyen, sevgiden kaynağını alıp, gerçek dindarlık aşamasına yüceltilmiş bir sosyal yaşam ve sorumluluk duygusu değildir. Nerde korku varsa, orda Tanrı yoktur, der Kitab-ı Mukaddes ve ruhbilim de bunu doğrular. Söz konusu **sevgi,** özgecil (fedakârlıklara yönelik) bir karakter taşıyıp karşıdakini özgecil davranışlara güçlü kılan ve en başta eğitici tarafından eğitilen kişiye gösterilen sevgidir. Bir eğiticinin ne yapıp yapıp böyle bir sevme gücünü elde etmesi gerekir. **Pedagojik eros'u** yöneten bencil duygular değil, etik düşüncelerdir, **logos'**tur. Beri yandan, çocuğun ya da eğitilecek kişinin eğiticiye beslediği sevgi de **özgecil** karakter taşır. Çünkü böyle bir sevgi, sevi objesine, yani eğiticiye sürekli sahip olma, tıpkı küçük çocukların annelerine el koymak istemeleri gibi ona el koyma amacı gütmez. Benim anlatmak istediğim sevi ilişkisi, bir başka özellik taşır.

Belki böyle bir sevi ilişkisin tanımlamanın en iyi yolu, bir kişi öldüğü zaman aile bireylerinde gözlemlenen ruh-

sal olaylara işarette bulunmaktır. Freud, **Hüzün ve Melankoli** ve **Ödipus Kompleksinin Yıkılışı** başlıklı yazılarında bu olayları gün ışığına çıkarmıştır.

Sevdiğimiz bir yakınımızı ölüm elimizden aldı mı, neler geçer ruhumuzda? Kaderin bu sillesini ve duyduğumuz yasın yolaçtığı şaşkınlığı geride bıraktıktan sonra, ölen yakınımızı tümüyle yitirmediğimizi hissederiz. **Ruhumuzda yaşıyor**, der, bilmeden onu idealize edip, kendimize ahlâksal bir klavuz yapar, bir **imago** (örnek) aşamasına yüceltip **içimize aktarırız** (introjeksiyon).

Jakob da Bay Kunz karşısında böyle bir yol izler; on altı yaşında İsviçre'nin Fransızca konuşulan kantonuna gittiği zaman, eski kötü alışkanlıklarına yeniden dönmez; oysa sevdiği objenin, sevip saydığı kişilerin bundan böyle yakınında bulunmamaktadır. Sanki vicdanının bir parçasıymış gibi Bay Kunz'u ruhunda taşır, sanki Bay Kunz yanıbaşında dikiliyor da kendisine nasıl davranması gerektiğini bildiriyor ya da başka bir yoldan bunu açığa vuruyormuş gibi bir duyguya kapılır.

İnsanın yaşam ve gelişiminde sevilen ve sayılan kişilere ilişkin istekleri içe aktarıp, vicdanına malettiği iki dönem vardır. Bunlar da latent dönemin başladığı ve bülug döneminin kapandığı yılları içerir. Yaşamın bu kesitlerinde normal olarak Ödipus kompleksi yıkıma uğrar.

Bu kompleks, anne babasıyla ya da anne babasının yerini tutan kimselerle çocuğun ilişkilerinde açığa vurur kendini. Kolaylık olsun diye çocukla anne ve babası arasındaki ilişkiyi, yani **tam Ödipus kompleksi** denen kompleksi tanımlamaya çalışalım.

Önce Ödipus kompleksi deyimi en isabetli bir deyim midir, değil midir, bunun tartışmasını bir yana bırakacağız. Belki **Kind-Eltern-Beziehung** (çocuk ve anne baba ilişkisi) gi-

bi Almanca bir deyim pek karmaşık bir şey olurdu. Häberlin **kuşaklar çatışması** (1) deyimini ortaya atarak, bunun Odipus kompleksi yerine kullanılmasını önermiştir. Ne var ki, Odipus kompleksiyle kuşaklar çatışması, Ödipus kompleksi çerçevesine giren bir zaman kesitini ve bunun akışını içerir. Ödipus kompleksi deyimini Freud bulmuş ve literatura mal etmiştir. Deyim, eski bir Yunan efsanesinden alır kaynağını ve efsane şöyledir: Delphi'deki kâhin, Teb kralı Laios'a, oğlu Ödipus'un kendisini öldürüp karısı lokaste'yle, yani kendi öz annesiyle evleneceğini bildirir. Kral ve kraliçe bu yazgının hükmünden kendilerini kurtarmak ister, oğulları Ödipus'u adamlarına vererek bir dağ başına bıraktırırlar. Bir çoban oğlancağızı bulur ve Korinth kralı Polybos'un sarayına götürür. Oğlanın ayakları sakatlanmıştır, bundan dolayı şiş ayak (=Ödipus) adı verilir kendisine. Oğlan zamanla sarayda büyür, yetişkin bir adam olur; Polybos'un oğlu diye bakar kendine. Derken Delphi'deki kâhin, Laios'a bildirdiklerini Ödipus'a da açıklar. Tüyler ürpertici kehanetin gerçekleşmemesi için Ödipus kaçar, bir başka ülke bulup oraya sığınmak ister, Theb kentine yönelir. Yolda İnfenks'le, her önünden geçene bir soru yönelten ve bilmeyeni parçalayıp yutan bu canavarla karşılaşır. İsfens Ödipus'a sorar: «Önce dört, sonra, iki, daha sonra da üç ayak üzerinde yürüyen yaratık nedir?» Ödipus: «İnsandır» der. İnsanın çocukken dört ayak üzerinde emeklediğini, büyüyünce iki ayak, yaşlandığı zaman da eline bir sopa alıp üç ayak üzerinde yürüdüğünü söyleyerek soruyu cevaplar. Yenilgiye uğrayan İsfenks kendini uçurumdan aşağı atar; Ödipus'un yolunu kapayan bir engel de böylece ortadan kalkmış olur. Ödipus ilerlemesini sürdürür. Bir avcı yolunu kesmek isteyince öldürür onu ve Teb kentine ulaşır. Kentte Kral Laios için yas tutul-

---

1) **Eltern und Kinder** (Anne Babalar ve Çocuklar), Basel 1922.

maktadır; kral ava çıkmış ve geri dönmemiştir. Ama kentte oturanlar, onlardan hep kurban isteyip durmuş İsfenks canavarından kendilerini kurtardığı için de Ödipus'u sevgi gösterileriyle karşılar. Ödipus'u yeni kralları olarak ilân eder ve onu dul kraliçe İokaste ile evlendirirler. Zamanla bir veba salgını çıkar kentte, Kâhin Teiresias Tanrı tarafından yollanan bu afetin kenti kasıp kavurmasındaki nedeni kralla kraliçeye açıklar: Ödipus babasını öldürmüş ve öz annesiyle evlenmiştir. Bunun üzerine İokaste kendini asar, Ödipus ise gözlerini oyup kör eder, kızı Antigone'nin kolundan tutarak sağda solda dolaşmaya başlar, sonunda Kolonos'ta hayata gözlerini yumar. Örneğin Aeschylos, Sophokles, Euripides gibi dünyadaki birçok ozan Ödipus efsanesi üzerine eğilmiş, onu dramatize etmiştir.

Ortaçağda Ödipus efsanesiyle Yahuda motifi arasında bir bağlantı kurulmaya çalışılmış, de Voragine bunu **tegenda aurea** (Altın Efsane) adlı kitabında işlemiştir. Yine aynı efsaneyi sonraları Corneille ve Voltaire, André Gide ve Hofmannsthal oyunlaştırmış, Strawinskij ise Ödipus teması üzerine bir orotorya bestelemiştir.

Daha bir dikkatle bakıldığı zaman, Schiller'in **Wilhelm Tell,** Shakespeare'in **Hamlet** oyunlarında da aym temanın ele alındığı dikkati çekecektir.

Edebiyat bilginlerinin açıkladığına göre, efsaneler kolektif (ortak) yapıtlardır. Hangi yoldan kolektif bir yapıtın doğduğu sorusunu psikolog olarak kendimize yönelttiğimiz zaman, o yapıtı yaratanların ortak bir düşüncenin etkisi altında kaldıkları ve bu düşüncenin efsanede kendini somut biçimde dışavurduğu gibi bir cevap alırız. Belki de bir gerçeklik temeline dayanıyordu Ödipus efsanesi, hani kesinlikle böyledir diyemiyoruz; ama Ödipus düşüncesinin, belli bir uygarlık çevresine giren ulusları etkisi altında tutup,

onların kafalarını enikonu kurcaladığını kuşkusuz söyleyebiliriz.

Sormamızı sürdürüyoruz: Nasıl olup da Ödipus efsanesi değişik çağlardaki ozanları kendine çekebilmiştir? Biz bugün yaşayanların bile aynı motifi konu alan oyunların büyüsüne kendini kaptırması, bu oyunların ruhumuzda fırtınalar estirmesi nereden ileri gelmektedir? Sahnede sergilenen olayların içimizdeki belli telleri titreşime geçirmesindn, yani Ödipus düşüncesinin efsaneyi yaratanlar ve onu oyunlaştıranlar gibi bizce de bilinmesinden kaynağını alan bir şey değil midir bu? Çünkü başka türlü, gerek efsane ve gerek oyunlar bakımından o güçlü yaşantı birliği pek uyanmazdı içimizde, kendimizi o karanlık ürpertilere bırakmazdık.

Freud, pratikte yetişkinler ve çocuklar üzerinde nevroz tedavisini uygularken, her vakit kendisine Ödipus efsanesini anımsatan birtakım durumlarla karşılaşmıştır. Bütün insanların yaşamında bazan çok, bazan az bir belirginle etkinliğini sürdürüp, anne babaya karşı tutumu belirleyen dürtüler, ilişkiler, davranış biçimleri, tavırlar, duygular, düşünceler ve eğilimler bu gibi durumları oluşturmaktadır.

Oğlan genellikle annesini babasından, kız babasını annesinden daha çok sever. Çocuksal bencilliği ve bencil duygu ve düşünce yapısıyla, çocuk sevi objelerini büsbütün ele geçirmek ister, onları kimseyle paylaşmaya yanaşmaz.

Oğlan çocuğundaki gelişimi sizlerle beraber izleyelim: Oğlan annesine sahip olmayı diler ve bu arada babasını bir engel görür karşısında. Dolayısıyla, babasını ortadan kaldırmayı düşünür.

Ancak, babasını sever de; babasına sahip olma bakımından bu kez annesini engel görür. Dolayısıyla, annesini de orta-

dan kaldırmayı geçirir kafasından. Oğlanın anne babasına karşı beslediği duygular çelişik bir karakter gösterir, yani **ambivalent**'tir. Aynı durum kızlar için de söz konusudur.

Böylece **tümüyle gelişmiş** bir Ödipus kompleksini anlattık. Bu kompleks, anne ve babaya çelişik duygulu (ambivalent) bir bağlanımı içerir ve **düpedüz** normal bir olaydır. Duygusal çelişki (ambivalenz) çatışması, bir nevroza yakalanmamış sağlam çocuklar tarafından o türlü çözüme kavuşturulur ki, bu çocuklar yaklaşık beş ilâ yedi yaşları arasında anne babalarına yalnız ve yalnız kendileri sahip olmak isteğinden el çekerler. Bir içe aktarım (intojeksiyon) olayı gerçekleşir çocuklarda, yani çocuklar anne ve babalarına sahip olarak onları sevmeyi bırakır, onlarla özdeşleşme yolunu tutar, onları alarak kendi ruhlarına yerleştirirler. İçe aktarılan anne ve babalar da, alabildiğine yüce bir vicdansal yargı organını oluşturur.

Derken, içe aktarılmış anne baba örneğiyle (imago) gerçek anne baba arasında karşılaştırmalara gidilir. Eleştiri, sesini duyurur çocukta, gerçek anne ve babasında kusurlar bulmaya başlar. Bu arada, vicdan, daha başka otorite örnekleriyle, okumalar, kahramanlara gösterilen sevgi ve saygılar ve din dersleri vb. yoluyla gelişip zenginleştirilir. Anne ve babayı eleştiriden doğacak çatışma buluğ döneminde doruğuna ulaşır; çünkü bu dönemde çocuk kendini anne babasından çözüp alacak, libido güçlerinde daha başka yatırımlara gidecek, ilkin bir mesleğe yöneltecektir bu güçleri; daha sonra mesleğin yerini bir sevi objesi, yakın akraba çevresi dışındaki bir obje alacaktır.

Anne babadan çözülme gerçekleşir gerçekleşmez, bundan böyle yetişkin duruma gelen çocuk anne babasına karşı eskisinden daha yatışmış yeni bir ilişki, bir dostluk ilişkisi içine kayar; hani candan bir karakter taşımaması için de bir neden yoktur bu ilişkinin; yeter ki, çocuğun gelişim ve

ilişkileri sağlıklı bir nitelikten yoksun bulunmasın.

Bu normal ve sağlıklı gelişimin aksayabileceğini ve doğru dürüst bir işlemden geçirilmemiş ya da tümüyle üzerinde çalışılıp çözüme ulaştırılamamış Ödipus kompleksinden birtakım karakter bozukluklarının, nevrozların ve benzeri belirtilerin **doğabileceğine** işarette bulunmak sanırım gereksizdir. Sonradan bu gibi kimselerin psikoterapisinde her vakit en başta karşılaştığımız şey, çözüme ulaştırılmamış ve çokluk deformasyona uğrayıp karikatüze durum almış Ödipus kompleksidir.

Çocuktaki ödipal duyguların normal gelişim ve yıkılışında bizi ilgilendiren bir nokta varsa, vicdan oluşumu üzerinde bunun yaptığı etkidir. Bu etkiye de daha önce değinmiştik. Beş ilâ yedi yaşları arasındaki çocukta Ödipus kompleksi Freud'un deyimiyle «yıkıldığı vakit», vicdan gelişimi bakımından ilk güçlü direk dikilir. Çocuk sevi objesini ele geçirmek yerine onunla özdeşleşir, daha önce bağlandığı sevi objesinin ahlâksal görüşlerine kendini uydurur, kendi vicdanının buyrukları diye bakıp içine aktarır bunları. Gerekli yaşta geride bırakılmayan bu gelişimin biraz geç de olsa Jakob'da nasıl gerçekleştiğini gördük. Jakob gerekli yaşta geride bırakamamıştı bu gelişimi; çünkü sevmeye düpedüz **yetenekli** çocuk bir evden bir eve sürüklenmiş, anne ve babasının yerini alacak yetişkin sevi objelerine bir türlü kavuşamamıştı. Bu durumda da ödipal tutumun yalnız bir yanını geliştirebilmiş, dolayısıyla kendisine karşı otorite rolü oynayan yabancı kişilere soğuk, nefret dolu, düşmanca ve güvensiz bir tutumla davranmıştı. Bu da yalnız güç eğitilebilirlik gibi bir durumun doğmasına yol açmakla kalmamış, istenildiği gibi çalışmayan bir vicdanın ortaya çıkışına zemin hazırlamıştı.

Derken Bay Kunz oğlanın kendisine bağlanmasını, zama-

nında atamadığı adımları Jakob'un sonradan atmasını ve ilerde yine kendisinden çözülüp ayrılmasını sağlamıştı. Geç de olsa kısa sürede gelişip yıkılması başarılmıştı Ödipus kompleksinin.

Jakob'un kendisini eğitmeye çalışan ilk kişilere çıkardığı zorluklar, gerekli akışı izleyememiş Ödipus kompleksinin bir cephesini yaşamanın sonucuydu ve bu cephe de diye biliriz ki, babaya karşı duyulan kindi. Babaya **karşı** (babalara, anne ve baba rolünü oynayan kişilere, otoriteyi canlandıran güçlere **karşı)** gösterilen tepkiden doğuyordu adı geçen zorluklar. Oğlan Bay Kunz'la Bayan Kunz'un yanında Ödipus kompleksinin öbür cephesini, sevgiyi, takdir duygusunu, saygıyı, özdeşleşme isteğini ve özdeşleşmeyi yaşamış, böylelikle de vicdanında bir gelişme ve normalleşme gerçekleşme olanağı bulmuştu.

Sevgi olmaksızın bir çocuğun vicdanının doğru dürüst gelişemeyeceğini gördük. Çocuk kendisindeki **Ödipus kompleksini** normal ve sağlıklı biçimde değiştirimlerden geçirip sonunda onu yıkamadığı zaman, yine gerektiği gibi bir vicdanı geliştiremez. Bir Ödipus kompleksinden söz açtık mı, son derece yakışıksız bir gözle bakılan, birtakım düşünceler üşüşür kafamıza.

Ama bizler psikolog olduğumuza göre hemen ahlâksal yargılara kapılmayarak, tüm belirti ve süreçleri **nesnel** bir tutumla incelememiz ve bunlar üzerinde konuşmamız gerekir. Örneğin anneleri alalım ele: Anneler bebelerini yur arıtır, altlarını temizlerler, oysa hiç de iç açıcı bir iş denemez bunun için. Bir cerrahın davranışı da yine başka türlü değildir; bir körbarsağı çıkarıp alması mı gerekiyor, karşılaşacağı pis kokuları ileri sürerek görevini yapmaktan geri kalmaz asla. Acaba bizler de anneler ve cerrahlar gibi davranamaz mıyız!

Bizi Ödipus kompleksi deyiminde rahatsız eden bir şey varsa, oğlanın anneye, kızın da babaya **cinsel** bakımdan sahip olmak istediği gibi bu kompleksle ilgili pek yaygın bir görüşün varlığıdır.

Oysa çocuk **genital** gelişim aşamasında bulunmaktan henüz çok uzaktır. Erkek çocuğu anneye sahip olmak istiyorsa, ona kendisini besleyip doyuran biri gözüyle baktığı içindir, yani oral (ağızsal) bir nitelik taşır bu istek. Ya da hem annesini, hem babasını oyun arkadaşı diye görüp onlara sahip olmayı diler oğlan, yalnız kendisi sahip olsun ister, başkasıyla paylaşmaya yanaşmaz onları.

Görüyoruz ki, Ödipus kompleksi denen kompleksin asla kaba seksüel bir içeriği yoktur. Freud'un bizzat kendisi, çocuk beş yaşına girer girmez, yani genital gelişim aşamasına ulaşmasından çok önce bu kompleksin **dağılmaya,** yıkılıp **gitmeye** başladığını belirtir.

Ödipus kompleksinden ötürü ortaya sakıncalı, patalojik, anormal bir durumun ortaya çıkışı, ancak kompleksin yıkılışının herhangi bir bozukluk sonucu önlenmesi ve çocuktaki genital örgütlenme aşamasına kadar varlığını sürdürmesi halinde söz konusudur. **Ama** böyle durumlarda da, çokluk, Ödipus kompleksinden kaynağını alan duygu ve dürtüler **aktive edilmez,** geriye itilerek bilinçaltına sürülür, oradan da nevrotik belirtiler kılığında kendilerine dışavurum sağlarlar. **A**ncak, suça yatkın kişilerde bazan bir oğlanın babasından nefret ettiği, onu öldürdüğü ya da anne yerini tutan bir objeyle, örneğin kızkardeşi veya kan akrabalarından biriyle yasaksevisel bir ilişki kurduğu görülür.

İnsanda Bilinçdışı Ahlâksal bir Mekanizmanın Dışavurumu: İtiraf Zorunluğu

Baba kız arasındaki yasaksevisel ilişkilerden doğan davalara ikide bir mahkemelerimizde bakıldığını görürüz. Bu gibi davalarda haklı olarak cezalandırılır baba; çünkü yetişkin bir insandır, kendini daha çok dizginlemesi beklenir. İşte Ödipus kompleksinin ters yüzü **Laios kompleksi:** yani anne ve babadan biri kendisine karşıt cinsiyetteki çocuğuna cinsel yakınlık duyar, örneğin babalarda az çok bir belirginlikle kızlarına karşı sevisel bir düşkünlük açığa vurur kendini, annelerse oğullarına karşı aynı tutkunluğu gösterir. Bu gibi tutkunlukların ille de **cinsel** eylemlerle sonuçlanması gerekmez kuşkusuz; çokluk böyle bir tutkunluk annelerde, oğlun başka bir kadından kaçırılması, babada ise kızın ne bahasına olursa olsun bir damada kaptırılmak istenmeyişinde su yüzüne çıkar. Bunun gibi, oğlun, annesine benzemediği için kendisine uygun bir kız seçip evlenemeyişi, kızın ise kendine sevdiği babası kadar ideal bir eş bulup bir izdivaç yapamayışı yine yasakseviden alır kaynağını. Her iki durumda da çocuklarla anne baba arasındaki cinsel bağlantı, çözüme kavuşturulmamış bir Ödipus kompleksinin ve bir gelişim engellenmesinin belirtisidir.

Burada eski Mısır firavunları için konmuş ilginç bir yasayı, yani onların kendi kızkardeşleriyle evlenme yükümlü-

lüğünü anımsatabiliriz. Bizim çevrelerde de zamanında **Jus primae noctis** yasası eğemendi, yani cinsel olgunluğa erişmiş kızların bekâretini gidermek baba yerini tutan bir kişinin hakkı, dolayısıyla göreviydi; çokluk bu kişi ülkenin başındaki hükümdardı. Bu arada şunu da gözden uzak tutmamak gerekiyor ki, hükümdarların ülkeleri pek küçüktü. Bazan kızların bekâretini giderecek kimse, birkaç köyü elinde bulunduran malikâne sahibi bir soylu oluyordu.

Günümüzde benimsemeyip kendilerine karşı çıkmamız, adı geçen âdetlerin bir vakit yaşadığı ve insanların vicdanları tarafından pek doğal sayılıp hoşgörüyle karşılandığı gerçeğini ortadan kaldırmaz.

Ödipus efsanesinin reel yaşantılarından kaynağını alabileceğine daha önce ima yollu değindimse, bu pek silik bir sanı olmaktan öte bir şeydi. Ayrıca, tarihsel zamanlarda, yani ilk beyaz misyonerlerin gelip içlerine girmesine kadar bazı zenci kabilelerinde krallara nasıl davranıldığını anımsatalım burada: Bu kabilelerde, kralın oğlu, babasını öldürmek gibi bir yükümlülük taşımaktaydı.

Bu baba genellikle soyun babası, çokluk pek sınırlı bir eğemenlik bölgesinde yaşayanlar ise kendi kan akrabalarıydı. Bazı yerlerde kralı öldüren kişi onun haremini de ele geçiriyordu. Bazı yerlerde ise kralın öldürülmesini bir şölen izliyor, şölende keyif verici içitler içiliyordu. Sonunda o türlü oluyordu ki, şenliğe katılanlar normalde pek sıkı bir dış evlilik (eksogami) yaşamını sürdüren kendi kabile kızları ve kadınlarıyla çalılık ve fundalıklar arkasında kayboluyor, seks cümbüşleri düzenleniyor, yani yasaksevisel eylemlere girişiliyordu. Bunu ise oğlan çocuklarının sünneti kovalıyordu. Bu töreye uyan kabilelerin inancına göre, oğlanların sünneti öldürülen kralla yeni seçilen kral için bir kurban anlamını taşımaktaydı. Madagaskar adasının ilk

sakinlerinde sünnet yerine taşaklardan (testis) birinin çıkarılıp alındığını (1) düşünürsek, böyle bir âdetin başlangıçta neyi anlatmak istediğini çıkarabilir ve bunu da şöylece dile getirebiliriz: oğlan **parçada bütün** (pars pro toto) yasasına uyularak iğdiş edilmektedir.

Yani, vahşi bir yaşam süren kabileleri incelersek, Ödipus efsanesinin pratikte tümüyle gerçekleştirildiğini görür, çokluk yaşadıkları bu gibi olaylara misyonerlerin sadece değinerek geçmelerine ve bunlardan tiksintiyle söz açmalarına rağmen, efsanenin **gerçek** bir temele dayandığına bizi inandıracak kadar malzeme buluruz.

Oğul ya da oğlun soyunu canlandıran biri babayı öldürerek yasaksevi eylemini gerçekleştirmekte, hattâ kimi yerde öldürülen banın haremine sahip çıkar; ama işlediği korkunç suçun cezası olarak Ödipus'un kendi eliyle gözlerini kör etmesi gibi, babayı öldüren oğlun soyundan gelenler de sünnet edilerek baba katlinin kefaretini öder.

Zeller'in o mükemmel kitabında (2) Frobenius, Alldridge, Weiss, Merker, Reche, Weule, Passarge, Junot, Pater, Schweiger, Kolb, Finsch, Ploss, Renz, Camboue, Schmidt, Sibree ve daha başka bir çok araştırıcının anlatılarına dayanarak verdiği bilginin burada yalnızca bir özetini sundum. Öte yandan, Schurtz (3) da benzeri durumlara değinir, Frazer'in ünlü **Golden Bough** (4) adlı yapıtında da benzeri olaylar anlatılır. Ama bütün bunlara karşı aşağıdaki itirazları yöneltebiliriz:

---

1) M. Zeller, **Die Knabenweihen**, Bern 1923.

2) Adı geçen kitap.

3) Urgeschichta der Kultur, Leipzig 1912.

4) Almanca çevirisi **Altın Dal** başlığı altında 1928 yılında Leipzig'de yayınlanmıştır.

1 — Zencilerde ya da sağda solda yaşayan kimi kabilelerde olanları genelleştirmek doğru değildir.

Gelgelelim sözü edilen âdetlere vahşi bir yaşam süren öbür kabilelerde, Pasifik Okyanusunun güneyindeki ada* sakinlerinde, Avusturalya yerlilerinde, kızılderililerde, ayrıca Mogol kabilelerinde az çok bir belirginlikle uyulmuş olduğunu ve hâlâ da uyulduğunu özellikle Zeller bize kanıtlamaktadır. Dolayısıyla, bir vakit dünyayı bütünüyle sarmış âdetlerdi diyebiliriz bunlar için.

2 — Adı geçen töre ve âdetlerin benzerlerinin bir zaman Avrupa uygarlık çevresinde de yaşamış olabileceğini düşünmek bir türlü gelmiyor içimizden, böyle bir düşünceye başkaldırıyoruz.

Söz konusu töreye eski Yunanlılarda uyulduğunu, silik bir kalıntı, âdeta bir fosil niteliği taşıyan Ödipus efsanesi ortaya koymaktadır. Biz İsviçrelilerde ise bu efsanenin bir başka kılığa bürünerek varlığını sürdürdüğünü görüyoruz: Ülkenin **babası** sayılacak Gessler, ülkenin oğlu gözüyle bakılacak Tell tarafından öldürülür. Ama İsveç, Norveç, İzlanda, Danimarka gibi Avrupa'nın kuzey ülkelerinde ve Hollanda'da da Ödipus efsanesine o ülke sakinlerinin bir yaratısı diye bakılmaktadır.

Şimdi de bir başka düşünceden yola koyulalım. Darwin ve Haeckel, **biogenetik** temel yasayı bulmuştur. Bu yasaya göre, insan yavrusu yetişkin duruma gelinceye, balık ve kertenkelegiller gibi solungaçlı ve solungaçsız canlılardan insan aşamasına ulaşıncaya kadar kendi soyunun geride bıraktığı tüm gelişim evrelerinden geçer. Ama birçok araştırıcının, bunlar arasında Freud'un ortaya koyduğu gibi, biogenetik temel yasa, insanın ruhsal ve ulusların psikolo-

---

* Malezya, Mikronezya ve Polinezya adaları. (Ç.N.)

jik gelişimi için de söz konusudur (5).

Uygar insanlar sayılması gereken atalarımızın da, o karanlık tarih öncesi çağlarda bugün hâlâ ilkellerde saptadığımız gelişim aşamasında bulunduğunu kabullenmemiz gerekiyor. Günümüzde varlığını sürdüren ilkel âdet kalıntıları, örneğin Korsika'da, İtalya'nın güneyinde, Basklar ülkesinde ve Avrupa'nın diğer bazı yerlerinde rastlanan **erkek lohusalığı** (6) bunun böyle olduğunu kanıtlamaktadır. Bu âdetle, ilkel kabilelerde tekrar dünyaya gelmiş kötü niyetli atalar gözüyle bakılan yeni doğmuş çocukları babaların saldırısından korumak gibi bir amaç güdülmekteydi (Reik).

Çünkü, daha önce belirtildiği gibi, oğullardaki Ödipus kompleksine karşılık babalarda da bir **Laios kompleksi**'ne rastlanır. Nitekim, oğlu Ödipus'u adamlarına verip bir dağ başına, yazının ortasına bıraktıran ve ayaklarını da sakatlatan, babası Laios olmuştur.

Yani kavimler tarihi ve etnografya içine girdiğimiz zaman, Ödipus efsanesinin kolektif hayal ürününden çok daha fazla bir şey olduğuna ilişkin somut kanıtlar ele geçiririz. Bu kanıtlara göre, bir vakit gerçekten yaşanmıştır efsane.

Psişik olaylar olan intojeksiyon (içe aktarım) ve identifikasyon'un (özdeşleşme) da bir vakit gerçek ve somut karakter taşıdığı, aynı kaynaklara dayanılarak ortaya konabilir. Bir çok yerlerde ve bugün de hâlâ dünyanın il-

---

5) Biogenetik temel yasanın ruhsal olaylar için de geçerliği bir çoklarınca yadsınmaktadır. Ben bu gibi kimselerin yanıldığı kanısındayım. Ulusların gelişim ve tarihi, ayrıca oyun çocukları üzerinde yapılacak dolaysız gözlemler böyle bir tezi kanıtlayacak yeteri kadar malzeme içermektedir.

6) Gerekli materyel için bkz.: Reik, **Die Cuvade**, Viyana 1924.

kellerle meskûn bölgelerinde, özellikle Avusturalya zencileriyle Amazon bölgesindeki kimi Kızılderili kabilelerinde, ölen babanın vücudundan parçalar kesip yemek gibi bir âdetle karşılaşılır. Çünkü bu yoldan ölen kişinin güç ve kudretini kendilerine maledecekleri inancı yaşar bu kabile üyelerinde, «İnsan ne yerse, ona dönüşür.» -Nitekim Ludwig Feuerbach da içinde böyle bir inanca yer veren biriydi

Yamyamlık aşamasını geride bırakmış kabileler ise, genel olarak **totemiz**'in eğemenliği altındaydı. Bu kabilelerde bir hayvana soyun atası gözüyle bakılır ve totem diye benimsenen hayvan başlangıçta **yırtıcı** bir nitelik taşırdı. Totem hayvanı kollanıp gözetilir, ama belli zamanlarda da törenle avlanarak hep beraber yenirdi. Totem yemeğinin soyun atasıyla içten bir bağlantı sağladığı ve totemin yenmesiyle totemdeki özelliklerin onu yiyenlere geçtiği gibi bir inanç yaşardı kabile üyelerinde.

Bunun psikolojik anlamı ise bir **bensel zenginleşme**'dir.

Nitekim biz kendi çevremizde de bir yakınımız öldüğü zaman aynı âdete uyulduğunu saptayabiliriz; totem yemeğinin yerini ölü yemeği almış, ama ölü yemeğinin ne anlam taşıdığını da çoktan unutmuşuzdur. Yemeğe katılanlarda görülen **bensel zenginleşme,** yemek yenirken ya da yendikten sonra, ölen kimse için tutulan yasın oyfori durumuna dönüşmesiyle açığa vurur kendini. Bu değişikliğin psikolojik nedeni, bir içe aktarım ve özdeşleşmenin yemeğe katılanlarda gerçekleşmesidir. Bilindiği gibi, ölü yemeğiyle sağlanan haz verici **bensel zenginleşme,** kimi vakit, pek göze batıcı sonuçlara yol açar. Örneğin Bern'de eski Patrizierler (soylular) saltanat sürerken, birçok defa çeşitli köylerde ağır cezalarla işe el atmak zorunluğu duyulmuş, çünkü ölü yemeklerinin yenmesinden sonra

horalar tepilerek gürültü patırtı çıkarılmış, akla gelmedik taşkınlıklara kalkışılmıştır.

Anlatıldığı gibi, içe aktarım ve özdeşleşme, ölen kişiyi ruhta bir çeşit yaşatmadır. Ancak bu olay **rasgele** bir özdeşleşmenin gerçekleşmesinde de karşımıza çıkar. Freud'un terminolojisiyle söylersek, kendisiyle özdeşleşilen obje, **Üstben**'e maledilir.

Yavaş yavaş bir imago'yu, yani bir **ben ideali**'ni, bir **vicdan**'ı, insanın kendi kendisine yöneltip içindeki normatif eğilimin de desteklediği tüm **yüce buyrukları** geliştirip oluşturan kimi bilinçli, kimi bilinçsiz güçler, **Üstben** kapsamına girmektedir.

Üstben kısmen bilinçsiz bir mekanizma niteliğini taşıdığına göre, **vicdanımızın bir bölümü bilinç dışı kalıyor demektir.**

Vicdanımızın bilinçsiz bölümünün etkinliğini en belirgin biçimiyle **itiraf zorunluğu**'nda ve **ceza gereksinmesi**'nde görürüz (7) İşte size birkaç örnek:

Bir sabah on üç yaşındaki Franz büsbütün şaşkın durumda sınıfa gelerek, yazı tahtasının kırıldığını haber verdi. Okulun avlusunda tökezleeyip yuvarlanmış, koltuğunda taşıdığı tahta da yere çarpıp parçalanmıştı. Baktım, dirseği kanıyordu. Tahtadan kopan bir parça dirseğini yaralamıştı.

«Aldırma Franz, o kadar da üzülecek bir şey değil bu», diyerek kendisini avutmaya çalıştım. «Yaran iyileşir, sana da yeni bir yazı tahtası veririz, olur biter! -Şey, söyler misin bakayım, hesap ödevlerini yapmış mıydın?»

---

7) Reik, **geständniszwang und Strafbedürfnis** (itiraf zorunluğu ve ceza gereksinmesi), Viyana 1925.

Franz hayretle yüzüme baktı, sonra başını yere indirerek itiraf etti: «Hayır! Onun için bu kaza oldu ya zaten.»

«O zaman bugün oturur, ödevlerini yarın için hazırlarsın.» Öğle vaktiydi ki Franz bana geldi, ödevlerini yapmadığını nasıl farkettiğimi bilmek istedi.

Kendisine sağ elimin serçe parmağını göstererek: «O bana söyledi», dedim.

Franz'ın kendisi, yazı tahtasını kırdığını haber vermekle bana bir itirafta bulunduğunun bilincinde değildi.

Bir gün de on beş yaşında bir kız olan Anna gelerek, kompozisyon defterini ninesinin sobaya atıp yaktığını büyük bir öfkeyle açığa vurdu.

Doğrusu bana biraz tuhaf göründü olay, öğrencimin ağzını aradım, kendisinden ayrıntılı bilgi edinmeye çalıştım. «Defteri şöminenin üzerine ben koymuştum. Ninem de dikkat etmemiş, ateşi tutuşturmakta kullanmış onu. Defteri kurtarayım dedim ama, iş işten geçmişti.»

Ben başımı sallayarak: «Buna pek aklım ermedi doğrusu», diye cevapladım, «Defter şömine üzerinde durduğuna göre, ninenin onu farketmesi gerekirdi.»

Bunun üzerine boynunu bükerek şöyle dedi Anna: «Hayır! Şömine üzerinde durmuyordu, gazetelerin arasına saklamıştım.»

Acaba Anna niye saklamıştı defteri? Çünkü içerisine yazdığı bir kompozisyonda annesiyle arasında geçen kavgayı anlatıyordu. Bern'deki panayır alanına bir sirk gelerek çadırlarını kurmuş, Anna da sirkte hayvanların sergilendiği yeri gezip görmek istemiş, oysa annesi giriş bileti alması için para vermeye yanaşmamıştı. Kompozisyonda öğren-

cim annesinin **cimriliğinden** yakınıyor, onun kendisine **ufak bir sevinci çok gördüğünü** ileri sürüyordu.

Kompozisyonu yazdıktan sonra, onu bir kez daha baştan sona okumuş, annesi için kullandığı yakışıksız sözlerden dolayı bir utanca kapılmıştı.

«Sizin kompozisyonu okuyacağınızı düşününce tatsız bir duygu uyandı içimde. Ayrıca annem de kompozisyonu görüp okuyabilir diye geçirdim kafamdan. Bu yüzden defteri gazetelerin arasına gizledim.»

Biraz daha araştırılınca anlaşıldı ki, Anna şömine üzerindeki kâğıtlarla ninesinin her zaman ocaktaki ateşi tutuşturduğunu bilmekteydi.

İşlediği suçla ne elde etmek istediğini kızın kendisi çıkarmıştı: İçinde o netameli kompozisyonun yazılı bulunduğu defteri ateşe atmış, çünkü onu öğretmenine vermesine vicdanı razı gelmemişti.

On dört yaşındaki bir oğlan yazdığı bir kompozisyonda şunları anlatıyordu: «Bir ara mürver ağacından limonata yapmış, mayalanması için evin arkasına götürüp güneşe bırakmıştık. Limonatadan içmemiz biz çocuklara yasaklanmıştı. Ama benim canım çekiyor, odayı süpürürken gözüm ikide bir pencereden limonataya kayıyordu. Gelgelelim, kapının önünde babam vardı, yakacak odun kırıyordu. Yani kapıdan çıkamazdım dışarı. Ben de bunun üzerine elime bir bardak alıp pencereden aşağı atladım. İki bardak doldurup kafama diktim limonatadan. Sonra ya babam gelir de işi farkeder, beni suçüstü yakalarsa diye korkmaya başladım, hemen yine pencereden tırmanıp odaya girdim ve pencereyi de kapadım. Bunu yaparsam, benden o kadar kuşkulanamazlar, diye düşünmüştüm.

Derken mutfağa, annemin yanına yollandım. Küçük kız-

kardeşim Sophie de oradaydı, annemden limonata istiyordu. Ben de dedim ki: 'Limonata hiç de içilecek kıvama gelmemiş henüz.'

'Ya?' diye sordu annem. 'Sen nerden biliyorsun bakayım? Yoksa tadına mı baktın?'

Ben: Hayır, babam kapının önündeydi, görürdü yoksa! diye yalan attım. Ama korku sarmıştı içimi. Doğruyu söylemek daha akıllıca bir davranıştı; ne var ki, ben böyle yapsam, o zaman Sophie de isterdi limonatadan, ötekiler de isterdi, geriye de pek bir şey kalmaz, beni de azarlayıp paylarlardı.

Derken babam girdi içeri. Elinde bir bardak vardı. Bardağı tanıdım hemen, limonatayı içtikten sonra dışarda unutmuştum.

«Kim limonatadan içti?» diye sordu babam.

Eh, şimdi doğruyu söylemeliyim, yoksa yüzümün kızarmasından anlarlar, diye düşündüm. Ben gerçeği açıklayınca, babam bir tokat yapıştırdı.» (Walter J).

On beş yaşındaki bir oğlan öğrencim de şöyle yazıyordu: «Bir gün babamın Flobert denilen küçük çaplı tüfeğini almış, sekiz fişek boşaltmıştım. Babam bakarsın içlerinden birini bulur diye boş kovanları teker teker toplamıştım yerden; hepsini pantolonumun cebine sokmuş, üzerlerine mendilimi bastırmıştım. Vicdanım rahat değildi. Hele babam akşam işten eve döndüğü zaman, iyiden iyiye tedirginlik yürüdü içime.

Bana ne yap dese, elime yüzüme bulaştırıyordum. Bir ara yağlı boyayı alıp gelmemi söyledi, bahçe kapısının boyanmamış yerleri vardı, onları boyayacaktı; boya kutusunu kendisine götürürken, ayağım kayıp yuvarlandım, nerdey-

se kutudaki bütün boya yere döküldâ.

Babam da veriştirdi, sille tokat girişti bana.

Ben de o zaman, al işte, çaldığın fişeklerin cezası, diye içimden geçirdim. Çünkü o kadar büyük korkuya kapılmasam, öyle sersemce davranmaz, bana buyrulan işi gerektiği gibi yapıp çıkarırdım. Derken, gözümün yaşını silmek için mendilimi çıkarayım dedim, boş kovanlar cebimden döküldü, mendil onları da kendisiyle beraber çekip getirmişti.

Homurdanarak: Boş kovanları nerden aldın bakayım? diye sordu babam.

Tüfeğiyle ateş ettiğimi anlamıştı, gün gibi ortadaydı bu. Ben de saklamayıp itiraf ettim. Babam: 'Seni şimdi bir kez daha şöyle adamakıllı dayaktan geçirirdim ama, haydi bu akşamlık yeter', dedi. Ben de: 'Kendisi bana vermedikten sonra en iyisi babamın tüfeğine dokunmamak artık', diye düşündüm.» (Paul M.).

Şimdi de on altı yaşındaki bir oğlanın kompozisyonuna göz atalım: «Bir gün ormana gitmiş, yasak falan dinlemeyip dişbudaklara veriştiriyordum, kendime bir kızak yapacaktım. Tam şöyle nefis ve kalın bir ağacı haklayıp yere yıkmıştım ki, ansızın kolcu dikildi karşıma.

Baktım beni pataklayacak! Şöyle bir kasılıp sakın buna kalkışmamasını, yoksa pişman olacağını söyledim. Ben böyle deyince, niyetinden caydı, adımı sordu yalnız. Tabiî ona adımı vermedim, bir başka ad söyledim. Bunun üzerine elindeki defteri uzatarak: Evet, Karl Mühlemann, şurayı imzala bakalım! dedi. Gösterdiği yeri imzalamam için de kendi dolmakalemini verdi bana.

İmza işi bitince, gülmeye başladı: 'Bu senin adın değil ev-

lât!' dedi. Ona pek tekin biri olmadığımı göstermek için küstah bir tonla: 'Kendi adımı senden daha iyi bilirim herhalde!' diye cevapladım.

Kolcu defteri bana geri uzatarak: 'Ama insan adını yazarken hata yapmaz!' dedi. Baktım, Mühlemann yazarken «h» yi unutmamış mıyım.

Böylece kendimi ele vermiş, yalanım ortaya çıkmıştı. Bunun üzerine, kolcu, yanımda getirdiğim el arabamın dingini söküp aldı. Ben de 'hele o bir şuradan uzaklaşsın, tahtadan bir dingil uydururum kendime' diye geçirdim kafamdan.

Ama o anda kolcu başımdaki kasketime el uzattı; astarda ismimin baş harfleri H.R. yazılıydı. Baktım, kasketsiz eve dönemeyeceğim, gerçek adımı açıkladım.

Sonra yine ağaç kesmek için bir başka ormana yollandım. Orada da bir kolcu dikilmesin mi karşıma. Bu kolcu da beni tanımıyordu. Adımı öğrenmek isteyince, Hans Zulliger dedim. Eh, bu adı hatasız yazabilirim, diye düşünmüştüm. Ancak sonradan aklıma geldi, Hans Zulliger adını vermemin nedenini adam tahmin edebilir dedim kendi kendime, okula gelir de beni bulur diye korkmaya başladım.» (Hans R.)

Oysa kolcu Hans'ın sandığı kadar psikolojik sezgi gücünden yoksundu. Sonradan işittiğime göre, muhtarlığa gitmiş, benim on altı yaşında bir oğlum olup olmadığını araştırmıştı. Ne var ki, benim oğlum henüz dokuz yaşındaydı; bu bilgiyi muhtardan alan kolcu, soruşturma işine son vermişti.

Öğrencilerimin yazdığı bu kompozisyonlar, lehçeyle konuşup yazı dilini okullarımızda nerdeyse bir yabancı dil gibi öğrenmemizden genellikle kaynağını alan tüm anlatım

kusurlarına rağmen, ahlâksal tepki olarak **bilinçsiz itiraf zorunluğu**'nun etkinliğini somut yoldan göz önüne sermektedir.

İçimizdeki bilinçsiz itiraf zorunluğunun etkinliğine bir başka örnek daha verelim. Oyun olsun diye bir vakit tarafımdan başvurulmuş bir **Tanrısal - yargılama**'dır bu.

Yöneticiliğim altında bir grup öğrenciyle tatil gezisine çıkmiş, bir öğrenci barınağında kalıyorduk.

Bir ara oğlanın biri gelerek, iki frangının çalındığını bildirdi, sızlanıp yakınmaya başladı. Olaya enikonu kızıp sinirlenen öbür öğrenciler kafalarını çalıştırdılar, düşünüp taşındılar ve sonunda arkadaşları arasında üç kişinin bu işi yapabileceği sonucuna vardılar. Ama onların kuşkulandığı kişiler suçu benimsemeye yanaşmadı. Ortada bir tatsızlık çıkmasın diye, ayrıca oğlanın çalındığı sanılan parayı belki kaybettiğini ya da koyduğu yeri bulamadığını düşünerek serinkanlılıkla bir öneride bulundum, herkes beş ya da on rappen versin, toplanan parayı ben iki franga tamamlar ve parası çalınana veririm dedim. Önerimi çocuklar benimsedi. Herkesten para toplandı, ve sanki ortada kötü bir olay geçmemiş gibi oyunlar oynandı sonra.

Öğleden sonra bir yağmur başlamıştı. Ama enikonu sıcaktı ortalık; çocuklar yağmura aldırmayarak bir yürüyüş yapmak, ormanlar içinden vurup gitmek istiyordu. Şunu da ekleyeyim ki, kaldığımız barınak pek sapa bir yerde, orman içindeki bir açıklıktaydı ve ilk ev barınağa yarım saat uzakta bulunuyordu. Emmental ormanlarında saatlerce yürür de yine kimseye rastlamayabilirsiniz (Bern kantonundaki Emmental ovasında Wasen yakınındaki Kurzeneyvadisi'nde **Kuttel-Bad**'daydık). «Moyolarımızı giyip çoraplarımızı çıkaralım, yalnayak gidelim, yoksa giysilerimiz sırsıklam olur», dedi çocuklar. Ben de öneriyi benimsedim,

sandalları ve şortumu ayağıma geçirip yürüyüşe katıldım. Bir ara yağmur sularından ufak bir göl önünden geçtik. «İşte bir küvet, haydi girip banyo yapalım», diye seslerini yükseltti çocuklar ve hemen göle dalıp birbirlerini ıslatmaya başladılar. O saat bulandı su, dibi balçıktı ve kara renkteydi.

Çocuklardan biri: «Zenciyiz biz!» diye bağırdı, vücudunun orasını burasını balçıkla sıvamaya koyuldu.

Çocukların hepsi de zenci kılığına soktu kendisini; daha önce aynı yerde tahta parçalarından bir ateş yakmıştı başkaları, çocuklar ateşten artakalan ıslak kömürlerle boyayarak, yüzlerine çirkin maskeler geçirdiler.

Ben sesimi çıkarmadım, hele kurtlarım döksünler bakalım, dedim.

Sonra yine yola koyulduk, orman içindeki küçük bir açıklığa geldik. Orta yerde bir kulübe görülüyordu.

Çocuklardan biri: «Mutlaka kulübede oturanlar vardır, haydi gidip korkutalım kendilerini!» diye sesini yükseltti. Ben de bu arada yabanmersinlerinin altına oturdum.

Biraz sonra **zenciler döndü**. «Hepsi birkaç sığır varmış kulübede», diye açıkladılar, «onlar da gözlerini açarak aptal aptal bize baktı. Korktukları söylenemez ama, sanırım hayatlarında hiç daha zenci görmemişler!»

Derken oğlanlar da yabanmersinlerine üşüştü; önce yiyecekleri kadar yediler, sonra da yabanmersinleriyle kendilerini eskisinden **daha bir güzel** boyamaya koyuldular. Derken zenciler gibi hora teptiler, bir yandan da el çırparak, ellerini sırtlarına vurarak tempo tuttular. Nihayet dönmeye koyulduk. Kaldığımız barınağın yakınındaki havuza girip yıkanacaktı çocuklar.

Ama niyetlerinden caydılar havuza varınca. «Bu halimizle gelin kendimizi kızlara gösterelim!» dediler. «İnekleri korkutamadık ama, onları korkuturuz!»

Ben de karşı koymadım, çünkü havuzda yıkanıp temizlenmeleri için zaten sabun gerekiyordu. Baktım, zenciler gibi uluyarak hepsi barınağa doğru seğirtti.

Bu arada yağmur dinmişti, kızlar gürültü patırtıyla üzerlerine gelen oğlanları kahkahalarla gülüp, «domuzlar sizi» vb. sözlerle karşıladılar, onların yıkanıp temizlenmeleri için gidip sabun ve fırça getirdiler.

«Şimdi sıra şu siyahileri beyazlatmada», diye bir ses duyuldu. Oğlanlar teker teker çeşmenin yalağına sokuluyor, ovulup fırçalanarak temiz pak duruma getiriliyordu. İçlerinden biri üşütebilir falan diye içten içe duyduğum korku gerçekleşmedi; anlaşılan fırçalar oğlanların cildinde doğru dürüst bir kan dolaşımı sağlamıştı.

Gündüz zenci rolünü oynamış çocuklar, aynı akşam orman kenarında yaktıkları bir ateşin başında toplandı. Biraz gevezelik ettiler; anlaşıldı ki, hırsızlık olayını da unutmamışlardı. İşin gereği kadar üzerinde durmadığım için suçladılar beni. Derken geride kalmış öğle sonrası üzerinde konuşmaya başladılar, yine benzeri oyunlar oynamak için planlar kurdular.

Ben, o günkü gibi bir oyunu bundan böyle kendilerine oynatmak niyetinde değildim, bir defayla yetinebilirler diye düşünüyordum. Öte yandan, düpedüz bir yasaklamayla da karşılarına çıkmak istemiyordum onların. Dolayısıyla dikkatlerini bir başka yana çekmeye çalıştım.

O hava içinde -zaten bu havayı belirtmek için önceki olayı anlatmış bulunuyorum- zenci kabilelerde başvurulan

Tanrısal Yargılama (7) konusunda geçende bir yazı okuduğumu anımsadım. Hemen çocuklara açtım bunu ve ansızın aklıma gelen bir öneride bulunarak dedim ki: şu hırsızlığı yaptığından kuşkulanılan, ama tabiî hepsi de suçsuz üç kişi var ya, onlar üzerinde **Tanrısal Yargılama**'ya başvurabiliriz. Zenciler soydaşları önünde suçsuzluklarını kanıtlamak istediler mi, bu yola başvuruyorlar, ondan sonra da artık kimse kendilerinden kuşkulanamıyor.

Hani zan altındaki üç öğrenciyi zencilerdeki gibi gerçek bir **zehir içme deneyi**'nden geçirecek değildik. Bütün yapacakları, yakındaki orman çeşmesinden bir bardak su içmekti; aralarından biri suçluysa, suyu içemeyip kusacaktı. Çocuklar, önerime sevinç çığlıklarıyla karşılık verdiler. Zan altındaki üç öğrenci ise zehir içme denemesi'ne hazır olduğunu açıkladı, çocuklardan biri koşup aliminyum bir bardak getirdi. Üç öğrenciden her biri zehir kadehini eline almadan, bir tören edasıyla: «Hopuspokus!» dedim; gerçekte bütün olup bitenlere şaka gözüyle bakıyordum.

Ne var ki, zan altındaki öğrencilerden biri ağzına aldığı suyu yine dışarı atmış, onu bir türlü yutamamıştı.

Benim zenci oğlanlar şaşırmıştı, ben de şaşırmıştım kuşkusuz. Ama renk vermedim, olayın çocuklar üzerindeki etkisini yumuşatmayı amaçlayarak sesli sesli güldüm, derken öğrenciler de benimle gülmeye başladı.

Suyu içemeyip ağzından gerisin geri dışarı püskürten oğlana: «İşin bittiyse, git iki frangı getir, sahibine geri ver!» dedim.

«İşin bittiyse» sözü çocuklar tarafından, hattâ suçlunun

---

7) Zischka, **Abessinien**, Leipzig 1935; ayrıca Schurtz, **Frazer**, **Winthuis vb. ayni konuya değinir.**

kendisi tarafından bir nükte gibi karşılanıp, yeniden gülüşmeleer yol açtı. Oğlan bir koşu seğirtip parayı getirdi: Daha önce toplanan para da sahiplerine geri dağıtıldı.

Çevresini saran çocuklar önünde parayı alana dedim ki: «Seni Tanrı baba değil, bir türlü kendini huzursuzluktan kurtaramayan vicdanın ele verdi.

Ortadaki duruma bakarak herkes ne demek istediğimi anlamıştı.

Bundan böyle çocuklar yapılan hırsızlık üzerinde konuşmaz oldu, parayı çalana bir suçlama yöneltmedi.
Bu küçük olay sanırım üstben'in etkisini bize gösterecek güçtedir ve besbelli bir açıklamayı gerektirmeyecek kadar açıktır. Ama yine de Tanrısal Yargılama konusunda bir kaç söz söylemek isterim:

1) Sonunda ciddiye dönüşeceğini bilseydim, adı geçen oyuna başvurmazdım. Benim ön ayak olmak üzerine sahnelenen oyunda fazla ileriye gidildiği, dolayısıyla oyunun yersiz bir girişim niteliği taşıdığı anlaşılmıştı. Böyle bir girişimde bulunmayı da aklımdan geçirmemiştim doğrusu. Çünkü oynadıkları oyunlara çocukların nasıl ruhsal bir ilgiyle kendilerini verdiğini, oyunların çocuklar için yalnız **oyun** olmaktan çok daha öte bir anlam taşıdığını ben de unuturum sık sık. Ayrıca, birlikte tatil gezisine çıktığımız on ilâ onbeş yaş arasındaki çocukların **oyun**'a düpedüz ciddî bir gözle bakılan yaş dönemini artık geride bıraktıkları gibi bir sanıya kapılmıştım.

2) Oyun gece vakti topluca ve bir tören havasını anımsatan kimi sözler mırıldanılarak oynanmasaydı, belki böyle bir sonuçla karşılaşılmayacaktı. Adı geçen koşullar oyuna bir gerginlik kazandırmış, kolektif inanç ve oyun sırasında konuşulan sözler tek tek kişiler üzerinde telkinsel-uya-

rıcı bir etki yapmıştı. Gece vaktinin bilinçdışından kaynaklanan etkileri güçlendirdiği, ben'deki bilinçsiz parçadan kaynaklanan etkilerde de aynı rolü oynadığı bilinen bir gerçektir: **düşleri** geceleyin görmeyiz boşuna sayılamaz; ayrıca, sabah ya da akşam alaca karanlığında ozan ve sanatçıların yaratıcı esinlere daha çok kavuşması da yine rastlantı eseri değildir.

3) **Bir Tanrısal Yargılama**'da otorite sahibi birinin Üstben'-in savunucusu kimliğiyle oyunda hazır bulunması gerektiği anlaşılmaktadır. Suçlu tarafından **ete tene bürünmüş** Üstben gözüyle bakılacak böyle bir kişi, ondaki Üstben'in etkinliğini artıracaktır. Bu durumda vicdan planındaki çatışma yoğunlaşıp, semptom kılığında açığa vuracaktır kendini.

4) İlkeller ve doğaya bağımlı insanlar için geçerli şey, uygar bir ortamdaki çocuklar için de geçerliğini korumakta, göstereceği tepki bakımından bir çocuğun bir ilkelle ya da bir ilkelin bir çocukla eş tutulabileceğine ilişkin Freud tarafından ileri sürülen savı bizim olay doğrulamaktadır.

5) Üstben'in normal ya da anormal bir gelişim izlemesi bakımından, çocuk için eğitsel otoritenin ne büyük önem taşıdığı ve eğiticiye ne büyük sorumluluk düştüğü konusunda bizim oyun bir fikir vermektedir. Bir eğitici, tüm boyutlarıyla bu sorumluluğun bilincine asla varacak durumda değildir.

6) İstemediğim bir gelişim sonucu tehlikeli bir ciddiliğe dönüşen oyuna çocukları iterek işlediğim hatayı, diyelim tedbirsizliği sonradan gidermeye kalkmış, dolayısıyla gülüp nüktemsi sözler ederek olayı çocukların gözünde yumuşatmaya çalışmıştım. İşe karışan eğitsel otoritenin bu tür bir tepkisinin bulaşkan (sarî) bir nitelik taşıdığı görülmektedir.

Olayda hazır bulunan zenci çocukların ben gülünce gülmesi, hattâ suçlunun da gülüşmeye katılması, sonuçtaki şok etkisini ortadan kaldırdığım ve oyuna katılanları oyunun mistik havasından çıkararak realiteye çekip alabildiğim gibi bir umuda kapılmamı sağlamıştı. Onun içindir ki, Tanrı baba'nın değil, **bir türlü huzura kavuşamayan** vicdanının suçluyu kendini ele vermeye zorladığı gibi bir açıklamada da bulunmaktan geri kalmamıştım.

7) Çocukların gece orman kıyısındaki ateş başında geçen olaydan ilerde söz açmaması, soruna kapanmış gözüyle baktıkları anlamını taşıyordu kuşkusuz. Oyuna katılanların bilinci için önemli olan, hırsız arkadaşlarının ne yoldan ortaya çıkarıldığı ve işlediği suçtan ötürü cezalandırılıp cezalandırılmayacağı değil, daha çok paranın bulunup sahibine verilmesiydi.

8) Hırsızın sonradan cezalandırılmamasında anlaşılmayacak bir taraf yoktur sanırım. Başından geçenler, onun için yeterli bir ders olmuştu elbet. Böyle dramatik bir yoldan kendini ele veriş, küçük hırsızlar üzerinde her türlü cezadan daha güçlü bir etki yapar. Olayın havasına girip ondaki sihirselliği yaşayabilen kimse, suçlunun ilerde benzeri bir vicdan çatışmasına sürüklenmekten kendini sakınacağı konusunda kuşku duymayacaktır. Tersine, işin tasalandırıcı bir yanı varsa, hırsızın bir zamanki yaşantısına dayanarak aşırı bir Üstben'i geliştirip, onun sultası altına girebileceği olasılığıdır. Ben de işte ilerde başgösterebilecek böyle bir gelişimi kamçıladığımdan ötürü kendi kendime suçlamalar yöneltiyordum.

Parayı çalan oğlanın uğradığı şokun etkisini, onun geleceğini düşünerek azaltabildim mi? Azaltabildimse acaba ne ölçüde bunu gerçekleştirdim? bilemiyordum.

(Bugün şunu söyleyebilirim ki, korkularım gerçekleşmedi.

Bir vakitki tatil gezisine katılmış suçlu oğlan zamanla bir sanat öğrenmişti ve kendi gibi başka sanatkârlardan kalır yeri de yoktu. Öyle pek düşüncelere dalıp duran, içine kapalı biri değildi; mesleği dışında sporla da ilgileniyor, arkadaşları arasında kendisine şen şakrak biri gözüyle bakılıyor, kısa süreli askerlik hizmetlerinde bölüğün soytarısı rolünü oynamaktan hoşlanıyordu.

Yani tatil gezisinde başından geçen yaşantı, kalıcı bir hasar bırakmışa benzemiyordu oğlanda.

9) Parayı çalanın kişiliği üzerinde de birkaç söz söylemek yerinde olacak. İlkel-kaba babalardan birinin oğluydu parayı çalan; öyle babalar ki, çocuklarını hem şımartır, hem onları hoyrat yöntemlere başvurarak eğitirler. Hem sopadan geçirir çocuklarını, hem sonradan duydukları vicdan azabını dindirmek için onlara aşırı bir sevgiyle kucak açarlar. Parayı çaldığı sırada çocuk, biri kendinden küçük, öbürsü büyük iki erkek kardeşine karşı bir özsavunuyu sürdürmekte, kardeşlerinden ikisine karşı da kendini avantajsız bir pozisyonda görmekteydi: ağbeysi ilk doğan çocuk olmanın sağladığı geleneksel haklar, küçük kardeşi de küçük evlâtlığın verdiği avantajlarla ona karşı üstünlüğü ele geçirmiş bulunuyordu. İşte çocuğun aile içindeki bu durumu, belki onda gezi arkadaşlarına ziyan verme gibi bir eğilim uyandırmıştı. Üstelik, olaydan bir önceki akşam, parası çalınan öğrenciyi bir iş için bir yere yollamış, döndüğünde kendisine bir çokalata vermiştim; suçlu oğlandaki adı geçen eğilimi belki daha da güçlendirmişti davranışım. Belki oğlan arkadaşını kıskanmış, dolayısıyla, hani istemeyerek iki frangın çalınmasına ben yol açmıştım.

Çünkü tıpkı okulda yaptıkları gibi öğrenci tatil barınaklarında da çocuklar, aileleri içindeki durumu yeniden diriltmek (rekonstruksiyon) ister, her zamankinden ayrı yeni

bir durumda karşılaştılar mı, hemen ailelerindeki durumu onun içine yansıtır ve bunları çözümleme yolunda çaba harcarlar.

10) Hırsız oğlanda Üstben korkusunun etkisiyle geçici bir isteri belirtisi, tam bir yutkunma krampı gelişip çıkmıştı ortaya.

Bu bize **Habeşistan zencilerinde rastlanan yutkunma krampını** anımsatmaktadır. Habeşistan'ın bir köyünde birinin hırsız olduğundan kuşkulanılır da, o kimse suçu üzerine almazsa, eğemenliği elde tutan kast üyelerinden biri, yani bir Amhara çıkıp gelir, mısır unundan bir ekmek pişirir ve ekmeği herkes önünde bir tören havasına uyarak okuyup üfler, sonra yemesi için sanığa uzatır. Sanık gerçekten suçluysa, ağzına koyacağı bir lokma ekmeği bile yutamayarak kendini ele verir. (8).

Öte yandan, yutkunma krampı, **mide hastalarının** belli bir grubunda görülen krampı andırır, bu gibi kimselerin boğazlarından yemek geçmesini önler kramp, çünkü yemek onlar için **tabu**'dur.

Nihayet içilen zehirin ya da suyun kusularak ağızdan çıkarılması, **gebe kadınların birçoğunda rastlanan kusmaları** da akla getirir. Bu kadınların psikoterapisinden kusma belirtisinin ne gibi bir anlam taşıdığını bilmekteyiz; kadın bilinçdışı tarafından benimsenmeyen, çünkü Üstben'inin itirazına konu edilen bir şeyi organizmasından çıkarıp atmak istemektedir ki, bu da ana rahminde oluşan çocuktur. Böyle bir belirtinin de, tüm diğer belirtiler gibi, çeşitli ruhsal nedenlerden ileri geldiğini söylemek gereksizdir sanırım.

Kendini eleveri teması üzerinde öğrencilerin kaleme aldığı

---

8) Zischka, **Abessinien (Habeşistan)**, 1935.

küçük kompozisyonları incelersek, bunlarda anlatılan yaşanmış olayları kuşkusuz pek ilginç bulur, ancak pek önemsemeyiz. Ama gezide kaldığımız barınaktaki gibi olayların dile getirildiğini gördük mü, o zaman insandaki bilinçsiz Ahlâksal'ın güç ve önemini sezer, buna küçümler bir gözle bakmayız.

Şimdi sırası gelmişken, çeşit çeşit psikojen hastalıklar üzerinde çalışan bir psikoterapistin uğraşısına bir göz atalım. Psikanalize, herşeyi içgüdülerden çıkardığı ve içgüdülere dayanarak açıklamak istediği, **insanda yüce değer** gözüyle baktığımız ne varsa hiç birini dikkate almadığı gibi bir suçlama öteden beri yöneltilegelmiştir.

Oysa **Freud**, insanda yalnız **içgüdülerin** etkinlik göstermesi halinde nevrotik belirtilerin ortaya çıkamayacağını sezmiş ve bunu yanlış anlamalara yer vermeyecek gibi açığa vurmuştur. İnsanda yalnız içgüdüler etkinlik gösterse, **iç çatışmalar** diye bir şeyden söz açılamayacağını ileri sürer **Freud**. Çatışmaların ortaya çıkabilmesi için, içgüdülere **en azından kendileri kadar büyük bir gücün karşı koyması gerektiğini** belirtir. İşte bu karşı güç Üstben'den, Üstben ile içgüdüler arasındaki gerginlikten kaynağını almakta ve kimi durumlarda bir belirtinin doğmasını sağlayabilmektedir.

Ailenin tek çocuğu on bir yaşındaki bir oğlanın günün birinde bir kızkardeşi dünyaya gelir. Derken çocukta bir acayiplik açığa vurur kendini, nerde bıçak, makas ve benzeri keskin şeyler bulursa aşırır, toplar bunları ve götürüp gizli bir yere gömer. Oğlanın ruhsal durumu üzerinde tasaya kapılır anne ve baba; ama oğlan yeni emeklemeye başlamış kardeşi içlerinden birine el atıp da orasını burasını yaralanmasın diye batıcı ve kesici şeyleri ortadan kaldırdığını açıklar. Kardeşinin başına bir şey gelecek diye hep

oldu koptuğunu gözlerinde yaşlarla tekrar tekrar belirtir annesine.

Uygulanan bir psikoterapi çocuktaki korkunun nedenini aydınlığa çıkarır. Çocuğun vicdanında duyduğu bir korkudur bu. Gerçekte çocuk, sonradan dünyaya gelen ve anne baba sevgisi bakımından rakip olarak kraşısına dikilen kızkardeşine kin beslemektedir, ama kendisi bilincinde değildir bunun. Eskisi gibi yine anne ve baba sevgisini kimseyle paylaşmaksızın elde tutmak ister, işte bu mülkiyette bir sarsıntıya yol açar gördüğü kızkardeşine bıçak kadar keskin ölümcül bir hınç duyar. Ama ruhundaki ahlâksal ben, kızkardeşine açıkça düşmanlık göstermesine izin vermez. Bilincinde yalnız sevilen bir kardaş yer alır.

Ne var ki, kızkardeşine düşmanlıklar içeren **düşler** görmekten de kendini alıkoyamaz; düşünde onu bahçenin yüksek duvarından aşağı yuvarlar, ama korkuyla bağırarak uyanır hemen, kardeşini yerde ölü yatıyor görmesine vakit kalmaz. Düşünde kızkardeşiyle denize yüzmeye gider, ordan bir köpekbalığı yaklaşır, hemen yutar kardeşini, oğlan yine bir çığlık atarak uykudan uyanır. Bağırtıya seğirten anne «oğulcuğunu» terlere batmış bulur. Bir başka düşte babasının yanında görür kendini: gerçekten bir vakit gittikleri gibi yine doğumevine gider, dünyaya geldiği haber verilen kardeşi görmek isterler. Doğumevinde bir de bakarlar ki, kızkardeş küçük bir tabut içinde karşıdan getirilmektedir; böylece babayla oğul dünyaya geldiği haber verilen kardeşin öldüğünü öğrenir. «Sevdiği» kardeşine karşı oğlanın içten içe beslediği saldırgan (agressif) güdüler düşlerde apaçık dışavurur kendini. Eh, bu durumda derinlik psikolojisinden biraz anlayanların, oğlanın bıçak vb. şeyleri çalıp gömmesindeki gerçek neden ve amacı çoktan sezmesi gerekir: Kızkardeşin başında gerçekten bir felâket dolaşmaktadır; ama bu felâkete cansız bir nesne, diyelim

batıcı ya da kesici bir alet yol açmayacak, aleti düşmanca amacı uğrunda kullanmak isteyen biri vardır, o yapacaktır bu işi.

Oğlandaki belirti, yani saplantı nevrozu kapsamına giren bıçak vb. eşyaları çalıp aşırma, bir **Üstben** ya da vicdan reaksiyonunun dışavurumudur. Tehlikeli aletlerin ortadan kaldırılması da bir çeşit seremoni yerini tutmakta, içindeki kötü amaçları gerçekleştirmekten oğlanı alıkoymak gibi bir rol oynamaktadır.

Oğlan vicdansal bir tepki sonucu hırsızlıkta bulunur. **Üst**ben'in suça yönelik bir duyguya karşı savaşında ahlâksal yön ağır basarak zavallı oğlanı yağmurdan kaçarken doluya iter, onda bir başka **suça yönelik** (kriminel) belirtinin kendini açığa vurmasını sağlar.

Yani **hatalı vicdansal reaksiyondan** söz açabiliriz. İşin içinde bulunanlar, duruma meslek açısından bakmaya ve derinlik psikolojisine başvurmaya gerek kalmaksızın olayın bir **kendini eleveri** karakteri taşıdığım bileceklerdir.

Kendi kendini cezalandırma (özcezalandırı) eğilimi

Bir anne sekiz yaşındaki oğlu Werner'i bakkala yollar, un ve sağyağ almasını ister. Werner için çarşıya yollanmak bir gurur ve kıvanç kaynağıdır. Ama çok çocuklarda görülen pis bir huyu vardır Werner'in, sokakta uzun süre oyalanır, kendisine buyrulan işi yapıp gelene kadar hayli beklemek gerekir. Bu yüzden, şimdiye kadar epey azar işitmiş, epey cezalandırılmıştır. Bu kez annesi der ki: «Bak, sağda solda eğleneyim deme, tez git, tez gel, pasta yapacağım.» Eh, Werni sanırım söylediğimi unutmaz, unu ve yağı alıp gerçekten hemen döner eve, diye düşünür anne; çünkü Werni pasta yapılırken bana yardım etmeye bayılır, en sevdiği yiyeceklerden biridir pasta, bugün pastaya konacağı düşüncesi onun sokakta eğleşmesini önleyecektir kuşkusuz, diye geçirir kafasından.

«Pasta ha, yaşasın!» diye sevincinden çığlık atar Werni, alışveriş sepetini kaptığı gibi neşeyle sekerek evden uzaklaşır.

Çarşıdan istenileni alıp bir çeyrek saatte dönebilir aslında. Gelgelelim Werni ortalıkta gözükmez; yarım saat geçer, bir saat geçer, yok, yok. Anne kızar. Vakit epey ilerlemiştir, akşama pasta yapılacak gibi değildir artık, kocası işten dönmeden yemeklerin sofraya çıkarılması gerekmektedir, çünkü eve döndüğünde hep acıkmış olur kocası, yemek hazır değilse somurtur, suratını asar.

«Şu Werni'yi bir sigaya çekmek gerekiyor anlaşılan», diye düşünür anne ve beklemesini sürdürür, bekledikçe de oğlana karşı büyür öfkesi. Derken anımsar: geçende de Werni yine böyle savsak davranmış, saçlarından tuttuğu gibi iyice benzetmiştir onu. «Ama neye yaradı sanki» diye söylenir kendi kendine, şu oğlana nasıl yapsam da daha sert bir ceza versem diye düşünmeye koyulur. Bir yandan da çiğ pastaları tavaya yerleştirir. «Eh, birkaç tokat belki aklını başına getirir», yargısına varır sonunda. «Hem yemek de vermem yesin, aç aç gidip yatar yatağına.»

En sonunda, köşeyi dönmüş geldiğini görür Werni'nin. Hemen mutfaktan çıkıp merdiven başına gelir, uzaktan oğlunu izler. Werni annesini farkeder farketmez koşmaya başlar.

Bakıyorum, yaptığından ötürü vicdanı rahat değil, diye geçirir içinden anne, ama yerinden de kımıldamaz, suratını asarak merdiven başında dikilir, Werni'yi karşılar.

Tam taş merdivenin önüne geldiğinde ayağı tökezleyip düşer Werni, alnı yere çarpıp kanar, bir ulumadır tutturur. Peki, anne ne yapar bu durumda? Acele seğirtir merdivenden aşağı, Werni'yi yerden kaldırır, ona avutucu tatlı sözler söyler, başını tutup böğrüne yaslar, sonra kucakladığı gibi yukarı çıkarır, mutfağa götürür onu. Bir pamuğu sıcak suya batırıp batırıp alnındaki sıyrıklar üzerinde usulcacık gezdirir. Ağlayan oğlanı susturmak için, öğle yemeğinden artakalmış bir sucuk parçasını eline tutuşturur.

Werni'yi cezalandırmayı falan aklından geçirmez artık. Bir ara ona yapmayı tasarladığı şeyi anımsar anımsamaz, **gereğinden çok cezsını çekti,** diye düşünür.

Hani Werni'nin başına ilk kez böyle bir kaza geliyor değildir. Ancak üzülüp tasalanan anne, bütün musibetlerin gelip gelip oğlunu bulduğu kanısını besler içinde.

Biz ise daha çok şöyle düşünürüz: Oğlan vicdanında duyduğu korku dolayısıyla koşmaya başlamıştır annesini görünce, elindeki ağır sepetle de düşüp yuvarlanmasına şaşılmamalıdır. Çocuğun içinde bulunduğu durumun, açığa vurmasını kolaylaştırdığı ya da yol açtığı uğursuz bir **rastlantı**'dan başka bir şey değildir düşme olayı.

Böylesi bir usavurum, hırsızın eve ya da bir başka yere girip hırsızlıkta bulunmasından gece suçludur, demeye benzer.

Bir hırsızlık olayını böyle bir nedene oturtmak sanırım pek kimsenin aklına gelmez. Hırsızlık olayının gerçekleşmesini hazırlayan, gecenin karanlığı değil, hırsızın ruhunda taşıdığı suça yönelik (kriminel) dürtüdür. Hırsız yalnız, adı geçen dürtünün kendisine yap dediği şeyi yapmak için gece karanlığı gibi göreceği işe elverişli koşullardan yararlanır.

Werni de merdiven önünde düşüp yuvarlanmışsa, bunu uğursuz bir rastlantıya vermek yersizdir. Yaman koşan bir çocuktur Werni; kaldı ki, ayağı tökezleyip düştüğü yer o kadar netameli de sayılamaz. Daha önce yüzlerce kez koşarak buradan geçmiş, oysa bir kazaya uğramamıştır.

Peki, Werni'nin düşmesini neye bağlamamız gerekiyor?

Benim şimdi burada düşmenin **bilinçsiz bir özcezalandırı gereksinmesi**'nden kaynaklandığı gibi bir görüşü savunmaya kalkmamı, bazı kimseler zorlama gibi görecektir.

Ama tutalım ki, görüşümde haklıyım. Peki, o zaman geçirdiği küçük kaza Werni'ye ne sağlamıştır? Bu soruyu cevaplamak için kendimizi bir an onun yerine koyalım: Werni annesinin sözünü dinlememiş, tenbihini unutmuştur. Annesini merdiven başında görür görmez, onun un ve yağ beklediğini, gecikmesiyle annesinin tenbihine aykırı davrandığını anımsamış, kendini bir cezaya hazırlamıştır. Çünkü

daha önce birçok defa yaşamıştır benzeri sahneleri. Ayrıca, annesinin kendisine kızdığını bilmek ona bedensel bir acıdan daha ağır gelmiştir. Annesinin paylayıcı sözlerini işitmekten pek hoşlanmamıştır şimdiye dek, çünkü bu sözleri bir **sevgi kaybı** diye karşılamıştır.

Aynı kabahatı o zamana kadar bunca kez işledikten sonra, kuşkusuz şimdi daha da büyük bir sevgi kaybına uğrayacağını bilmektedir. Çünkü annesi merdiven başında dikilmiş beklemektedir, hani neşeli ve sevgi taşan bir yüzle de ona gülümsüyor değildir; kaşlarını çatıp suratını asmış, kendisine bakmaktadır. Dolayısıyla Werni korkmuş, göreceği cezadan korkmuş, yeni bir sevgi kaybı'na uğramaktan korkmuştur.

İşte bu durumda da Üstben'i, çıkar yol olarak, özcezalandırı'ya başvurmuştur.

Böyle bir özcezalandırı'dan sağlanacak kazanç açıktır. Bir nevrozda karşılaşılan **hastalık kazancı**'nın bir eşidir bu. Özcezalandırı'dan sonra anne Werni'yi o an için cezalandırmaktan vazgeçmekle kalmamış, ilerisi için tasarladığı cezalandırıyı da fazla düşünmeyerek kafasından kovmuştur. Dolayısıyla, Werni, bir sevgi kaybı'na uğramak şöyle dursun, annesinin eskisinden de çok şefkatle kendisine yönelmesini sağlamıştır: avutucu tatlı sözler işitmiş annesinden, annesi tarafından sevgiyle kucaklanmış, hattâ eline bir sucuk parçası tutuşturularak bu sevgi kanıtlanmıştır.

Werni'nin özcezalandırısı, biraz acımasız kaçmıştır. Annesi kendisini cezalandırsaydı, duyacağı bedensel acı özcezalandırı'daki kadar büyük olmazdı kuşkusuz. Örneğin annesi asla orasını burasını kanatacak gibi onu dövmezdi.

Ne var ki, Werni geçirdiği kaza karşılığında annesinin kendisini bağışlamasını, hattâ sevgisini kanıtlayacak gibi dav-

ranmasını sağlamıştı. Bunun yanında ufak bir sıyrığın sözü mü edilirdi?

Burada bazı kimseler, çocuklardaki **ceza gereksinmesi'nin** etkinliği üzerinde kuşkusuz pek ilginç muhakemeler yürüttüğümü belirtecek, ama bir kez bunların doğruluğunu ortaya koyacak kanıtların bulunmadığına, ikincisi söylediklerimin kafada pişirilip kotarılarak dışardan çocuklara yakıştırılmış varsayımlar niteliği taşıdığını ileri sürecek, tarafıma birtakım itirazlar yöneltecektir. Bu gibiler, anlattığım olayın rastlantıdan başka bir gözle görülemeyeceğini, böylesi rastlantılarla her gün karşılaşılabileceğini belirterek, beni kılı kırk yarmak ve safsataya kaçmakla suçlayacaklardır.

Ancak tecrübe yoluyla çocuk ruhunu ve ondaki mekanizmaların çalışmasını yeterince bilen kişi, Werni'nin başvurduğu özcezalandırı konusunda yürüttüğüm muhakemenin haklı temellere dayandığını anlayacaktır. Nitekim, düşüncelerimin doğruluğunu çocuğun annesi de kabullenmiş, Werni'nin yeteri kadar cezasını çektiğini, onun üzerinde ikinci bir ceza uygulamasına kalkışmanın barbarca davranış sayılmak gerekeceğini söyleyerek bunu dile getirmiştir. Pek yalın ve yavan bir olayı ele alıp üzerinde açıklamalara giriştimse, bir kez, olaya yol açtığını söylediğim nedenlere kendim düpedüz inandığımdan, ikincisi bu konuda bana itirazlar yönelteceklerin dikkatini derinlik psikolojisi kapsamına giren durumlara çekmek, onları böylesi durumlarla karşılaşmaya hazırlamak istediğim için yaptım bunu; şimdi adı geçen durumlar konusunda kanıtlayıcı birkaç örnekten daha söz açacağım.

Bir gün bana nerdeyse on altı yaşını doldurmuş Judith adında bir kız getirdiler; durup dururken geceleri yatağını ıslatmaya başlamış, oysa dokuz yıldır akşam nasıl yatarsa

öyle kalkmıştı. Varlıklı bir burjuva ailesinin kızıydı Judith ve ailede tek çocuktu. Anne ve babasının anlattığına göre, altını pisletmemeye alıştırılırken başlangıçta hayli zahmet çekilmiş, ama derken, sanki bir mucize eseri, her geçen gün kız biraz daha bu alışkanlığı kazanmıştı. Dolayısıyla, bir zamanki tatsız durumun yeniden patlak vermesi, fena korkutmuştu aileyi. Judith'in yatağını ıslatmasına kaynaklık edebilecek bir idrar tutma güçsüzlüğü ya da buna benzer organik bir neden saptayamayan aile doktoru, anne ve babaya, kızlarını bir kez de bana göstermesini salık vermişti.

Biz psikoterapistler on altı yaşındaki bir kızın yatağını ıslatmasına gerçekten olağanüstü gözle bakar, hele kızların genellikle oğlanlardan daha kolay altlarını pisletmemeye alıştırılabileceğini tecrübelerimizden bildiğimiz için haydi haydi böyle görürüz durumu.

Judith için, yaşına göre enikonu gelişip olgunlaşmış bir kız denebilirdi. Dıştan bakınca hemen dikkati çeken bir özelliği vardı: yüzünü ve elini çirkinleştiren sivilceler. Yüzü ve elleri kansı kabuklar ve irin akan pürtüklerle kaplanmıştı, görünce irkilmemek elde değildi.

Kızdaki bu hastalık için değişik cilt hekimlerine başvurulmuş, merhemler, pudralar ve yağlar kullanılmış, kanın temizlenmesi, cildin üst tabakalarının soyulup alınması gibi kürler uygulanmış, enjeksiyon yoluyla vitamin verilmiş, kızın belli bir perhize uyması sağlanmıştı. Ama hiç biri para etmemiş bunların, sivilceler tüm tedavi çabasına inatla karşı koymuş ve varlığını korumuştu. Sonunda hekim, hastalığın kızın geçirmekte bulunduğu gelişim dönemi ve kan değişimiyle ilişkisi bulunduğu sonucuna varmış, sabırla beklemek gerektiğini, ilerde yine herşeyin kendiliğinden düzeleceğini açıklamıştı.

Judith'i bir dizi testten[1]) geçirdim. Testler pek hatırı sayılır bir sonuç vermedi; yalnız şu kadarını ortaya çıkardı ki, kız isteroid dışavurumlara karşı bir eğilim barındırıyordu içinde, güçlü bir içgüdüsel yapıya sahipti, kafasında kurduğu dolaysız cinsel düşleri baskılıyordu. Ailenin ev hekimi de ciltteki sivilceler dışında Judith'in bedensel bir rahatsızlığı bulunmadığını doğrulamış, kızda ruhsal bir anormallikten (sapkınlıktan) kuşkulanmak için bir neden göremediğini, ciltteki hastalığın eğitsel tedavi yoluyla ortadan kaldırılabileceğini açıklamıştı. Judith üzerinde uygulanan eğitsel tedavi sonucu şu gerçekler gün ışığına çıkmıştı: Kız babasının mağazasında şöforlük yapan bir delikanlıya fena halde gönlünü kaptırmıştı. Ancak bu sevgiyi de kendine yasaklamış, çünkü onun bir sonuca götürmeyeceğine inanmıştı.

Gelecekte bir izdivacın nasıl olsa sözü edilemezdi, kendi ailesiyle sevdiği gencin toplumdaki yeri böyle bir izdivaca engeliyordu.

Ancak bu sakınca Judith'i biraz ateşle oynamaktan yine de alıkoymamış, sevgilisiyle gizli gizli buluşmalar düzenlemişti; ancak sevgilisiyle ilişkisi öpüşmeler ve elleşmelerle sınırlı kalmış, ondan öteye geçmemşti.

Hani genç şoförün kendisini gerçekten sevmeyip, daha çok onunla gönlünü eğlediğini sezmişti Judith. Öte yandan, şoförün kendisi de ilerde bir evliliğin gerçekleşemeyeceğinin bilincindeydi. Judth'le konuşmuşlar, bu konuda görüş birliğine varmışlardı. Öyleyken, birbirlerini sevip okşamaları sürmekte, bu bakımdan başçekici ve baştan çıkarıcı rolünü Judith oynamaktaydı. Sevdiği gence göre daha içgüdüsel bir mizacı var gibiydi; bir ara sevgilisiyle yatakta yattığını

1) Z testi, Rohrschach ve Behn testi.

açıkça görmüştü düşünde; içinde yaşayan kaba cinsel isteklerin böylece bilincine varmış, bu da onu korkutmuştu. Ne var ki, **dönüş yolu kapanmıştı** denir ya, Judith için de öyle olmuştu. Sevgilisiyle gizli ilişkisini koparıp atacak ve **işe bir son verecek** gücü yitirmişti artık, içindeki şehvet duyguları **fazlasıyla** güçlenmişti. İşte bu durumda yatağını ıslatmaya başlamış, cildindeki hastalık kendini açığa vurmuş, kimse de bu iki belirtinin birbiriyle bağlantısını sezip aynı amaca hizmet ettiğini aklından geçirmemişti.

Kızın cildinde adı geçen hastalığın görülmesi üzerine, sevdiği adam Judith'in yapamadığını yaparak, aradaki ilişkileri kesip atmış, elinde ve yüzündeki sivilcelerin kendisine tiksinti verdiğini, bundan böyle onunla konuşup görüşmek istemediğini ilkel kabalığıyla kıza dolaysız açıklamıştı.

Uygulanan özel eğitimin ortaya çıkardığına göre, Judith'in şoförle ilişkisi, ticareti seçip gerekli öğrenimi görmek üzere babasının mağazasına çırak giren kendisinden büyük bir kuzenle yedi yaşında sürdürdüğü sevi ilişkisinin tekrar alevlenmesiydi. Gerçi yedi yaşındaki **sevgi** masum bir çerçeve içinde kalmış, çocuklar-kuzen için de henüz yarı çocuk denebilirdi- birlikte oynamış, zaman zaman öpüşmüşler, ama gerçek cinsel ilişki diye bir şey aralarında söz konusu olmamıştı. Kaldı ki, Judith'in anne ve babası, kızlarının akrabalarına karşı çocuksu tutkunluğunu bilmekteydi. Judith'in kuzenle ilişkisinde bir sakınca görmemiş, çocukları kendi hallerine bırakmış, onlara sezdirmeden bu ilişkinin sözünü edip gülmüşlerdi.

Ne var ki, Judith'in kuzenine gönül vermesi, o zamana kadar yatağını ıslatan kızın bu alışkanlığını bırakabilmesi gibi bir sonuç sağlamıştı; çünkü kız daha başka, **daha yüce** ve daha doyurucu bir haz kaynağı ele geçirmişti artık ve **yetişkin insan** gibi davranarak sevgilisine lâyık bir kişi

durumuna gelmeyi amaçlıyordu. Gerçi Judith'in hâlâ yatağını ıslattığım kimse söylememişti kuzene. Ne var ki, kızın kendisi sevi objesine öykündüğünden, onun karşısına yetişkin biri gibi çıkmak istemişti. Sevip kendine örnek aldığı objeyle bir özdeşleşme sonucu ben'i o kadar sağlamlaşmıştı ki, yatağını ıslatma alışkanlığından vazgeçebilecek güce kavuşmuştu. Günün birinde kuzen mağazadan ayrılıp gidince, Judith yaslara bürünmüş, eski yatağını ıslatma alışkanlığına yeniden düşmüştü.

Yaklaşık on altı yaşına geldiğinde bir zamanki gibi yatağını ıslatmaya başlaması için söylenecek bir şey varsa, bunun, kız için, cinsel birleşmenin hayalde yerini tutan eylem anlamını taşımasıdır. Daha açık bir deyişle: Judith **yatağını ıslatarak** cinsel birleşmedeki **orgazm'ın yerini tutan bir haz** yaşıyordu. Gördüğü düşler ve düşlerin kendisinde uyandırdığı çağrışımlar bunu kesinlikle ortaya koymaktaydı. Ama beri yandan, yatağını ıslatma bir **özcezalandırı**'yı da içermedeydi. Judith, nerdeyse yetişkin kimselere değil, küçük çocuklara yakışacak bir duruma yeniden dönüşünün şöförle sürdürdüğü yasak sevi ilişkisine karşı Tanrı'nın cezasından başka bir şeye yorulamayacağını geçirip durmadaydı içinden. Onu eskisi gibi yatağını ıslatmaya zorlayan bir başka neden de, **anne babasının ilgi ve koruyuculuğundan emin olmak gibi bilinçsiz bir istekti.** Çünkü içine yuvarlanmak üzere bulunduğu tehlikeyi seziyordu. Vicdanı onu uyarıyor, Judith'de kendisine suçlamalar yöneltiyor, korkuya kapılıyor, vicdandan kaynağını alan **vicdansal bir korku** duyuyor, buna da çocukken korkuya kapıldığı zamanlardaki gibi bir belirtiyle tepki gösteriyordu. Yatağını ıslatma, küçük çocukluk çağına bir geriye dönüşün (regresyon) sonucuydu. Böylece Judith'teki belirtinin birden çok anlam taşıdığını, hem içgüdüsel, hem vicdansal isteklere cevap verdiğini görmekteyiz.

Ama Judith'e **temiz** bir kız olmadığı suçlamasını yönelten vicdan, zamanla bir başka belirtinin doğmasına yol açmıştı: temiz olmayan bir cilt, yani sivilceler.

Ancak sivilce belirtisine önce bir **özeleveri** diye bakmak gerekiyor. Judith'in kendi anne babasından ve yabancı gözlerden saklı tutmak istediği şey, vücudundaki giysilerin örtüp saklayamadığı yerlerde gün ışığına çıkmıştı. Temiz olmayan cilt âdeta: **«Ben temiz değilim!»** düşüncesini ele veriyordu.

Ancak bu temiz olmayan cildin neyi açığa vurmak, neyi dile getirmek istediğini de kavrayacak kimse çıkmamıştı. Judith'in kendisi gibi anne, babası da sivilcelerin içerdiği anlamı sezememiş, hekimler de bu konuda br kesinliğe varamamıştı. Psikoloğun bile sivilcelerle neyin ele verildiğini bulgulaması, başlangıçta düşünülebilecek gibi değildi.

Kuşkusuz, ciltteki sivilceleri de doğuran birçok neden vardı. Bilinçaltında Judith, vücudundaki **ateşi,** vücudundaki **zehir**'i de sivilce gibi dışarı atmak isteğini barındırıyordu. Okşamalar ve öpmelerle suç işlemesini sağlayan eller ve yüz cezalandırılmalıydı. Yani sivilcelerin yüze verdiği çirkinliğe bir görev daha yüklenmişti: Judith'i ilerde aynı suça yönelik eylemlerden korumak.

Şoför bir ara Judith'e **tenasül hastası bir kadın**'dan söz açmış, bir efsaneye benzeyen bu anlatıda kadının vücudunun düpedüz sivilcelerle kaplandığını söylemişti. İsterililerde görülen başkalarına öykünme özelliğine uygun olarak anlatı Judith'teki belirtinin ortaya çıkışına katkıda bulunmuştu. Belirti «Ben tenasül hastasıyım» gibi bir özsuçlamadan kaynaklanıyor, Judith'teki Üstben'in isteğini yerine getirerek, kıza sevgiyle yaklaşacakları ürkütüp kaçırmak gibi bir görevi yerine getiriyordu.

Ayrıca şunu da kısaca belirtelim ki, mağazanın yönetimiyle uğraşan babanın işi başından aşkındı, aralıksız koşturup duruyor, dolayısıyla kızına ayıracak pek vakit bulamıyordu. Bu da Judith'in kendini vaktinden önce babasından çözüp almak için dışarda objeler aramasına, dışarda başka erkeklerle ilişki kurmasına yol açmıştı. Nedenlerinin aydınlığa çıkarılarak bilinçli bir işlem konusu yapılmasıyla kızdaki belirtiler kaybolmuştu. Babasının kızıyla eskisinden çok ilgilenmesi de kuşkusuz rol oynamıştı bunda. Zorunlu temel eğitimi geride bırakıp okuldan ayrılan Judith'e babası kendi yanında iş vermiş, tasalarını ve sevinçlerini onunla paylaşmaya yönelmiş, bu da kızı mutlu kılmıştı.

Kızın şifaya kavuşması hani hiç de kolay gerçekleşmiş değildir. Örneğin belirtilerin ne anlama geldiğinin **bilinmesi,** yani bunların özel eğiticiler ya da psikoterapistler tarafından **yorumlanmasıyla** bir iyileşmenin başgösterdiği sanılmamalıdır. Tedavi düşünsel değil, duygusal bir akış izlemiştir. Bu durumu daha bir açıklığa kavuşturmak için bir başka hastalık öyküsünü kısaca özetleyerek aşağıda vermeye çalışacağım:

On beş yaşındaki bir kız nöbetler geçiriyordu. Yıllar yılı nöbetlere epileptik gözle bakılmış ve epilepside (sara) kullanılan ilâçlarla tedavi yolu denenmişti. Sonunda bir hekim kızda sara değil, daha çok isterinin söz konusu olabileceğini düşünerek hastayı bana yollamış, bir kez de benim kendisini psikolojik testlerden geçirmemi istemişti. Üzerinde uyguladığım her üç şekil-yorum testi de kızda bir korku isterisinin varlığını ortaya koydu. Daha çok kesinliğe kavuşabilmek için kızı ayrıca **renk piramit testi**'nden geçirdim ve sonucu bu konuda en yetkili uzmanlar sayılacak Freibug i. Br.den Froylayn Dr. med. Hiltmann ve Prof. Dr. Heiss'a yollayıp onlarca değerlendirilmesini sağladım, ama daha önce bir sara ya da benzeri bir rahatsızlıktan

şüphe edildiğini bildirmedim. Adı geçen uzmanların ikisi de ortada nevrotik bir hastalığın bulunduğu yargısına vardılar. Bunun üzerine, acaba bir sara düşünülebilir mi? diye kendilerine dolaysız bir soru yönelttim, bana kesinlikle böyle bir şeyden söz edilemeyeceğini açıkladılar.

Acaba kızı bana yollayan hekimde sara teşhisinin yanlış konmuş olabileceği kuşkusu nasıl doğmuştu?

Bir nöbet geldiğinde kız şiddetli bir kasılmayla bükülen kollarını yüzüne tutuyor, yavaş yavaş yere yığılıp kalıyor, idrarını tutamıyordu. Nöbetin nasıl bir akış izlediğini de tıpa tıp anımsıyordu sonradan; oysa gerçek saralılarda böyle bir anımsamaya genellikle rastlanmaz.

Kendisiyle yaptığımız konuşmalarda bir ara kız bana şöyle bir şey anlattı: aşağı yukarı üç buçuk yaşındaymış, babasıyla bir gün gezmeye gitmiştir. Yolda babasından ayrılıp koşmaya başlamış; babasıyla arası yaklaşık otuz adım kadar açıldığı sırada bir evin köşesinden ansızın iri bir köpek çıkmış, kendisine hırlamış, sonra ön pençelerini omuzlarına dayamış, o da bunun üzerine yığılıp kalmış yere, altını ıslatmış, bir bayılma nöbeti geçirmiş. Derken ordan babası seğirtip gelmiş ve köpeği kovmuş.

Buradan haklı olarak seziyoruz ki - kızın daha sonra bir sinir hekimince yapılan muayenesi doğrulamıştı sezgimizi - kızdaki nöbetler çocuklukta yaşanmış bir travmanın tekrarından başka bir anlam taşımamaktaydı. Vaktiyle yaşayıp psikolojik etkisini üzerlerinden atamadıkları bir toprak altında kalma olayını, geçirdikleri nöbetlerle tekrarlayıp duran savaş nezrozluları gibi, kız da her nöbette çocukluğundaki travmatik köpek sahnesini yeniden yaşıyordu. Ama böyle bir sahneyi yaşadığını **biliyordu** kız, hattâ geçirdiği nöbetlerin bir zamanki köpek sahnesinde yaşadığı nöbete benzediğini bana kendisi anlatmıştı. Demek oluyor

ki, kız nöbetlerini **yorumlayabiliyor,** ama yine de nöbetler kaybolmayıp varlığını sürdürüyordu.

Yani tek başına **yorumlama** şifa sağlamıyordu.

Peki ama neden?

Kızın kendisi köpek sahnesini anımsamıyordu artık, böyle bir sahne yaşadığını sayısız defalar babası ona anlatmıştı. Gerçekte travmatik yaşantı adı geçen sahneyi **geriye itmiş,** çünkü üç buçuk yaşındaki kız başından geçen korkunç olaya psikolojik bakımdan gerektiği gibi karşı çıkacak, onun üstesinden gelecek gücü gösterememişti. Ancak (enikonu uzun süren) psikoterapidir ki, kıza belleğinde gerilere uzanıp yavaş yavaş bir vakit geçirdiği şok yaşantısına ve **ona eşlik eden heyecanlara** gelip dayanma ve yaşantıyı **yeni bir işlemden** geçirme olanağını vermiş, ancak böylelikle nöbetler silinip gitmişti. Bu da bize gösteriyor ki, iyileşmeye yol açan, **bilmek** ya da **yorumlamak değil, şok yaşantısını diriltip yeniden işlem konusu yapmaktır.**

Nasıl kızın geçirdiği nöbetlerde bir çocukluk sahnesini tekrarladığını **bilmesi** kendisine yarar sağlamamışsa, bir insana otoriteyi temsil eden bir kişi karşısında serbest gelişme olanağı bulamayacağını, çünkü bir baba kompleksini ruhunda barındırdığını kanıtlamanın da yararı dokunmayacaktır. Böyle bir yarardan söz açılabilmesi için otoriteden korkan kişinin, ruhundaki baba kompleksiyle ilgili yeni bazı şeyler **yaşaması,** zamanında çözüme kavuşturulmamış kompleksi sonradan bir işlemden geçirmesi ve bir çözüme ulaştırması gerekir. O kimsenin sağlığına kavuşabilmesi için, babasıyla ilişkilerini **yeni bir değerlendirme konusu yapabilmesi** zorunludur. İyileşme, psikoterapistin açıklama ve yorumlamamalarından bambaşka temellere dayanır, ki bu da tedavi sürecinin **mental** (ruhsal) **bir seyir** izlemesidir. Daha önce sözünü ettiğimiz pseydo-epilepsi (istereo-epi-

lepsi) vakasında bir kez daha bütün belirginliğiyle gördük ki, psikoterapide iyileşmeyi sağlayan, çok kimselerin kısaca sandığı gibi **bilmek** değildir.

Şimdi yine Judith olayına dönelim. Bu olayda bizi ilgilendiren vicdansal yargı organının nasıl bir etkinlik gösterdiğidir.

Judith olayında, bu organın bilinçsiz bir ceza gereksinmesinden kaynağını alan bir öz sakatlamaya başvurmasını komik buluyoruz.

Sekiz yaşındaki Werni olayındaki ruhsal akışı **ancak sezgisel** yoldan saptamış, bunun için başka olaylarla benzerlik ve paralelliklere başvurmuştuk. Ama Judith olayı konusunda söylediklerimiz, hiç bir kuşkuya yer bırakmayacak gibi kızın tedavisinden çıkarılmış, kızın bir sürü açıklamalarına, düşlerine, aklagelimlerine, her gün tekrarlanan seanslarla dokuz ay gibi bir süre kendisiyle yapılan konuşmalara dayanılarak bulgulanmıştır.

Judith, ciltteki sivilcelerden ötürü değil, yatağını ıslattığı için bana getirilmişti. Ancak psikoterapi sırasında ortaya çıkmıştı ki, kızdaki cilt hastalığı **psikojen** bir belirti niteliği taşıyıp, vicdansal bir tepkiden kaynağını almaktaydı. Bu da bize gösteriyor ki, vicdandan kaynağını alacak bilinçsiz dürtüler, insanı kendi kendini cezalandırmaya (özcezalandırı) sürükleyebilir; **masoşizm** de bu olayda rol oynayarak, kimi vakit özcezalandırının enikonu vahşi boyutlara ulaşmasına yol açar.

Konuya açıklık getirmek için, pek yalın bir olaydan daha söz açacağım. Genç bir subay, birliğinin gelip karargâh kurduğu köyde misafir edildiği ailenin kızına gönül verir. Evlidir subay, ama mutsuzdur; çünkü karısı cinsel-soğuk (frijit) bir kadındır. Subayla onu misafir eden ailenin kızı

arasındaki ilişki, sonunda kızın gebe kalmasına yol açar. Dinsel nedenler subayın eşinden boşanıp, sevdiği kızla evlenmesini kösteklemektedir. Günün birinde canına kıyan kızı gölde ölü bulurlar.

Bir süre yas tutar subay, ama derken acıya ilişkin herhangi bir şey sezilemez olur halinden. Yine eskisi gibi yaşam zevkiyle dolu, pervasız, şen şakrak, atılgan birine dönüşür. Değme bir nişancıdır; günlerden bir gün tabancasını temizlemek ister, daha önce de pek sık yapmıştır aynı şeyi. Birden ateş alır tabanca, namlunun ağzından çıkan kurşun kafasına saplanır ve subay ölür.

Birlikteki ruhbilimden hiç nasabini almamış bayağı erler bile, kazaya **istenmeden gerçekleştirilmiş bir intihar** gözüyle bakarlar. Kazayla intihar arasındaki bağlantıyı kavrarlar sezgisel yoldan. Ayrıca öğrendiğimize göre, subay kazadan birkaç gün önce yine bir ara tabancasını temizlerken, namluda bir kurşunun varlığını keşfetmiş, korkuyla saptamış bunu ve sonra arkadaşlarına silâhın dolu olduğunu vaktinde farkettiği için pek sevindiğini söylemiştir, yani daha önce **uyarılmıştır** teğmen; bu durumda bize, intiharı bilinçaltının planlandığını düşünmekten başka bir şey kalmamaktadır.

Bilinçaltının tasarladığı özcezalandırıları çocuklarla yeni yetmelerde erişkinlerden kuşkusuz daha sık gözlemleriz. El işlerinde pek becerikli on beş yaşındaki bir oğlan, babasının ihlamur tahtalarından bir kaçını aşırır, oymayı tasarladığı bir şey vardır. Daha tahtaya ilk dokunduruşta, elindeki bıçak o kadar acayip bir kayma gösterir ki, gelip sağ eline saplanır. O zamana kadar daha hiç böyle bir şey başına gelmemiştir. Bıçağın açtığı yara pek derindir, çocuk tasarladığı oyma işinden vazgeçer; çaresiz doktora koşup, kesilen yeri diktirmek zorunda kalır.

On dört yaşındaki bir başka çocuğun düğün eğlencesi diye düzenlenen bir atıcılık yarışmasına katılması kesinlikle yasaklanır. Ulusal bayram gününde yeni yetme oğlan, bir parça havagazı borusu alarak bir tüfek yapar. Evden de biraz kara barut çalıp ormanın yolunu tutar, denemek ister tüfeği. Bir dakikatsizlik sonucu barutu vaktinden önce ateşler, ellerini yakar; yanık hiç küçümsenecek gibi değildir, gidip ellerini sardırır çaresiz, evden barut aşırdığı da böylece ortaya çıkar.

On beş yaşındaki bir kız, annesinin evde bulunmadığı bir gün, yasak falan demeyip bir kavanoz kirazı yer bitirir, sonra da boşalan kavanozu güzelce temizler, götürüp bodrumdaki çalı çırpı altına saklar. Derken annesi sokaktan döner, mutfağa girince ayağı kayar birden. Bakar, yerde bir kiraz; kendisi yokken evde neler geçtiğini anlar, kızı sorguya çeker. Kız suçu kabullenmez. Ama akşam yemeğinden önce midesi bulanıp başı ağrır, ansızın kusmaya başlar. Anne kızın çıkardıklarının daha önce yediği kirazlar olduğunu anlar kuşkusuz, kıza da yaptığı hırsızlığı itiraf etmekten başka şey kalmaz.

Yedi yaşındaki bir oğlana öğle yemeğinden sonra bulaşıkları yıkaması söylenir. Yağda kızarmış bir sosis, yemekten artakalmıştır. Ansızın oğlan koşup annesine gelir ve der ki: «Ah anneciğim, şu bizim kedi, o domuz hayvan var ya, masanın üzerine sıçradığı gibi tabakta artakalan bir sosisi temizleyiverdi. Ben o anda dışarı çıkmıştım, su alıp gelecektim, kedi de hemen bu fırsattan yararlandı!» Anne gülümser, oğlanın yüzünü göstererek: «Baksana, sosisin salçası hâlâ kedinin çenesine bulaşmış duruyor!» diye cevaplar.

Bu söz üzerine oğlan irkilir, şöyle bir geriye atar başını, başı açık duran pencerenin çerçevesinin köşesine çarparak kanamaya başlar. Dişlerini sıkıp duyduğu acıya katlan-

maya çalışarak ve ağlamamak için kendini zorlayark: «Bu, yalan söylemenin cezası işte!» der annesine, «Çünkü sosisi aşıran benim, kedi değil!»

On sekiz yaşındaki bir kız bir kumaş alır; annesine kumaşı enstitüde nakış dikiş dersinde kullanacağını açıklamıştır. Annesi ilkin söylenmiş, ama sonra gereken parayı vermiştir.

Kız aldığı kumaştan tatlı bir bulûz biçer kendine, bulûzü dikip ütülemeye başlar. Birden koşarak kapının önüne çıkar; sokaktan aynı okulda okudukları bir kız arkadaşı geçmektedir, ona söyleyeceği bir şey vardır. Sonra yine odaya dönüp geldiğinde, gözleri yakan bir duman bulutuyla karşılaşır: Odadan çıkarken ütüyü asbest altlık üzerine koymayı unutmuştur. Bulûz baştan aşağı yanmış, ütü tahtası da kor haline gelmiş, bundan böyle kullanılacak yanı kalmamıştır.

Kız: «Bu benim için bir ceza oldu», der annesine ve onu nasıl kandırdığını anlatır. «Kumbaramdan para çıkarıp dülgere gidecek, sana yeni bir ütü tahtası yaptırtacağım», diye ekler.

Dört buçuk yaşındaki bir çocuk koşarak annesine gelir, başında ceviz büyüklüğünde bir şiş vardır, ama ağlamaz.

«Nedir o başındaki bakayım?» diye sorar annesi. Bir ayna alıp küçük kızın yüzüne tutar.

«Şey anneciğim», diye konuşmaya başlar kız, «hiç acı falan duymadım, ama-», derken dudaklarını ısırır.

Annesi ortada bir şeyler döndüğünü farkeder ve kızdan bir itiraf koparmaya çalışır. Sonunda anlaşılır ki, kızcağız doğum gününde kendisine armağan edilen o güzelim bebeğinin porzelen başını kırmıştır.

«Ne yaptın başı?» diye sorar annesi.

«Başı mı?» diye cevaplar kız, «Sakladım, sen görmeyesin diye!»

Örnekler istenildiği kadar çoğaltılabilir. Bunların hepsi de bir kendini ele verişi (özeleveri) ve bir kendini cezalandırışı (özcezalandırı) ortaya kor, bir **itiraf zorunluğu**'nun ve bir ceza **gereksinmesi**'nin insan ruhundaki etkinliğini gösterir. Ama bilinçsiz duyulan bir ceza geerksinmesi'nin çocuklarda ve yeni yetmelerde pek sık olarak bambaşka yollardan da açığa vurduğu görülür kendini. Vicdandan gelen tepki, çocukları ve yeni yetmeleri **kötü davranışlara** sürükleyebilir. Bu gibi davranışların amacı, yetişkinleri kışkırtıp onlardan bir ceza koparmaktır.

Heini Moser adında on yaşında bir çocuk, kendisinden biraz büyük ve güçlü arkadaşıyla bozuşmuştur. İki oğlan okul yolunda ve daha başka kimi yerlerde birbirleriyle kapışmış, dövüşmüş, dövüşlerin hepsinde de Heini yenik düşmüştür.

Düşmanlık duyduğu Fritz'in şöyle adamakıllı bir sopadan geçirilmesini bütün kalbiyle dilemektedir, onun için babasını kışkırtma yolunu tutar Heini. Babası Bay Moser için Fritz'in alaylı sözler söylediğini, onun hakkında ağza alınmayacak sözler kullandığım, ona çirkin isimler yakıştırdığım, sövgüler döşendiğini uydurur uydurur anlatır babasına.

Babası da ilk fırsatta Fritz'in yakasına yapışır. Oğlan suçsuzluğunu ileri sürer. Bay Moser için ağzından bir tek söz çıkmadığını belirtir. «Yalancı Heini!» diye sesini yükseltir sonunda.

Fritz'ten gördüğü tepkinin biçimi Bay Moser'i sinirlendirir. «Yalancı sen'sin!» diye karşılık verir oğlana. «Benden **Moserli** diye söz açarak alay ettiğini, benim için sünepe ve

maymun sözlerini kullandığını itiraf et, haydi!»

«Sizin için asla böyle bir şey söylemedim. Heini kafasından uydurmuş hepsini!» diye cevaplar oğlan. Sonra: «Sizin için böyle şeyler söylediğimi kanıtlasın bakalım!» der meydan okurcasına ve başım geriye atıp ensesine yıkar.

Fritz'in konuşmasında saptadığı küstah eda Bay Moser'i çileden çıkarır. Oğlanın yakasına yapışır. Fritz kurtarmaya çalışır kendini, bir yandan da ulumaya başlar: «Babama söyleyeyim de görürsünüz, o size-» Daha oğlan sözünü bitirmeden, yanaklarına yanaklarına birkaç tokat indirir Bay Moser.

Heini uzaktan durumu seyretmekte ve olup bitenlere sevinmektedir.

Ama sonra yalan söyleyerek babasını aldattığından bir vicdan azabı yavaş yavaş içini kemirmeye başlar. Ancak, babasının karşısına çıkıp, itirafta bulunmayı da göze alamaz. Maskesinin düşürülüp yalancı kişiliğinin açığa çıkmasını önler gururu. Böyle davranırsa, babasının kendisini eskisi kadar sevmeyeceğinden, kendisine eskisi kadar değer vermeyeceğinden çekinir.

Gelgelelim, vicdan azabı da bir türlü yatışmak bilmez, burgu gibi oyar içini.

Derken birden annesine karşı küstah ve söz dinlemez bir tavır takınır. Her zamanki gibi ev işlerine yardım etmeye yanaşmaz ve müstehzî bir edayla bunun **kadınların işi** olduğunu açıklar. Heini'nin kendisine karşı bu kabalığından dehşete kapılır anne ve tam o anda bürodan eve dönen kocasına durumu bildirir.

Kocası biraz ters: «Madem gerektiği gibi davranmıyor, kendin ver terbiyesini!» deyip çıkar. «İş olup bittikten sonra ben yargıç rolünü oynamak istemem!» diye ekler.

Bunun üzerine karı koca arasında küçük bir tartışma başgösterir. Bayan Moser oğlanın bir serseri olup çıkmasına eli böğründe seyirci kalmakla suçlar kocasını. Bay Moser, öfkesini içinde tutup susar.

Akşam yemeğini yiyen baba bahçede çalışır, bir ara oğlandan çapayı getirmesini ister. Oğlan söyleneni yapar, ama tam seranın önünden geçerken, elindeki çapayı seranın cam duvarına düşürür. Cam tuzla buz olur.

Baba son derece büyük bir öfkeye kapılır, saçlarından tutup tartaklar oğlanı, hemen gidip yatağına yatmasını söyler.

Yatağına gidip yatan Heini ağlamaya başlar. Ama sanki kurtulup selâmete kavuşmuş biri gibidir ağlayışı. Yatağına yatma cezası onu hafifletmiştir, bundan böyle vicdanından gelen bir baskı duymamaktadır. Çok geçmeden de mışıl mışıl uyur.

Neler olup bitmiştir acaba?

Bir kez Heini'nin seranın cam duvarını bilerek kırmadığını gözüyle görmesine rağmen, acaba neden baba duruma o kadar çok hırslanmıştır? Çünkü Bay Moser'in burasına gelmiştir. Çocuğun serseri olmasına seyirci kalıyorsun diye karısının sofrada kendisine yönelttiği suçlamaya kızmış, ama kendini tutup kızgınlığını yemekte açığa vurmamıştır. İçine attığı öfke de neşesini kaçırmış, havasını bulandırmıştır. Bu durumda da, iyice dolan bardağın taşması ve baskılanıp içerde sıkışan duygunun dışavurulması bir damla suya bakar olmuş, Heini'nin seranın cam duvarını kırması da bu bir damla su rolünü oynamıştır. Yani oğlan yalnız kendi sakarlığının değil, aynı zamanda anne ve babasını sinirlendirmenin ceremesini de çekmiştir.

İkinci soru: Acaba ne diye Heini, kuşkusuz kendisinin de

âdil bir gözle bakmadığı aşırı sert ve ağır cezadan sonra bir hafifleme, bir rahatlama duymuştur? Kısaca söylersek: **Bir cezalandırılma peşindeydi de ondan.**

Heini vicdanının yeniden hafifleyip rahatlaması için arayıp durmaktaydı böyle bir cezalandırılmayı. Cam duvarı kırmasına karşılık gördüğü cezadaki aşırılığı, işlediği bir başka kabahatin, yani daha önce söylenip henüz gerekli cezayı görmemiş yalanının borç hesabından düşmüştü.

Seranın cam duvarının önünden Heini o zamana kadar sayısız kez geçmiş, ama hiç daha böyle sakar davranmamıştır. Tam babasının kızgın olup, pek şakaya gelmeyecek durumda bulunduğu bir zaman, tutup camı kırmasına ne demeliydi? Yalnız **kör bir rastlantı** eseri miydi bu? Yoksa bir kefaretin ödenmesini isteyen, bir cezalandırılmayı amaçlayan bilinçsiz bir vicdan azabınca mı planlanıp sahnelenmişti?

Böyle olduğunu sanıyor, ama bunu kanıtlama gücünü de gösteremiyoruz.

Babasının cezalandırmasından sonra kendini bir süre rahat hissetmiştir Heini; vicdan azabı dinmiş, anne ve babasını memnun bırakacak gibi davranmaya koyulmuştur.

Ama derken babasına yalan söyleyip onu aldatmakla kendini giderek yeniden suçlamaya başlamıştır. Çünkü Fritz sokakta ona anımsatmıştır bunu. Heini'nin önünden geçerken sesini yükselterek: «Yalancı!» demiştir. Heini de gerçekten bir yalancı olduğunu, işlediği suçun çektiği cezayla hiç de giderilmiş sayılamayacağım kendi kendine tekrarlayıp durmuştur.

Bir gün evde Heini babasının işliğine girer, rendelerle oynar. Oysa babası kesinlikle yasaklamıştır bunu. Heini oradan bir tahta alıp rendelemeye başlar, ama tahtada sökül-

meden kalmış bir çiviyi neden sonra farkeder. Rendeyle çiviye bindirir ve aletin keskin ağzım hasara uğratır. Korkar, herşeyi olduğu gibi bırakıp kendini işlikten dışarı atar.

Rendenin ağzından bıçağı çıkarıp bileğ taşında yeniden bilemek, böylece babasının işi farketmesini önlemek hiç aklına gelmez; oysa bileme işinin nasıl yapılacağını da çok iyi bilmektedir.

Peki neden bu parlak düşünce gelmez aklına? Neden paniğe kapılır? Neden öylece bırakır da herşeyi, işlikten koşarak uzaklaşır.

Babası işliğe girer girmez daha ilk bakışta durumu kavrayacaktır. Rendenin ağzındaki bıçağı annesinin hasara uğratmadığını, bunu Heini'nin yaptığını kolaycacık sezecektir. İşliğinde yapılan hasarı farkeden Bay Moser oğlunu yanına çağırıp, sorgulamadan geçirir. Heini suçunu itiraf eder. Kesin bir yasağı çiğnemesine rağmen, baba ne tuhafsa bu kez ceza vermez. Heini'ye, yalnız daha önceki tenbihini anımsatır ve yapmaması gereken şeyi ilerde yine yaparsa, onu cezalandıracağını söyler. Şimdilik Heini rendenin ağzındaki bıçağı bileğ taşında bileyecek, hasarı giderecektir. Heini babasımn buyurduğu işi görürken ağlar. Ve bu kez bir kurtuluşa kavuşmuş gibi değil de, dünya başına yıkılmış gibidir ağlaması. İşlediği son suçtan cezasız yakasım kurtarması onu sevindirmez. Babasımn davranışındaki yumuşaklık onu incitir ve içteki perişanlığını daha da güçlendirir. «Ne uluyup duruyorsun!» diye seslenir babası, «Bir şey yapan mı oldu sana?» Gerçekten bir şey **yapsa,** çocuğun o kadar üzülmeyeceğini sezmez Bay Moser.

On yaşındaki Heni: «Ama ben ağlamak istemiyorum ki!» diye cevaplar. Bizim buna vereceğimiz cevap şudur: «Evet, Heini'yi kendisi istemezken ağlattıran ondaki **Es** (0), ondaki bilinçaltı'dır.»

Daha hemen ertesi gün Heini tekrar bir suç işler, babasının pazarlık giysisinden bir sigar aşırarak tüttürmeye başlar. Annesi gelir üzerine. Sigarı saklamaya çalışır Heini, cebine sokar. Sigar yeni pantolonunu yakar, bir delik açar pantolonda.

Bunu gören annesi Heini'yi tutup döver. Zaten içerlemiş, öğretmenden oğlunun değişip bambaşka bir çocuğa dönüştüğünü bildiren bir mektup almıştır; öğretmen Heini'nin derste sükûneti bozduğunu, kendinden çelimsiz arkadaşlarıyla kavga çıkardığını yazmakta, eskiden uslu çocuğun yeni durumunun tasa verici bir nitelik taşıdığını, dolayısıyla bu konuda daha çok susmayı yersiz bulduğunu, anne ve baba olarak Heini'yi okul psikologuna bir göstermekle iyi edeceklerini açıklamaktadır.

Ama anne ve baba çocuklarını okul psikoloğuna göstermeyerek bana getirmişti.

Çok vakit karşılaşıldığı gibi, tanımadığı bir üçüncü kişi karşısında, normal olarak iyi bir çocuk sayılacak Heini'nin kendini fena halde suçlamasına yol açan suçu itirafı daha kolay gerçekleşmişti.

Şunu da belirtelim ki, dışardan üçüncü kişi önünde itirafın daha kolay gerçekleşmesinde Ödipus kompleksinden kaynaklanan daha başka nedenlerin de payı vardı; söz konusu nedenleri burada enine boyuna ele alacak değiliz; bu nedenlerin sözünü ettikse, işin sanıldığı kadar basit olmadığını belirtmekti amacımız.

İtiraftan sonra okulda ve evde Heini'nin davranışı biraz düzelmişti. Ama yine de eskisi gibi değildi. İşin iyice normale girebilmesi için, oğlanın morali yavaş yavaş güçlendirildi, babasının karşısına çıkacak ve ona yalan söyleyip kendisini aldattığını açıklayacak duruma getirildi.

Bunlar yapıldıktan sonra Heini'nin sorunları silinip gitti ortadan.

İtiraf çocuk için dışardan görüldüğünden daha çok önem taşıyor, yani küçük **Ödipus**'un babayla uzlaşmasını anlatıyordu; oğlanın vicdanı üzerindeki yükü kesinlikle kaldırıp atması ve bir düzelmeye gitmesi de bu uzlaşmadan kaynağını almıştı.

Diyeceğimiz, Heini Moser'in şahsında, suçla yüklü vicdanını suçtan arıtıp onu yatıştıracak cezalara karşısındakilerini kışkırtarak kavuşabilmek için elinden geleni geri komayan bir çocuk bulmaktayız.

Ne var ki, kışkırtma yoluyla karşısındakilerden koparılacak bu gibi cezalar, vicdana sürekli hafiflik getirecek gücü gösteremez. Bir an etkin olabilir bunlar, ama derken içteki ceza gereksinmesinde bir tansiyon artışı görülür ve olayın tümü kısır bir döngüde tekrarlanmaya başlar: Çocukta yeniden birtakım güçlükler kendini açığa vurur, karşısındakilerden zorla yeni bir ceza koparabilmek için de çokluk şiddeti artar güçlüklerin. Bu durum cinsel özdoyuru (kendi kendini tatmin) yoluna saptıkları için kendi kendilerine suçlamalar yönelten yeni yetmelerde tüm açıklığıyla karşımıza çıkar.

Böylesi vakalarda bir iyileşmenin başgösterebilmesi için, suçlu çocuğun Heini'de gördüğümüz gibi kendi kendine yardımcı olmaya yanaşması, **tam yerinde içinden gelerek başvuracağı bir itiraf**'la kendini gerçekten suçtan arıtması şarttır. Çocuğun ağzından **zorla koparılmış** itiraf bir işe yaramaz, yarasa da o kadar yarar.

Çünkü gönüllü itiraf, bir **pişmanlığı kapsar, iyileşmeyi amaçlayan bir istem ve dürtü**'yü içerir.

Bu yüzden, gönüllü itiraftan sonra eğitim bakımından bir

ceza uygulamasına gerek yoktur.

Reik, büyüyen çocuklar ve yetişkinler için itirafın giderek ceza gereksinmesinin yerini aldığını inandırıcı biçimde kanıtlamıştır. İtiraf cezayı da kapsar, âdeta ceza önceden yaşanarak itirafı mümkün kılar.

Çocuk bir hata işler, bir yasağı çiğner ve benzeri bir davranışta bulunursa, kendini **yalnızlık içine itilmiş** (soyutlanmış) görür.

Bu duygusal durumu şu sözlerle de dile getirebiliriz: **Ben** kendisiyle Üstben arasındaki karşıtlığı hisseder; kişiliğin çekirdeği Üstben sanki şöyle der Ben'e: «Sen bana yabancı düştün, seni tanımıyorum artık, çünkü koyduğum yasağa karşı çıktın!»

Çocuğun ille ceza arayıp, bunu sağlamak için de kötü bir çocuğa dönüşmesini, hatalı **vicdansal tepki** diye nitelemekteyiz. Bu durumu Schiller şu mısralarla dile getirmiştir:

«Kötü bir eylem kötü eylemler doğurur sürekli
Takılmışsa boynuna lânet halkası, budur nedeni.»

Sözü bitirmeden iç yükten kurtulma amacıyla başvurulan **günah çıkartmanın** ne anlama geldiği, bunun Katolik kilisesi tarafından ruh sağlığını koruma amacıyla ortaya atılmış bir buluntu niteliği taşıyıp taşımadığı konusuna da değinmeden geçmeyelim. Çünkü daha eski Mısırlılarda günah çıkartma uygulamasını görmekteyiz. Suç işlemiş kimse kilisede günahlarını itiraf ederek kendini Tanrı'nın yarlığayıcılığına teslim eder, bunun sonucu günah çıkarıcı tarafından günahları bağışlanır, bu bağışlanma da onun Tanrı'mn kullarının oluşturduğu cemaat içine yeniden kabul edildiği ve kendilerinden ayrı düşmüş mümin kardeşleri arasına yeniden alındığı anlamını taşır.

Konuşmalarımızın başında gördüğümüz gibi vicdan sosyal yoldan elde edilen bir nesnedir; dolayısıyla, sosyal duygulara tümüyle yeteneksiz kişide kaynağını vicdandan alan duygulara haklı olarak rastlanmaz.

Beri yandan, sosyal duygulara yetenekli olup, vicdanındaki duygu ve dürtüleri hisseden biri toplumun yasalarına karşı gelse, işlediği suçu isterse kimse farketmesin, sonunda uğrayacağı yalnızlığa (soyutlanma) sürekli katlanamaz.

Buradan da, her türlü ceza korkusundan daha güçlü kendi kendini ele verme eğilimi, işlenen suçun karşılığını ödeme geerksinmesi ve bir özcezalandırı dürtüsü doğar.

Çocuklarda ve yeni yetmelerde, **cezanın önceden yaşanması** olayı pek yaygındır.

Kendisi için belirlenen bir yasağa uymaktan ya da bir hazdan el çekmektense, çevresindekileri kışkırtıp onlardan bir ceza koparmaya bakar çocuk. Çarptırıldığı ceza karşılığı bir yasağa uymak ya da aradığı hazzın kollarına kendini bırakmak hakkını kazandığını içinden geçirir.

On dört yaşındaki futbola düşkün Tino'nun bu oyunu oynaması yasaklanmış, neden olarak da oyunda eskitilen ayakkabılara ödenen para gösterilmiştir. Tino'nun yasağı pek sevimsiz bulmaması için de kendisine bir çift yeni iskarpin alınmıştır, ama iskarpinleri yalnız pazar günleri giyecektir.

Derken hayli uzak bir kentin stadyomunda eyaletler arası bir maç yapılacaktır; arkadaşlarıyla maça gitmeyi içi pek çeker Tino'nun, elinin altında bir bisiklet bulunmaktadır. Ne var ki, babası maça gitmesine izin vermez, bunun oğlanda yine top oynama merakını uyandıracağından çekinir.

Baba bir akşam işten eve döner; bakar ki, oğlunun ayaklarında yeni alınmış iskarpinler; yer yer çamura batmış,

toz toprağa bulanmıştır. Babanın tepesi atar ve Tino'yu tutup bir temiz dayaktan geçirir.

Derken pazar olur, öğleyin Tino arkadaşlarıyla yakındaki Bern kentine gitmek istediğini açıklar babasına, hep beraber kentteki Doğa Müzesi'ni gezeceklerdir. Babası Tino'nun sözlerini kuşkuyla karşılar, başlarında büyükler bulunmadı mı çocukların müzeye sokulmadığını belirtir.

«Ama büyükler de var aramızda», diye açıklar Tino, temel okulu bitirip o sırada sanat okuluna giden üç arkadaşının adlarını verir, onların büyük kimseler sayılacağını söyler. Bunun üzerine, babası Tino'nun arkadaşlarıyla gidip müzeyi dolaşmasına izin verir.

Oysa gerçekte oğlanlar futbol karşılaşmasının yapılacağı stadyoma giderler.

Tino sonradan öğretmenine, yüzünde muzaffer bir gülümsemeyle olayı şöyle anlatır: «Yalan söyleyip babamı kandırmış, kılım bile kıpırdamamıştı. Bern'den eve döndüğümde babama müzeden söz açtım, yaban hayvanlarını doğa içinde gösteren harikulâde ustalıklı düzenlenmiş fundalar arasındaki gorilden, çöldeki aslanlardan, düğmeli Afrika domuzlarından bahsettim.» Sözün burasında oğlan keyiflenmiş bir kahkaha koyverir: «Anlattıklarımla babamın iştahını kabarttım, önümüzdeki pazar kalkıp kendisi de müzeye gidecek. O zaman evde bulunmayacak tabiî, ben de canımın istediği şeyi yapabileceğim.»

«Peki vicdan azabı duymuyor musun bundan?» diye sorar öğretmen.

«Hayır, ama -» Derken oğlanın yüzü kararır birden, «ama babam da bana aldığı pazarlık iskarpinleri bayağı günlerin birinde giydiğim için beni öyle dövdü ki, yalan atıp kendisini kandırmamı çoktan haketti. Söylediğim yalanın

cezasını önceden ödedim ödeyeceğim kadar.»

Sonradan yasaklanmış bir eylemde bulunabilmek için, cezayı babasını kışkırtıp ondan kendisinin koparddığını Tino'ya kanıtlamak kolay olmamıştı.

Tarikat mensubu bir ailenin pek sert eğitim görmüş genç bir kızı, dansetmeye tutku derecesinde düşkündü. Gelgelelim, ailenin mensup bulunduğu tarikatta dans günah sayılıyor, aşağılanıp yasak bir eylem görülüyordu.

Kız herkesten habersiz danslı bir toplantıya katılmak istediği zaman, önce annesiyle kavga ediyor, annesi de bir hafta onu evde hapsedip sokağa çıkarmayarak cezalandırıyordu. Ne tuhaftır ki, danslı toplantı hep de ev hapsinin sona erdiği vakte rastlıyor, kız da en ufak bir vicdan azabı duymaksızın gidip eğlentiye katılıyordu. Durum şimdiye kadar kimse tarafından farkedilmemişti. Günün birinde bana uğradı kız; eski öğrencilerimdendi; Waadtland'ta kendine iş bulmuş, orada çalışmak istiyor, anne ve babasını razı etmek konusunda kendisinden yardımımı esirgememi rica ediyordu; çünkü anne ve babası peki demekte duraksıyor, kız da benim çalışacağı çevreyi ve bu çevre insanlarını tanıdığımı biliyordu.

Fırsat düşmüşken, anne ve babasıyla ilişkisi konusunda biraz çene çaldım kendisiyle, kız bir ara dans tutkunluğundan söz açtı, danslı bir eğlentiye her gidişinden önce annesiyle kavga ettiğini anlattı. Bu kavgaların anlamını ve ne gibi bir amaç güttüğünü kızın kafasına sokmakta güçlük çekmedim.

«Evet», dedi kız, «annemin bir hiç yüzünden beni fazla sert bir cezaya çarptırdığını kafamdan geçiriyor, bu durumda küçük bir danslı eğlentiye katılmayı hak ettim diye düşünüyordum. Şimdi bana açıkladıklarınızı keşke öğ-

renmeseydim; çünkü ilerde canım dansa gitmek istedi mi, şimdiye kadarki gibi bir yola başvuramam artık.»

Kıza kendini bilerek yapılacak güzel bir dansı günah saymadığımı, ama bunu saklayıp gizlemeyi de hoş görmediğimi söyledim. «Ben senin yerinde olsam, erginliğimi (rüşt) kanıtlayana kadar beklerim; nihayet ne kaldı şunun şurasında; erginliğimi de kanıtlayınca, dansa gitmek istedim mi, anne ve babama 'ben dansa gidiyorum' der, çekip giderim.»

«O zaman siz gürültüyü seyredin evde!»

«Eğer bundan korkuyorsan, sen de dansa gitmezsin. Ama haksız bir davramş görmediğin bir şeyi de yapabilirsin sanırım. Böyle bir davranışın sorumluluğunu yüklenmen gerekiyor.»

Son verdiğimiz iki örnek, ilerde işlenmesi amaçlanan bir suçun cezasını önceden ödeyip vicdan için bir bağışlanmanın (absolusyon) sağlanmasıyla da bilinçsiz bir ceza gereksinmesinin kendini dışavurabileceğini açık seçik göstermektedir.

Vicdansal tepki sonucu çete oluşturumu

Daha önce gördük ki, kendisini ruhunda barındıran kimseye neyin **genel** doğru olduğunu bildirmek de vicdanın gördüğü işlerden biridir. Her kim genel geçerli geleneksel yasalara, âdetlere, hak ve hukuka, ahlâka, etik ve dinsel buyruklara uygun davranırsa, **vicdan azapları** oyup durmaz içini, vicdanı kendisini rahat bırakır. Böyle bir kimse kendine **başkaları gibi,** toplumun öbür üyeleri gibi bakar, **toplumun sinesinde** yurtlanmış hisseder kendini. Toplumsallık duygusu onu **güvenli** kılar, âdeta çevresinin rızasına uygun davranışlarda, eylemlerde bulunur. Başkaları gibi olduğu ve başkaları gibi **yaşadığı** kanısı, ayakları altında üzerine basacağı toprağı sağlar ona. Toplumsallıkta benliği kendine bir dayanak ele geçirir, ben'i bir onaylanmaya kavuşur. Toplumun üyesi olarak bir hasır örgüye benzer; öyle bir örgü ki, tek tek her çubuktan daha güçlüdür ve çubuklardan her birine tek çubukta görülmeyen büyük bir dayanıklık sağlar.

Toplum yasalarını çiğneyen kimseye, vicdanı, **kendini toplumdan çözüp kopardığı** yolunda suçlamalar yöneltir. Toplum işlediği suçu bilmese, suçunu çevreden gizlemeyi başarsa da, yine böyle biri kendini toplumdan **soyutlanmış** hisseder.

Çünkü toplum herşeye rağmen bilir işlenen suçu; çünkü, bir kez bunu suçlunun vicdanı bilmekte, içinde yaşanılan

toplumun temsilcisi kimliğiyle ruhta etkinlik gösteren bu yargı organı bilmektedir.

İnsan, vicdanına aykırı davranmakla, içinde yaşadığı topluma da ters düşen bir davranışı gerçekleştirmiş sayılır ve böylece çevresinden soyutlar kendini. Hatalı bir davranış sonucu yüklendiği suç, yani **vicdanına yüklediği suç,** topluma karşı işlenmiş bir suçtur; daha daha **tüm toplum**'a, herşeyi **bilen,** herşeyden **haberi bulunan mutlak**'a karşı işlenmiş bir suçtur.

Suçu ortadan kaldırmayı amaçlayan bir iç zorlama suçluyu itirafa sürükler ve böylesi durumlarda itiraf bir S.O.S işareti, bir **yardım çağrısı** anlamını taşır. İtiraf zorunluğu o kadar güçlüdür ki, bazan suça bulanmış kişi bilinçli isteğinin sesini dinlemeyerek toplum karşısına çıkar, kendini ele verir ve toplumca belirlenecek cezayı üstlenmeye rıza gösterir; çünkü toplumdan sürekli soyutlanmış yaşamaya katlanamaz.

Belki kendisine karşı inatla cephe aldığı ve işlediği suça bazan hiç aldırmayıp onu farketmemiş bulunan topluma gerisin geri dönmek gibi bir şey, suçlunun bilinci için hiç de söz konusu değildir. Ama suçlu, ruhunda barındırdığı **toplumsal organla**, yani vicdanıyla uzlaşmaya bakar. İşte bu **iç** bölünme katlanamayacağı bir durumdur, toplumla bozuştuğunu anımsatır ona ve suçlu gerisin geri toplum içine fırlatılır ve toplum karşısında çeşitli reaksiyonlara girişir; amacı toplumla yine birlik olmak, yine onun saflarında yer almak ve bu yoldan içteki bölünmeyi ortadan kaldırıp ruhsal bütünlüğü yeniden sağlamaktır.

Toplum şöyle çıkışır ona: Artık başkaları gibi değilsin, toplumda yerin yok. Kendini yalnızlamış birisin!» **Yalnız kişi de yavaş yavaş elindeki tüm olanakları harekete geçirerek yalnızlığından kurtulmaya savaşır.**

Bunun için de izlenecek yolların en normali şudur: kalkıp toplumun karşısına çıkar, suçunu itiraf eder, cezalandırılmaya hazır olduğunu gösterir, verilen cezaya boyun eğer, böylece **iç dirlik ve düzenliğine** yeniden kavuşur, işlediği hataya bir daha düşmemeyi kor kafasına, yaşadığı vicdan çatışmasına bir ikinci kez sürüklenmemeye bakar. Ama bir başka yol da izleyebilir suçlu. Çocuklar ve yeni yetmeler pek sık başvurur bu yola, ama büyüklerin de böyle bir yola sapması seyrek değildir.

Bizim Emmental'daki köylerin birinde -başka yerde, başka her tarafta kuşkusuz aynı biçimde geçebilirdi olay- sapa bir çiftlikte on üç yaşında bir oğlan vardı, adı da Paul'dı. Vesayet işlerine bakan resmî makamlar çocuğu bu çiftliğe yerleştirmişti.

Oğlanın annesi bir yerde hizmetçilik yapıyor, evlilik dışı doğurduğu çocuğuyla hiç ilgilenmiyordu.

Kader, Paul'ın onun bunun bakım ve gözetimi altında bir yaşam sürmesini istemişti. Oğlan bir yerden alınıp bir başka yere verilmişti hep. Gece yatağını ıslattığı için kimse onu uzunca bir süre yanında alıkoymayı düşünmemişti. Böylece dokuz yaşına basan Paul, çok geçmeden tekrar bulunduğu yerden alınarak yeni bir ailenin yanına verilmişti. Bu kez öyle bir aileye düşmüştü ki, kendi yaşıtı bir oğulları vardı ve daha ilk andan başlayarak Paul onunla dostluk kurmuştu. Öte yandan, evin hanımı annelik duyguları enikonu ağır basan, sabırlı, iyi yürekli ve sakin bir kadındı, Paul'a kendi çocuğuymuş gibi bakabilmek için elinden gelen çabayı esirgemiyordu.

Belki de yatağını ıslatmak alışkanlığından vazgeçebilmesini Paul kadına borçluydu. Öyle olağanüstü bir girişimde bulunmasa bile, sadece hali ve tavrı oğlan üzerinde yatıştırıcı bir etki yapıyordu. Paul'da görülen düzelme, korku-

lardan arınmış bir ortamın ve kadınla oğluna bağlılığın bir sonucuydu.

Dolayısıyla, Paul, sonunda aynı aile yanında birden çok yıl kalabilmişti. Zekâsına diyecek yoktu. On bir yaşında ortaokulun bir çeşit ilk bölümü sayılan sekunder okula giriş sınavını güçlük çekmeden kazanmış, sınıfının en iyi öğrencilerinden biri olmuştu.

Arkadaşı da kendisiyle aynı sınava girmiş, ama verememişti. Sınava bir yıl sonra yeniden girilebileceği için, evde düşünülüp taşınılmış, anneyle baba Paul'ın oğullarına yardım edip, bir yıl sonraki sınava hazırlamasını kararlaştırmışlardı. Paul da bu görevi seve seve üstlenmiş, bir sonraki ilkbahar arkadaşı da girdiği sınavı başarmıştı. Ama okul idaresi arkadaşının ancak birinci sınıfa gitmesini uygun bulmuştu; oysa Paul ikinci sınıftaydı. Anne ve baba hayal kırıklığına uğramış, çünkü oğullarının yaşına uygun sınıfa alınacağını ummuşlar, geçmiş bütün bir yıl Paul'a verilen okul ödevlerini oğulları da onunla oturup çözdüğü için bu umutları daha da büyük olmuştu. Yanlarına aldıkları çocuğun okulda kendi oğullarına karşı üstünlüğü, onun okul idaresince oğullarına üstün tutulması, aileyi utanç duygusuna sürüklemişti.

Ve durum da ciddî sonuçlara yol açmıştı. İki çocuk arasındaki, ayrıca Paul'la onun bakım ve gözetimine verildiği karı koca arasındaki kusursuz duygusal ilişki giderek duruluğunu yitirip bulanmış, böylece büyük bir çocuk trajedisinin doğması için gerekli zemin hazırlanmıştı.

Gerçi Paul'ı hâlâ çiftlikte, yanlarında alıkoyuyordu aile; çünkü tarlada oğlanın kendilerine hayli yardımı dokunuyordu kuşkusuz. Bir ırgatı aratmıyor, üstelik Paul'ı yanlarında tutmaları vesayet makamından her ay kendilerine bakım masrafı adı altında ufak, ama yine de küçümsenme-

yecek bir para sağlıyordu. Ne var ki, şimdiye kadar oğullarının odasında yatıp kalkan Paul'ın yerini değiştirmiş, evin yanıbaşındaki samanlıkta bizim Gaden dediğimiz küçük bir odaya yerleştirmişlerdi kendisini. Aynı yerde bir de genç süt sağıcı kalıyordu.

Bu süt sağıcı Paul'a macera edebiyatına ilişkin fasiküller halinde okunacak şeyler veriyor, Paul da bunları büyük bir ilgiyle yiyip yutarcasına okuyordu. Süt sağıcının yatağının üstündeki bir rafta yığınla vardı bunlardan ve süt sağıcı oda arkadaşı Paul'un bunları istediği gibi alıp okumasına müsaade etmişti.

Günün birinde Paul raftaki yığınla okunacak şey arasında edebiyatın bir başka aşağılık türüne giren bir kitap geçirdi eline, şarlatan hekimlerce yazılıp kötü ün yapmış kitapevlerince satılan kitaplardan biriydi, mesturbasyon'la (kendi kendini cinsel doyuru) nasıl savaşılacağı konusunu işliyordu. Hayli meraka kapılan Paul süt sağıcıya varıp, bu konuda daha çok bilgi aldı kendisinden; kitapta yerilen kötü alışkanlıkları bizzat edinmeye başladı, bu da onda tıpkı kendisinden büyük hocası süt sağıcı gibi birtakım korkuların uyanmasına yol açtı.

İçlerinden gelen heves ve isteklere kapılmaktan kendilerini kurtarmanın en iyi çaresi olarak her ikisi de okumaya vermişti kendini. Paul, enikonu büyük bir haz duyuyordu okumaktan. Yavaş yavaş kendisi de bir kitaplığa kavuşmak için can atmaya başlamıştı.

Köyün orta yerinde kör ve yarı sağır yaşlı bir kadının satış kulübesi vardı; bir sürü ıvır zıvırın yanı sıra romantik başlıklarla donatılıp, üzerlerine içerik konusunda çok şey vadeden renkli kapaklar geçirilmiş kitapçıklar da satın alınabiliyordu buradan.

Paul'ın eline arada birkaç kuruş geçtiği oluyordu. Okula

ya da mandıraya gidip gelirken kendilerinki gibi bir başka sapa çiftliğin önünden geçiyor, çiftlikteki çocuksuz kadın bazan onu çarşıya yollayıp bir şey aldırtıyor, sonra da zahmetine karşılık bir yirmi kuruş tutuşturuyordu eline. Hani bununla kendine yenecek ya da ağızda yalanıp somurulacak şeyler almıyor Paul, parayı götürdüğü gibi o pespaye kitaplara yatırıyordu. Ve günün birinde de çalmaya başladı. Satış kulübesine gitti mi, herkes çekilip yaşlı kadınla tek başına kalana kadar bekliyor, derken ikiyüzlü bir edayla, acaba kitaplara bir bakabilir miyim? Bana uygun bir şeyler var mı acaba? Okumadıklarım bulunuyor mu içlerinde? diye soruyordu. Kadın da: «Tabiî bakabilirsin», diyordu içinden gelerek. Kitapları karıştıran Paul, kadının gözlerini başka tarafa çevirdiğini farkeder farketmez, hemen bir ya da birkaç küçük kitabı alıp ceketinin iç gözüne sokuşturuyor, sonunda kendi parasıyla da bir kitap almayı unutmuyordu. Kimi vakit de iki kitapçığı iç içe yerleştiriyor, ama tek bir kitap alıyormuş gibi para ödüyordu. İşin harikulâde üstesinden geliyor, kulübenin sahibi yaşlı kadın hiç bir şey farketmiyordu. Paul sevincinden bayram yapabilirdi hani, belki yapıyordu da. Çünkü içlerindeki bir dürtü, onlara kendilerinden biri gibi bakıp, onları ciddiye almadıkları için büyüklerden öç almaya zorlar çocukları; büyükleri aldatabilmek, özellikle yeni yetmeleri sevindirir, buluğ dönemine girenlerde rastlanan aşağılık duygusu için şifa verici bir merhem etkisi gösterir.

«Nasıl?» diye geçirir çocuklar içlerinden. «Büyükleri aldatmak bu kadar kolaymış ha? Onlara çok zekî ve kendimden üstün kişiler gözüyle bakmakla demek yanılmışım! Benim kadar zekî değil bunlar, baksana kendilerini oyuna getirebiliyorum!»

Paul da bir süre bu çeşit duyguların hazzını doya doya tatmıştı sanırım. Ama yavaş yavaş vicdanından gelen ve git-

tikçe güçlenen bir baskıyı üzerinde hissetmeye başladı. Özsuçlamalara koyuldu ve yaptığı hırsızlıklardan ötürü bir korku düştü içine.

Sonradan yapılan bir sorgulamasında açıkladığına göre, giderek aşağılık bir kimse olduğu duygusu ruhunda uyanmış, ama adetâ içinden gelen bir zorlamaya karşı duramayarak, ayrıca oda arkadaşı süt sağıcısının gözüne girmek isteyerek çalma eylemini sürdürmüştü. Okuyup etmelerin masturbasyonla (cinsel özdoyuru) savaşmayı amaçladığını dikkate alırsak, içten gelen zorlamanın anlamını kavrayabiliriz. Paul, sınıfında yalnız kendisinin uygunsuz davranışlarda bulunduğunu ve gizlice suç işlediğini sanmaktaydı. Derken, yaptıklarını sınıftakiler sezip, ona pek **temiz** bir kimse gözüyle bakılamayacağını hissediyorlar, dolayısıyla kendisiyle görüşüp konuşmaktan kaçıyor, kendisinden yüz çeviriyorlar gibi gelmeye başladı ona. Zaten evlilik dışı doğmuş, bir ailenin bakım ve gözetiminde yaşayan bir çocuktu, arkadaşları arasında nazik bir durumu vardı.

Paul, kendisini **toplumdan soyutlanmış** hissetmeye başlamıştı.

Bu yüzden de hepsi üç beş dostuna okumak için kitap ödünç vermeye ya da armağan etmeye koyuldu; arkadaşlarına bunları çiftlikteki süt sağıcıdan aldığını söylüyordu. Arkadaşları verdiği kitapları coşkuyla okuyor, kendisinden kitap isteyip alanların sayısı gittikçe artıyordu. Paul, bu tür kitaplar sağlayabildiği süre, yeni yeni dostlar kazanabileceğini farketmişti.

Ne var ki, vicdanının suçlayıcı sesini hâlâ işitmekteydi. **Tek hırsız** kendisi olmaktan kurtulmak için, arkadaşlarını da ayartıp kendi gibi davranmalarını sağlamaya çalıştı. İçlerinden en ağzı sıkı bir kaçını seçerek, köydeki satış

kulübesini işleten kadını oyuna getirip, ondan nasıl kitaplar aşırılabileceğini böbürlenerek açıkladı.

Kadım oyuna getirip kitaplarını çalmayı bir cesaret sınaması ve bir kahramanlık diye öne sürdü. Çocuklar sözde kendilerine **müşteri** süsü verip iki üç kişi bir arada gittiler mi, yaşlı kadının daha kolay aldatılabileceğini anlamışlardı. İçlerinden biri kadının dikkatini kendi üzerine çekiyor, bu sırada da öbürleri keyiflerince işlerini görüyor, dükkândan istediklerini alıp, istemediklerini bırakıyorlardı.

Derken yavaş yavaş başkaları da sırra ortak edilmiş, sonunda çete üyelerinin sayısı bir düzineyi bulmuştu. Köy eşrafından bazı kimselerin oğulları da baştan çıkarılmıştı. Duyduğu vicdan azabını yatıştırmak isteyen Paul, köyün en ileri gelen ailelerinin oğullarınca yapılan bir şey, o kadar büyük bir günah sayılmaz, diye geçirmekteydi içinden. Gelgelelim, vicdanındaki tedirginlik herşeye rağmen varlığını sürdürüyordu.

Baktı olmayacak, hırsızlıklara bizzat katılmaktan vazgeçti Paul, bundan böyle yalnız arkadaşlarına elebaşılık etmeye başladı, soygunları planlama işini üstlendi. Korkusuzluklarını, gözüpekliklerini, kurnazlıklarını kanıtlamak isteyen öbür çete üyeleri yalnız pespaye kitapçıklar aşırmayı hanidir boşlamıştı; paket paket sigaralar, çikletler, şekerlemeler, kartpostallar, kurşunkalemler, çikolatalar, yemişler gibi akla ne gelirse çalıp götürüyorlardı. Soygundan önce kararlaştırılmış bir yerde buluşulup, aşırılan mallar elebaşı Paul tarafından üyeler arasında elden geldiği kadar eşitliğe uyularak üleştiriliyordu.

Ama bir süre sonra davramşım yeniden değiştirdi Paul. Bundan böyle yapılan hırsızlıkları planlamaktan da vazgeçip, çete reisliğini noterin oğluna bıraktı. Paul artık yalnız kendisine danışıldığı zaman, şu ya da bu girişimin na-

sıl gerçekleştirileceği konusunda yol gösteriyordu, hepsi o kadar. Adetâ köylerde emekli ninelerin ve dedelerin yolunu izleyip köşesine çekildi, çetenin yaptıklarından haberi bulunan üstün pozisyonda biri ve çetenin koruyucusu rolünü oynamaya koyuldu. Çalınan mallardan aldığı payı da gittikçe azalttı.

Buna rağmen, vicdanı hâlâ rahatlamış değildi; üzerindeki yük gittikçe ağırlaşıyor, hanidir çalıp çırpmayı bıraktığım kendi kendine söylemesi para etmiyordu.

Bir gün hırsızlama bir sigarayı içerek mandıraya gitmektedir. Yolda bir fabrikatör ve bir iş adamı olan köyün saygın bir kişisi Paul'a rastlar, sigara içişine sinirlenerek onu durdurup sorar.

«Sigara içiyorsun ha!»

Paul sigarayı ağzından almayarak: «Evet, öyle!» diye cevaplar.

Bu küstahça cevaba içerleyen fabrikatör, oğlanın ağzından çekip aldığı sigarayı ayaklarının altında çiğner. «Öğrencilerin sigara içmeyecekleriin bilmiyor musun?» diye çıkışır.

Paul, adamın yüzüne karşı arsız arsız güler. «Başka öğrenciler içmiyor mu sanki?» diye karşılık verir. Sesinde öyle hain bir ton vardır ki, fabrikatör ister istemez kulak kabartır.

«Sen benim oğlumun sınıf arkadaşı değil misin? Onunla aynı sınıfa gitmiyor musun?»

Paul başım salhyarak doğrular. «Evet öyle! Hem sizin Myggeli de içiyor sigara!» der serinkanlı. «Hattâ bu cebimdeki sigaraların da aynısını!» Ve yanında taşıdığı paketten iki sigara çekip çıkarır.

Adam şaşkına dönmüştür.

Paul adamı olduğu yerde bırakıp yürür.

İşte bunun üzerine işler karışır.

Öfkeye kapılan baba eve koşar, hırsız çetesine üye bulunan oğlu Myggeli'yi sigaya çeker. Köşeye sıkıştırılan oğlan kendini savunmaya çalışarak çetenin öbür üyelerini ele verir, başvurulmuş hırsızlıkları ve soygunları anlatır, ayartılmış ve yaptıklarına pişman bir kimse gibi davranarak tüm suçu arkadaşlarının üzerine yıkar.

Adam gidip satış kulübesinin sahibi yaşlı kadını bulur. Kadın: «Kulübede çocuklar gittikten sonra her seferinde kimi şeylerin eksikliğini hanidir sezdim, ama köydeki hatırı sayılır ailelerin çocuklarının benden öteberi çalacaklarım da doğrusu hiç aklımdan geçirmedim», der.
Bir intikam tanrıçası gibi davranıp durumu polise haber verir. Kulübesinden aşırılan malların tazmin edilmesini ister. Soruşturmalar birbirini kovalar ve sonunda anlaşılır ki, çetenin elebaşısı Paul'dır.

O saat sekunder okuldan kovulur Paul. Bakım ve gözetimine verildiği aile, başkalarını ayartıp baştan çıkardığı bir kez kanıtlandığına göre, oğlanı bundan böyle kendi çocuklarıyla bir çatı altında tutamayacağını açıklar.

Paul götürülüp bir ıslahevine kapatılır. Çetenin öbür üyeleri ise sıkı bir zılgıtla işten sıyırır yakalarını.

Çocuk mahkemesinde görevli olup işe el koyan savcı, Paul'ın testten geçirilmesi için bir psikoloğa başvurur. Ne yapıp yapıp Paul'ın çok anlayışlı bir müdür tarafından yönetilen bir eğitim yurduna yerleştirilmesini sağlar. Oğlan bu yöneticinin yanında kendini rahat hisseder ve hattâ bir sanat bile öğrenir zamanla.

Paul'ın öyküsü öğretici nitelik taşımakta, çünkü vicdanın özel bir tepki çeşidini, **çete oluşturumunu** örneklemektedir. Psikolojik test uygulamasından anlaşılır ki, Paul'daki o güçlü suçluluk duygusu hırsızlık eylemleri dışında bir başka kaynaktan daha beslenmekte ve fışkırmaktadır. Oğlanın süt sağıcı tarafından baştan çıkarılarak masturbasyona (cinsel özdoyuru) sürüklendiğini görmüştür daha önce; pespaye kitaplar okuyarak Paul masturbasyona karşı kendini savunmaya çalışmıştı. Yani aşağılık kitapların okunması onun için masturbasyon yerini tutan bir etkinlik anlamı taşıyordu. Ayrıca, Paul, hırsızlıkta bulunurken, tıpkı cinsel özdoyurudakine benzer bir **korkusal haz** hissetmekteydi. Vicdanının yönelttiği suçlamalar Paul'u gerisin geri toplum içerisine itiyor. Ama Paul bunu pişmanlık, itiraf ve cezadan geçecek doğru dürüst bir yoldan gerçekleştirmiyor da, bir başka yol tutuyor: kendi dışında başka arkadaşlarını da suçlu duruma sokup onlardan bir çete oluşturuyor.

Artık toplumdan soyutlanmış bir gözle bakmıyor kendine, çünkü soyutlanmış değildir, kendi gibiler arasında bulunuyor. Ayrıca, köyün en ileri gelen ailelerin çocukları da işe karıştırılarak - Paul ve suç ortakları kasten arayıp buluyorlar böylelerini - suçluluk bilincinin gücünde bir azalma sağlanmaya çalışılıyor. Bir derdi başkasıyla paylaşmak, onu yarı yarıya indirmektir, kolektif bir nitelik kazanan suç, suç olmaktan çıkar. Paul, ilkin cinsel özdoyuru'dan (masturbasyon), sonra hırsızlıktan, sonra da çete reisliğinden vazgeçiyor. Ama yine de susturamıyor vicdanını. Nedeni kestirilecek gibi değildir; eskisi gibi bir toplum içinde buulnduğu kuruntusunu kafasında yaşatması elvermiyor buna. Belki Paul'un vicdanı içteki çatışmanın sözde bir çözüme kavuşturulmasıyla yetinmeyecek kadar duyarlık kazanmış, gelişip olgunlaşmıştır; hani sevip saydığı kadınla kocasını kendisine örnek alarak vicdanında böyle bir aşa-

mayı gerçekleştirmiş olabilir. Ama Paul'da vicdanın susturulmayışı, bizim ele geçiremediğimiz daha başka bir takım nedenlerden de alabilir kaynağını. Saptayabildiğimiz kadarıyla, başvurduğu tüm tedbirlere rağmen Paul'ın vicdanı bir türlü yatışmamış, sonunda onu kendi kendini ele vermeye zorlamıştır.

Çocukların ve gençlerin huzursuz vicdanlarını yatıştırmak için çete kurmaları sık gözlemlenen bir durumdur; kurulan çeteler bazan gerçekten uzun süre kendilerinden beklenen sağlarlar. Normal toplum dışında gizli bir topluluk örgütlenir ve çokluk dışa karşı bir masumiyet perdesiyle kamüfle edilir. Bu tür çetelerin ortaya çıkabilmesi için gerekli koşul, Paul'ınkinden daha kaba ve hoyrat bir vicdanı ruhunda barındıran sürükleyici bir önderin varlığıdır. Neden bu tür çetelerde hemen bilinçsiz bir kendini ele verme isteğinin doğmadığını, çete oluşturmanın tedirginliğe sürüklenmiş vicdanları uzun süre yatıştırmayı başardığını ve çete üyelerini Paul'da gördüğümüz gibi bir özeleveri'ye sürüklemediğini anlayabilmek için, bir toplulukta geçerli duygusal yasaları ammsamamız gerekiyor.

Bir toplumu kurup önderliğini yapan biri vardır her vakit; toplum bu önder tarafından yönetilir, yönetilenler de öndere somutlaşmış ortak **ben ideali** gözüyle bakar, ideallerini dışa aktararak önderin kişiliğine mal ederler.1)

Böylece herşeyin **ölçüt**'ü durumuna gelir önder. Bireyin özyargısı geniş çapta çıkarılır aradan. Çete üyeleri akıl ve mantıklarının yap dediğini yapmaz, kendilerini öndere bağlayan duygulara uygunluk içinde davranırlar. Eylemleriyle işledikleri suçu - ilerde - kavradılar mı, öz varlıkları üzerinde bir şaşkınlığa kapılır, eylemlerini benlerine ya-

1) Freud, **Massenpsychologie und Ich-Analyse**, Wien, 1921.

banci hisseder, gerek kendilerini, gerek başkalarını sadece önderlerinin verdiği buyrukları yerine getirdiklerine, olup bitenlerde bir günahları bulunmadığına inandırmaya çalışırlar.

Bu gerçeği gençlerin kurduğu bir diğer çetenin üyelerinde gözlemleme olanağını bulmuştum. Çete bir kentte çalışıyor, inceden inceye düşünülüp planlanmış bir tuzak hazırlanmadan ele geçirileceğe benzemiyordu.

Kentte çocukların aralarında örgütlenip kızılderili kabileleri oluşturduğu genellikle bilinmekteydi. Ancak, bu kabilelerden birinin masum ve romantik oyunlar dışında bir tehlikeli oyun daha oynadığını sezen yoktu.

Çetenin başı tatlığıyla insanı büyüleyen on beş yaşında bir oğlandı, kalifiye bir işçinin oğluydu, altı sınıflık bir lisenin öğrencilerindendi, ama sınıfının hiç de en başarılısı ve en güçlüsü değildi. Ama Allah kendisine işte öylesine bir şirinlik bağışlamıştı. Öbür çocuklar onun Delawaren çetesini yönettiğini biliyor, ortada başka kızılderili çeteler de bulunmasına rağmen Kartalgöz'ün - Delawaren çetesinin reisi bu adı taşımaktaydı - çetesine kabul edilmeyi yüce bir şeref sayıyordu. Çeteye üyelik gibi bir onurla onurlandırılmak üzere seçilen kimseye ilkin böyle bir şeyi isteyip istemediği soruluyor, evet derse çeşitli sınamalarla dolu zor bir adaylık dönemini başarıyla geride bırakması gerekiyordu. Bir noktaya takılıp da başarısızlığa uğradı mı, aman zaman tanınmayarak çeteden atılıyor, ancak adayken de kendisini istediği vakit çeteden ayrılma hakkını elde bulunduruyordu.

İlkin vücut bakımından işe yararlığını ve cesaretini kanıtlamak zorundaydı aday. Cesaret sınamalarından biri şöyleydi: Kartalgöz inceden inceye düşünüp, bir plan hazırlı-

yor, ona bir hırsızlık görevi veriyordu. Görevi başardı mı, artık bütün reisin ve çetenin eline düşüyor, çünkü onların bundan böyle her vakit kendisini ele verebileceğinden korkması gerekiyordu.

Çete hafta sonu tatil evlerine, kilerlere, depolara basbayağı soygunlar düzenlemekteydi. Ormanlık bir dağda pek kolay erişilemeyen gizli bir mağara kızılderili çadırlarını oluşturuyor, mağaranın içi harikulâde donatılmış bulunuyordu. Yemek pişirmede kullanılacak tüm kap kacak vardı; suyun dışarı akıp gitmesini sağlamak üzere hırsızlama çimentodan bir de ark yapılmıştı. Nerden ele geçirilmişse geçirilmiş hasırlar, halı ve kilimler,(mağaraya içinde yatılıp kalkılabilir bir durum veriyordu.

Kartalgöz soygunları öylesine bir ihtiyat ve kurnazlıkla düzenliyordu ki, suçluları yakalamanın bir türlü üstesinden gelinemiyordu. Hırsızlığın yapılacağı yer önceden titizlikle gözden geçiriliyor, soyguna girişilmeden soyulacak binanın durumu inceleniyordu.

Arkadaşları soygunu gerçekleştirirken, çete üyelerinden bazısı dışarda gözcü duruyordu. Haberleşmek için üyeler arasında özel sinyaller belirlenmişti. Soygundan sonra geride hiç iz bırakmamak için bir kayığa atlayıp gölde bir süre yol alınıyor, derken bir sazlığa yanaşılıp orada saklanıyor kayık, pek yürünecek gibi olmayan bir keçi yolu izlenerek Wigwam'a, yani mağaraya çıkılıyordu. Yol karadikenler içinden geçiyor ve çete üyelerinin hepsi ormana daldıktan sonra giriş kapısı dallarla kapatılıp gizleniyor, nihayet sarp bir kayalıktan tırmanılarak mağaraya ulaşılıyordu.

Küçük kentte bu küstah soyguncular çoktan herkesin öfkesini uyandırmıştı. Ancak bütün takipler bir sonuç vermiyor,

bu işde kullanılan köpekler de izi sürüp sürüp göl kıyısında kaybediyordu.

Derken lisenin bir sınıfında da ansızın çalıp çırpmalar başgösterdi. Kürsüler, sıralar taranıyor, unutulmuş para ve benzeri gibi değerli şeyler alınıp götürülüyordu.

Ne var ki, sürdürülen bütün araştırma ve soruşturmalar başarısız kalmaktaydı.

Ama soygunların yapıldığı sınıfta bir ya da birden çok hırsızın bulunduğu anlaşılıyordu. Sonra göl kıyısında da bir öğrenciye ait çalınmış bir boyalı kalem kutusu bulunmuştu ki, bu da ilgili sınıfta hırsızlığı yapanın ya da yapanların kentteki öbür soygunları da gerçekleştirenlerden başkaları olmadığı kuşkusunu uyandırmaktaydı.

Derken aradan bir süre geçti, resim öğretmeninin malzeme dolabı boşaltıldı; içindeki tüm kalem ve silgilerle pergel takımlarından birkaçı alınıp götürüldü.

Bu kez, okuldaki öğretmenler, hırsızları uyandırmamak için herhangi bir soruştuımaya başvurmamayı kararlaştırdılar. Dolapta alınmayarak bırakılmış pergel takımlarındaki pergelleri ve kalemleri çıplak gözle seçilemeyecek pek küçük çentiklerle donattılar. Böylece soygunu yapanlara bir tuzak hazırlanmıştı.

Bir sabah görüldü ki, malzeme dolabından yine pergel takımları aşırılmıştı. Beklenen şey gerçekleşmiş böylece, yeni bir soyguna başvurulmuştu. Yine herhangi bir araştırına ve soruşturmaya resmen girişilmedi, ama resim öğretmeni öğrencileri dolaşarak gizliden gizliye pergellerini inceledi, hangisinin üzerinde bir işaret bulunduğunu araştırdı. Ama hiç birinde de işaret yoktu.

Derken ikindi üzeri sınıfta unutulmuş bir pergel takımı gördü öğretmen. Pergel takımını yanına aldı ve onu

sınıfta unutan öğrenci gelip kendisine başvurur diye bekledi. Çünkü okulda bu gibi şeylerle karşılaşılıyordu ara sıra.

Ama bu kez pergel takımım almaya gelen çıkmadı. Bir sonraki resim dersinde öğrencilerden hepsinin pergel takımı önündeydi. Öğretmen bütün öğrencilerin adlarım bir kâğıda yazıp, önlerindeki pergel takımı kutusunun içine koymalarını söyledi, pergel takımlarım kutularıyla topladı ve hepsini alıp müdürün odasına götürdü. Orada bütün takımlar büyülteçle incelendi ve içlerinden birinin üzerinde daha önceden koyulan işaret ele geçirildi.

İşaretli pergel takımı Delawaren'ların reisinindi. Kartalgöz sorguya çekildi. Söylediğine göre, pergel takımını küçük bir sokakta bulmuştu. O böyle deyince, yapacak bir şey kalmamıştı.

Ama öğretmenler Kızılderili kabilesinin öteki üyelerini de tanımaktaydı; bu üyeler de sorgulamadan geçirilip, birbirleriyle yüzleştirildi; onların da ifadelerine başvuruldu, ifadeler arasında çelişkiler bulunduğu görüldü. Derken çete üyelerinden biri korkusundan Wigwam'ın, yani mağaranın yerini beden eğitimi öğretmenine açıkladı. Beden eğitimi öğretmeni de arayıp buldu mağarayı, içerde stok edilen eşyaları gördü, bunun üzerine Delawaren kabilesi üyeleri inkârdan vazgeçerek suçu kabullendiler.

Soruşturmayı yürüten yargıç önünde suçlular düpedüz inandırıcı bir adayla açıkladılar ki, başkalarına zarar vermek ya da onun bunun malını ellerine geçirmek gibi bir amaçla davranmamış, sadece bir macera hevesine kapılmışlar, ayrıca kabile üyeliğine kabul edilirken kendisine kayıtsız şartsız itaat edeceklerine and içtikleri reisleri Kartalgöz'ün dediklerini yerine getirmişlerdi. Şimdi hep-

si pişmanlık duyuyor ve çevirdikleri dolaplara lânet okuyorlardı. İçlerinden biri şöyle söylemişti: «İşin nereye kadar vardığını hiç düşünmemiştik; şimdi kendim de bunu görüyor, irkiliyorum doğrusu!»

Bir tek Kartalgöz hiç duygulanmamış görünüyordu. Uykulu gözlerle kimi oturuyor, kimi ayakta dikiliyor, suçunu soğuk bir tavırla kabulleniyor, müstehzî bir edayla soygunların onun değil, şimdi kendisince baştan çıkarıldığını ileri süren arkadaşlarının gerçekleştirdiğine dikkati çekiyordu. «Onlar da benim kadar, hattâ benden de kötü kişilerdir» O yalnız kendisine başvurup şu ya da bu soygunun nasıl yapılacağını soran arkadaşlarına yol göstermiş, bilgi vermişti. Ama herşeye rağmen, ıslahevine yatırılmak gibi bir cezadan yakasını kurtaramamıştı Kartalgöz. Zamanında davranıp okuldan kovulmalarına fırst vermek istemeyen anne ve babalar öbür suçlu çocukları alıp başka okula yerleştirmiş, çocuklardan bazısı da başka bir kente götürülmüştü. İşe pek bulaşmış birkaç oğlan da bir zılgıtla paçayı kurtarmıştı.

Bu konuyla ilgili araştırma ve soruşturmalar kitle psikolojisini ilgilendiren tipik bir olayı ortaya çıkarmıştı: Önderinden ayrılan bir çete âdeta kafası koparılmış gibi oluyor, reaksiyonlarında **kafasız** davranıyor, ne yapacağını bilemiyor, kendini paniğe kaptırıyordu. Çete dağılıyor, üyelerden her biri kurtuluşu kaçmakta buluyordu. Eski Delawaren kabilesinin mensupları da işledikleri suçları itiraf etmiş, herkes temize çıkarabildiği kadar kendini temize çıkarmak için ötekileri suçlamış, çete varlığını sürdürürken içten bir dostlukla birbirlerine bağlı üyeler arasında, derken bir kin ve nefret doğmuştu.

Beri yandan, çete reisi Kartalgöz'de de bir özeleveri eğiliminin varlığını gözlemlemekteyiz. Ne diye Kartalgöz

kendi sınıfında hırsızlıklar planlamış, bunları adamlarına uygulatmıştır? Ne diye böyle bir yola saparak normalde bu kadar açıkgöz bir oğlan, başında bulunduğu soygun çetesinin yakalanmasını sağlayacak izi ele geçirecekleri yere öğretmenlerinin dikkatini çekmiştir?

Soygunların birinden sonra boya kalem kutusunun kaybı gibi bir terslik nasıl başgösterebilmiştir?

Niçin Kartalgöz malzeme dolabının **bir ikinci** kez boşaltılması direktifini vermiştir?

Niçin resim salonunda pergel takımını unuttuğunu anımsamamış, pergel takımının kaybolduğunu anlayınca, mağaradaki depodan bir başkasını alarak okula gelmek gibi bir tedbirsizlikte bulunmuştur?

Bütün bunlar, Kartalgöz'de bilinçsiz bir vicdanın özeleveri eğilimi kılığında etkinlik gösterdiğini ortaya koymuyor mu?

Çünkü gençler suçlarını bilinçli davranışlarından saklayıp gizlemeye ve inkâra saparlar. Nitekim işaretli pergel takımı kendisinde ele geçirildiği zaman bile, başarıyla bu tutumu izlemiştir Kartalgöz. Pergel takımını bir sokakta bulup aldığını ileri sürmüş, kimse de yalan söylediğini kanıtlayamamıştır.

Bilinçli vicdanıyla işlediği suçları ele verecek her türlü davranıştan kaçar Kartalgöz, ama daha ağır basan bilinçsiz vicdanın dürtüsüyle, sonunda kendi maskesini kendisi düşürmek için elinden gelen herşeyi yapar,

Nihayet mahkeme önünde pişmanlığa kapılmaz, kafa tutan ve alaycı tavırla sert bir cezaya çarptırılmasını sağlar.

Soruşturmayı yürüten yetkili kişiler önündeki tutumuy-

la onları kışkırtır, kendisine sert davranmaya zorlar. Böylece, ruhudaki bilinçsiz ahlâksal organın, vicdanındaki çatışmayı çözümlemek için gereksindiği şeyi, yani küçümsenmeyecek gibi bir cezaya çarptırılmasını sağlar.

Paul'un durumunu Kartalgöz'ün durumuyla karşılaştırırsak, ikisinde de kimi özelliklerin birbirine benzediğini görürüz. Şu farkla ki, Paul'da olaylar daha hızlı bir akış izler.

Ama nasıl Paul bir çete kurmakla vicdanını sürekli yatıştırmanın üstesinden gelemez, bu vicdan aralıksız sesini yükseltir ve Paul'un cezalandırılmasını isterse, Kartalgöz'de de böyle bir ceza gereksinmesinin etkinliğini sürdürdüğünü görürüz. Ve sonunda adı geçen etkinlik amacına ulaşır. «Su testisi su yolunda kırılır!» sözü böylece doğrulanmış olur.

Suçluların kendi kendilerini ele verdiklerinin kriminologlarca çok iyi bilindiğini daha önce belirtmiştik. Ama genellikle pek iyi bilinmeyen bir şey varsa, vicdansal reaksiyonlarını yanlış değerlendiren suçluların çete kurmaya yöneldikleri ve bu girişimlerin de suçluyu toplumsal soyutlanmışlığından kurtarma amacı güttüğüdür. Sanılır ki, çete kurmalarda yalnız ussal nedenler rol oynar. Suçlu kimseye yardımcılar gerektiği, dolayısıyla başkalarıyla birleşip bir çete kurduğuna inanılır.

Paul'u çete kurmaya zorlayan arka plandaki bilinçsiz nedenleri görebiliyoruz. Bir çetenin üyelerini titiz bir psikolojik testten geçirdik mi, her vakit bu nedenlerin varlığını saptayabilmekteyiz.

Denebilir ki, çete kurmanın vicdansal bir tepki sonucu gerçekleştirildiğini bilmek, pratikte üzerinde durulacak bir şey değildir. Önemli olan, çetenin işlediği suçlarla

çete reisinin kapana sıkıştırılmasıdır. Verilecek cezanın ölçüsü ve cinsi belirlenirken, bunlar göz önünde tutulur çünkü: Paul'un ilerde düzeldiğini biliyoruz. Kartalgöz'de böyle bir düzelmenin başgösterip göstermediği ise bilgimiz dışındadır.

Acaba neden Paul düzelebilmiş ve **normal** bir zanatkâr olabilmiştir. Bunun başlıca nedeni, yerleştirildiği yurtta anlayışlı bir yönetici bulmasıdır. Yurt yöneticisini kendisine imago (örnek) alması ve onunla özdeşleşme yolunda şiddetli bir istek duymasıyla Paul, vicdanında bir gelişimi gerçekleştirebilmiş, ben'ini yeniden kurup ona bir norm, bir güç kazandırabilmiştir. Bunu kanıtlayabilmek için yine biraz Paul'un öyküsüne döneceğiz: Yurttan ayrılıp bir zanaat öğrenmeye başladığı zaman, Paul yöneticiyle bağlantısını sürdürmüş, onunla mektuplaşmış, zaman zaman kalkıp yurda giderek onu ziyaret etmişti.

Bunu, Paul'un yurtta kaldığı süre kendini âdeta **kendi evinde** hissettiğine, yurt yöneticisini bir **dost** gördüğüne, yani çocukla yönetici arasında kitabın üçüncü bölümünde incelediğimiz sevgi ve saygı temeline dayalı bir ilişkinin kurulduğuna bir belirti saymak gerekiyor. Kitabın üçüncü bölümünde sevgi, özdeşleşme ve içe aktarım yoluyla oluşmakta bulunan vicdanın zenginleşip mükemmelleştiğini örneklerle anlatmıştık. Paul, yurtta bir topluluk içine alınıp benimsendiği gibi bir duyguyla yaşamıştı ve bu topluluk, kendi eğitimine verilmiş oğlanlardaki vicdansal fonksiyonların normalleşmesini izlediği tutum ve davranışıyla sağlayabilen bir kişinin yönetiminde bulunuyordu.

Bu, tutukevlerinde ve ıslahevlerinde çokluk rastlanan bir durum değildir. **Cezayı infazla görevli kişiler** yalnız ve yalnız bir gardiyan ve amir gözüyle bakarlar kendilerine. Meslekleriyle ilgili olarak düpedüz **polisiye bir anlayış** içinde bulunur, bu anlayışa göre davranır,

mevkilerinin kendilerine sağladığı otoriteyi hükümler üzerinde uygular (1), onlarla orada dostça bir ilişki kurmayı umursamazlar. Kendilerini hükümlüler üstünde, onlara kumanda eden kişiler gibi görür, hükümlüler de onların eline düştüklerini bilir. Kuşkusuz her yerde böyle değildir durum. Ama çok yerde bundan farklı da değildir.

Ceza infaz personeli tutuklulara göz kulak olmak, bütün tutukluların tutukevindeki düzene uymalarım ve kendilerine verilen işleri eksiksiz yerine getirmelerini sağlamak diye anlarlar görevlerini. Örneğin tutukevindeki tarımsal işletmenin randımanlı çalışması suçluların eğitiminden daha büyük önem taşır kendileri için. Tutukluları işe koşmakla gerekenin yapıldığını sanır, çünkü çalışmanın eğitici bir etkiyi kuşkusuz içerdiğini düşünürler.

Dolayısıyla, tutukluların kendi aralarında topluluklar oluşturmaları pek seyrek görülmeyen bir durumdur. Bu topluluklar genellikle ilkel bir aşamadan öteye geçmez, tutukevindeki yaşamı elden geldiği kadar katlanılır duruma sokmak, memurlar ve gardiyanlar önünde birbirlerini arka çıkmak, salıverildikten sonra neler yapacaklarına ilişkin planlar hazırlamak gibi bir istekten doğarlar.

Tutukevinden salıverildikten sonra tutukluların işlediği suçların çoğu tutukevinde tasarlanır, cani şebekelerine mensup kişiler çokluk tutukevinde tanışıp bir araya gelir.

1952 yılında bir cephane deposuna giren, oradan makineli tabanca ve cephane çaldıktan sonra postanelerimizden birine bir baskını gerçekleştiren cinayet şebekesi ortalığı he-

1) İngiliz yazarı Galsworthy: «Başkalarına karşı elinde bulundurduğu otoriteyi kötüye kullanmayacak ancak yüz kişide bir kişi çıkar», der.

yecana vermişti. Sonradan eylemi gerçekleştirenlerin tutukevinde tanıştıkları, salıverildikten sonra buluşup ortak iş çevirmeyi daha tutukevinde planladıkları ortaya çıkmıştı. Postane soygununda suçüstü bastırılan caniler kaçmasını başarmış ve peşlerine düşenlerden yakalarını sıyırmayı becermişti. Ancak daha sonraki eylemlerinde işledikleri küçük çaptaki hatalar kuşkuları üzerlerine çekmiş ve peşlerindeki emniyet görevlilerine izlerini ele geçirme olanağını sağlamıştı.

Madem ki mahkemeler tarafından suçlulara verilen cezanın süresi ve suçluların tutukevlerine kapatılması onların **ıslah** olmalarını sağlamaya yetmiyor, **ceza büsbütün anlamsız demektir;** meğerki amaç bir misilleme olsun, ki böyle bir misillemenin de pek sağlayacağı bir yarar yoktur. Göz yıldırıcı cezaların, hattâ ölüm cezasının bile suçlu üzerinde etkisiz kalabildiği çoktan gözlemlenmiş ve kriminologlarca istatistiklere başvurularak kanıtlanmıştır. Bundan dolayıdır ki, ceza hukuku okutanlar ve gazetelerin hukuk yazarları hükümlülerin bundan böyle daha fazla göz altında tutulmalarıyla yetinilmeyip, onların bir yandan da **eğitilmesini** yavaş yavaş savunmaya başlamışlardır. Ancak bu işin nasıl çözümlenebileceği ve çözümlenmesi gerektiği henüz kesinlikle bilinmemektedir. Her ne kadar tek tük tutukevi müdürü ortalığı heyecana veren parlak başarılar sağlamışsa da, şimdilik bu konuda geniş bir tecrübe hazinesi elde bulunmuyor.

Yasalara karşı gelenler de içinde olmak üzere her insandaki vicdanın Kolektif'le ilişkili bir yargı organı niteliği taşıdığını, ayrıca insanın toplumdan soyutlanmış bir yaşama katlanamayacağını ve iç nedenlerden ötürü toplumsallaşmak zorunda bulunduğunu bilmenin, suçluların eğitiminde yarar sağlayacağı kanısındayım.

Dolayısıyla, tutukevi müdürleriyle ceza infaz yardımcıları-

nın vicdan psikolojisi ve toplum oluşturma psikolojisi üzerinde aydınlatılması gerekmektedir. Adı geçen kişiler, bu bilgilere dayanarak tutukluların eğitimini gerçekleştirmek üzere kültürel amaçlar taşıyan topluluklar kurabilirler.

Çünkü bir topluluğu yaratıp ona kendi damgasını vuranın her vakit bir yönetici ya da önder olduğu yadsınamaz.

Ceza infaz personeli için söylediklerimiz, **gençlikevi yöneticileri** ve **öğretmenler** için de söz konusudur. Çünkü bu gibi kimselerin de öğrencilerle birlikte çalışarak kültürel topluluklar oluşturması ve böylece biraz vicdan eğitiminde bulunması gerekir. Bu yapılırken insandaki o içkin (immanent) toplumsallaşma güdüsünden yararlanılması zorunludur. Söz konusu ödevin ise, ancak çok yönlülük gösteren ve düpedüz iç içe girmiş bulunan koşullar kavrandığı zaman üstesinden gelinebilecektir.

Hatalı Vicdan Reaksiyonunun Sonucu Olarak Yalancı Geri Zekâlılık

Şimdiye kadarki incelemelerimizde altı tip hatalı vicdan reaksiyonu saptadık:

1 — **Eğitim güçlükleri.** Sırf eğiticileri kışkırtıp onlardan bir ceza koparmak amacıyla açığa vurulur bunlar, elde edilen ceza bir başka hesaba alacak kaydedilir ve tahsili sağlanır sonradan;

2 — **Saplantı nevrozu (obsesyon) belirtisi.** Bu nevrozu on bir yaşındaki bir oğlanda görmüştük; oğlan bıçak, makas gibi sivri ve keskin ne bulursa âdeta içinden gelen bir zorlamaya uyarak aşırmadan ve aşırdıklarını yine böyle bir zorlamanın dürtüsüyle bir yere gömmeden duramıyor, bunu da küçük kızkardeşine karşı beslediği suça yönelik (kriminel) duygunun etkinliğinden kendini sakınmak, yani bir çeşit özsavunu amacıyla yapıyordu.

3 — **Suç işlemek.** Yukarıda sözü geçen oğlan, vicdansal bir dürtüye uyarak hırsızlıkta bulunmakla, bir belâya başvurup ondan daha beter bir belâyı başından savmaya çalışmaktadır.

4 — **İsteri belirtisi.** «Tanrısal yargılama» olayında karşılaşmıştık bu belirtiyle; ayrıca on altı yaşındaki Judith olayında da bu belirtinin varlığını gözlemlemiş, kızın yüzündeki sivilcelerin psikolojik nedenlere dayandığını, vicdansal bir dürtüden doğduğunu görmüştük.

5 — **Özcezalandırı olarak kendini sakatlama.** Bir çiftlikte çalışan on bir yaşındaki oğlanda açık seçik saptamıştık bunu; oğlan yasak eylemleri gerçekleştirmekte kendisine yardım eden işaret parmağım **suçlu** görerek bir rende makinesine kaptırmış ve kesip atmıştı.

Özsakatlandırının en ileri derecesi intihardır; bunu da kendisi farketmeksizin, ruhundaki bilinçsiz ahlâksal yargı organının isteğine uyarak canına kıyan subay örneğinde gördük;

6 — **Çete kurma.** Bununla da vicdanı aldatmak, toplumda başka kimselerin de suç işleyebileceğine, dolayısıyla işlenmiş suçlarla toplumdan soyutlanmış sayılamayacağına, herkesin girişebileceği bir eyleme suç gözüyle bakılamayacağına ahlâksal yargı organı olan vicdanı inandırmak amacı güdülür. Paul'un ve Kartalgöz'ün kurduğu çeteler, söz konusu durumu örneklemektedir.

Şimdi de vicdanın özellikle çocuklarda hiç de pek seyrek hastalanmayan bir diğer hatalı reaksiyonundan söz açacağız.

On bir yaşındaki Nora Berger, bir yaz akşamı, kendisinden iki buçuk yaş küçük oğlan kardeşi Urs'la tek başına kalır evde. Anne ve baba çalışan kimselerdir; beri yandan biraz toprakları vardır, tarımla uğraşırlar. Yakında büyük çiftçiler oturur; bunlardan birinin sahibi hasadın kaldırılmasından sonra bir şenlik düzenlemiş, kızın anne ve babasını da şenliğe çağırmıştır. Berger ailesi köyün bir kenarında, tepe üstündeki küçük bir evde yaşar. Çevredeki en yakın ev, aşağıdan geçen yol üzerinde iki dakika uzaktadır.

İki çocuk evin önünde oynarlar; derken kilise kulesindeki saat sekizi vurur; Nora, anne ve babasımn tenbihine uyarak, kardeşiyle eve girip yatmaya hazırlanır; birden saman-

lığın tepesindeki küçük pencereden hafif hafif dumanlar çıktığını görür.

Nora irkilir, dumanların ne anlama geldiğini anlar hemen. Urs'u elinden tutar, doğru çayır ve tarlalar içinden koşup aşağı yol üzerindeki eve gelir ve evdekilere samanlıklarının ateş aldığını haber verir. Çiftlik sahibi hemen adamlarını toplar; bir anda tepedeki Berger'lerin evine çıkarak yangını söndürmeye koyulurlar. Öte yandan, çiftçinin karısı itfaiyeye telefon ederek durumu bildirir. İtfaiye geldiğinde, komşu çiftçi, yanındaki adamlarla yangını nerdeyse tamamen söndürmüştür. Evin yanıbaşında keten hortumlar ele geçirmiştir; Bay Berger'in gübre şerbetini gübrelikten gübre çukuruna iletmekte kullandığı hortumları birbirine ulamış, bir ucunu su vanasına bağlamış, öbür ucunu samanlıktan içeri vermiş, adamları da için için yanan saman yığınlarını dağıtarak, samanları ve otları savurup dışarı atmışlardır.

Bütün bu çalışmaların sonunda az bir zararla tehlike geçiştirilmiştir.

Küçük Dora için ne söyleriz bu durumda?

Kuşkusuz onu överiz: «Uyanık bir çocuk», deriz, «akıllı bir çocuk» deriz. «Bir çok yetişkin kimseden daha olgun davrandı! Yangını görünce apışıp kalmayarak, o anda yapılması en gerekli şeyi yaptı. Kısaca, kafası çalışan bir kız şu Nora!»

Ama hayır! Kafası çalışan bir kız değildir Nora! Okuldaki başarı oranı hiç denecek kadar düşüktür; oysa öğretmeni kızın elinden gelen çabayı gösterdiğini, dersleri dikkatle izlediğini, söz dinleme bakımından da kıza kusur bulunamayacağını kabul etmektedir. Gelgelelim Nora aptal bir çocuktur, bir sınıfta da çakmıştır. Dersleri gerektiği gibi

izleyemediğinden ilerde yine sınıfta kalacağını, bir sınıfı dönüp yeni baştan okuyacağını hani önceden kestirmek işten değildir. Şöyle yakında geri zekâlılar için bir okul bulunsa, kızı oraya vermekte duraksamayacaktır anne ve babası.

Nora debil (aptal) bir kızdır.

Anne ve baba, kızlarının bilir neden debil olduğunu. Anne «Suç kocamda», diye açıklar, «Nora beş yaşına yeni basmıştı ki, bir dayak attı kıza, bir dayak attı, aptala çevirdi onu.»

Bu sözleri işitince bir meraka kapılır, acaba normal olarak hoyrat bir adam diye bilinmeyen Bay Berger'in küçük kızcağınızı ne diye döve döve aptala çevirdiğini öğrenmek isteriz.

Annenin anlatısı şöyledir: «Kız aşağı yukarı dört yaşındaydı ki, bir gün, henüz beşikte yatan erkek kardeşine göz kulak olmasını tenbih ederek, biz tarlada çalışmaya gittik. Ansızın Urs'un sesi geldi kulağımıza, fena halde çığlığı basıyordu. Olağanüstü bir şey oldu evde herhalde dedik. Önden ben koştum, arkadan kocam geldi. Nora eline bir makas alıp Urs'u benzetmişti, onun için de bağırıyordu oğlan. Önü sıra kanlar akıyordu. Zamanında yetişmiş, işin büyümesini önlemiştik. Kocamın hiç daha o zamanki kadar hırsa kapıldığını görmemiştim. Bir dayak attı Nora'ya, bir dayak attı ki, sanki kız öldü dersiniz. Ben araya girmesem, kimbilir sonu nereye varırdı. İşte bu olaydan sonra kız aptallaştı!»

«Bir makasla oğlanı benzetmiş ha?» Olayı işitmek dehşete sürüklüyor insanı.

«Hem de nasıl!» der baba. Sesinde öyle bir ton vardır ki, aradan yıllar geçmesine rağmen, bir zaman kapıldığı

hırs şimdi bile belli olur. «Oğlanı sözde iyi edecek (=iğdiş edecek)! Siz gelin de çileden çıkmayın?»

«Peki ama neden?»

«Allah bilir nedenini. Bir gün çiftliğe gelen veteriner, domuz yavrularını iğdiş etmiş, o da seyretmişti; belki ona özendi, kimbilir. Ama kuşkusuz, davranışı, ben daha kendisini dövmeden aklının pek başında olmadığını gösteriyor. Aklı başında bir çocuk hiç böyle bir şeye kalkışır mı, değil mi ama!»

Anne ve baba Berger'in anlattıkları ne olayın bir rekonstruksiyonudur, ne de üslûp bakımından bizim tarafımızdan uydurulmuştur.

Yangın olayını izleyen ilkbahar Nora okulda bir başka öğretmene verilmişti. Yeni öğretmen Nora'nın geri zekâlılığına pek inanmamıştı; çünkü kız imlâ yanlışlarıyla dolu olmasına rağmen pek nefis kompozisyonlar kaleme alabiliyor, boya kalemleriyle yaptığı süslemelerse yalnız resim alanındaki yeteneğini ortaya koymakla kalmayıp, kızda kusursuz bir kavrayış gücünün bulunduğunu kanıtlıyordu. Resimler canlıydı ve dramatik bir hava taşıyordu. Ayrıca öğretmen, evde yangın çıktığında, kızın nasıl davrandığını duyup işitmişti. Anne ve baba Berger'i ikna edip, Nora'yı bir psikologa göstermelerini sağladı.

Anne ve baba öğretmenin söylediğini yaptı, ama gönülsüz, istemeyerek, ve bunun da anlaşılmayacak yanı yoktu; Baba Berger kızı dövmekle bir zaman işlediği hatanın farkındaydı, bu konuda psikologa hesap vermek hoş bir şey değildi.

Ve psikolog önünde de bizim az önce işittiğimiz konuşma geçmişti.

Nora görünürde iğdiş olayını çok iiy anımsıyordu. Ama

daha bir titiz araştırıldığı zaman, ne tuhafsa olayı doğrudan anımsamadığı ortaya çıktı, hiç bir ayrıntı aklında kalmamıştı çünkü. Bu konuda anlattıkları, anne ve babasının fırsat buldukça Urs'a karşı bir vakitki davranışından ötürü onu paylayıp azarlarken söylediği şeylerdi. Gerçekte Nora küçük Urs'la arasında geçen sahneyi tümüyle unutmuştu, yani psigolog diliyle **geriye itmişti.** Durum, kitabın beşinci bölümünde üzerinde durduğumuz yalancı saralılardakinin tıpatıp aynıydı. **Normal unutma ve geriye itim** arasındaki farkı bir kaç sözle hemen burada tanımlamak yerinde olacaktır sanırım. Biz, bir şey bizi ilgilendirmekten çıktı mı, **unuturuz** onu. Örneğin, bir vakit okulda okurken mutfak tuzunun kimyasal formülünü iyice öğrenmiş, ama pratik yaşamda bu formüle gereksinme duymadığımızı görüp onu unutmuşuzdur; yani bizim için önemini yitirmiştir formül.

Nora'nın nerdeyse beş yaşında bir kızken başından geçen olay, elbet kendisi için önemsiz değildi. Klasik psikoloji heyecanların eşliğinde yaşanan tüm olayların belleğimize nakşolup kaybolmadığın ıileri sürer. Nora'nın yaşantısına da pek şiddetli duyguların eşlik ettiğinden kimsenin kuşkusu bulunamaz. Öyleyken, söz konusu olayı niçin unutmuştur kız.

Klasik psikolojinin anımsama ve heyecanlar konusundaki yasasında bir düzeltmeye gitmek gerekiyor. Yani heyecanların eşliğinde de geçse, **yine** bir olayı pekâlâ unutabiliriz ve bu unutmada başlıca rolü heyecanların kendileri oynar. Heyecanlar o kadar eza verici şeylerdir ki, kendilerini anımsamaya katlanamayız. **Geriye itim** dediğimiz unutma, şu ya da bu nedenle enikonu elem verici duygularla karışık tatsız anımsamalardan kollar bizi. Ruh aygıtımız, **hayalde olmuşu olmamış yapma** mekanizmasına ya da **donakalma refleksi**'ne ya da **geriye itim** yo-

luna başvurarak savunmaya çalışır kendini. Eski bir atasözü şöyle der: «Bilmediğim şeyden bana ne!» Biz bu atasözüne bir eklemede bulunarak şöyle diyeceğiz: «Bundan böyle bilmeyecek olduğum şeyden bana ne!»

Normal unutmadan ayrılan geriye itim, ruhsal bir **savunu mekanizmasıdır;** tatsız olayların görünürdeki, yani bilinçimiz için varlığını ortadan kaldırır.

Peki, geride nereye **itilir** istenmeyen bir olay? Bilinçaltına kuşkusuz. Ama genellikle düşünüldüğü gibi **boş durmaz** burada, **sürdürür** faaliyetini, insanın davranışlarını etkiler. Nora tarafından geriye itilen olayın kızın davranışlarını nasıl etkilediğini ise şimdi göreceğiz.

Çünkü Nora kardeşiyle arasında geçen tatsız olayı asla geriye itebilmiş değildir. Küçük kardeşine reva gördüğü şeyi ikide bir kızın yüzüne vuran anne ve baba, geriye itim olayını gerçekleştirebilmekten Nora'yı alıkoymuştur.

Ayrı görüşü paylaşan psikoterapistler de bulunmaktadır. Diyelim bir çocuğu **Pavor nocturnus**'tan kurtarmaları gerekiyor, yakınlarına başvurarak çocuğun içine bir vakit korku salmış olaylar konusunda soruşturmalara girişir, bilgi toplarlar. Korkuya kaynaklık eedn ilk yaşantıyı araştırıp bulmaya çalışırlar. Bu yaşantıyı ele geçirdiler mi, hasta çocuğa onu anlatır, çocuktaki belirtinin kaybolması gerektiğine inanırlar; çünkü onlarca belirti aydınlığa kavuşturulmuş, çocuk artık niçin korktuğunu, geceleyin kendisinin korkuyla uykusundan sıçrayıp uyanmasına yol açan düşlerin nasıl doğduğunu bilir duruma gelmiştir.

Gelgelelim çocukta bir iyileşme görülmez. Çünkü hastalık belirtileri konusunda edineceği **bilgiler** ve kendisine bu konuda sunulacak **yorumlar,** hastaya hiç yarar sağla-

maz. Ondaki hastalık belirtisini oluşturan ussal değil, duygusal nedenlerdir. Hani o kadar çok yanlış anlamalarla karşılaşmaktayız ki, bu nokta üzerine ne kadar dikkati çeksek azdır. Ruhsal tedavide önemli olan, hastaya bir şeyin **ussal yoldan açıklanması** değil, hastanın o şeyi yeniden **yaşaması** ve bu yeniden yaşamada olayı bir vakit başvurduğu geriye itim'dekinden daha çok **realiteye uygunluk** içinde işlemden geçirip çözüme kavuşturabilmesidir.

Bir zamanki davranışının anne babası ve başkalarınca kendisine anlatılması, **yalancı gerizekâlılığına** —çünkü kızda bundan başka bir şey sözk onusu değildir— Urs'la arasında geçen olayın ve babası tarafından cezalandırılmak gibi o acılı yaşantının yol açtığının açıklanması Nora'nın durumunda bir değişiklik yapamaz. Evdeki yangın sırasında kızda kendini açığa vuran ve belirtileri okulda da yer yer saptanabilen başlangıçtaki kusursuz zekâ yeteneği, ancak Urs'a karşı bir zaman geriye ittiği duyguları tekrar yaşaması sağlanabildiği vakit yeniden enine boyuna bir gelişme gösterebilecektir.

Kız üzerinde uygulanan psikoterapide de bu yola gidilmiştir.

Dilimiz, kısaca insan dili duyguların kesinlikle belirlenmesini sağlayacak deyimler bakımından yoksuldur. Elimizin altında ancak pek silik ve kaypak deyimler bulunmakta, bu deyimler, içinde ne olduğunu bilmediğimiz torbalara benzemekte, **herkes** kafasında düşündüğü şeyi adı geçen torbalara tıkmaktadır.

Ben kalkıp da şimdi Nora'nın Urs'u kuşkusuz sevdiğini, ama beri yandan ondan nefret ettiğini, Norada'ki sakatlama isteğinin de kardeşine duyduğu hınç ve nefretten kaynaklandığını söylersem, ortada fena bir karışıklığa yol

açmaktan başka bir şey yapmamış sayılırım. Çünkü **sevgi, kin, duygusal çelişki** vb. deyimler bir yerde yetersiz kalmaktadır.

Kendisiyle Urs çevresinde dönüp dolaşan düşlemlerini (fantazya) anlatmam, sanırım Nora'nın başından geçenleri daha çok aydınlığa kavuşturacaktır.

Nora küçük kızken bir ara oğlanları gözlemlemiş, onların kendisine benzemediğinin farkına varmıştı.

Kendisi komşu oğlanların, oğlanlar da kendisini işerken görmüş, hepsinin de içinde çocuklara özgü bir merak uyanmıştır. **Doktor-hasta** oyunları oynanmaya başlanmış, birbirlerinin orasını burasını elleyip yoklamışlardı. Komşu oğlanlarda kendisinden farklı olarak bir penis bulunduğunu öğrenince Nora'da bir kıskançlık uyanmış, bu konuda kafa yormuş, derken gün gelip eksik organın kendisinde de büyüyüp ortaya çıkacağı umudunu beslemeye koyulmuştur. Ama kız başka şeyler de geçirmiştir kafasından. Hakkının yendiği, öbür çocuklara bağışlanan bir şeyin kendisinden esirgendiği düşüncesi onmak bilmeyen bir yara gibi onu ilerde de üzüp durmuştur. Nora ilkin bir oğlan olduğunu, ama sonradan penisinin kesilip alınarak bir kıza dönüştürüldüğünü geçirmiştir hayalinden. Ama bu düşünceleri anne ve babasının önünde açığa vurmaktan kaçınmıştır; çünkü bir kez pek bilinç düzeyine çıkmayan berraklıktan yoksun hayallerdir bunlar; ikincisi, vücudun alt kısımları üzerinde konuşulmaması gerektiğini tecrübelerinden bilmektedir. Küçük elceğiziyle ne zaman orasını burasını elleyip yoklamak istese de annesi görse, hep parmaklarına vurmuştur. **Doktor-Hasta** oyununu da yine yakışıksız bir gözle görmüşler evde, «oynanmaz böyle bir oyun» diyerek yasaklamışlardır. Vücudun **alt kısmında** ne varsa **pistir,** daha altını kirletletmemeye

alıştırılırken, bu, kafasına sokulmuştur kızın.

Etekleri altından bacaklarının arası seçilecek gibi oturup işerken gördüler mi, büyücek oğlanlar Nora'yla eğlenir, oysa kendileri herkes önünde işemekten çekinmez, sidiklerini elden geldiği kadar uzağa yollayıp, duvarda elden geldiği kadar yukarlara fışkırtmaktan böbürlenirler. «Yapabilirsen sen de yap bakalım!» derler kıza alay ederek; çünkü çok iyi bilirler ki, Nora onlara öykünemez.

Giderek kız ilerde bir oğlana dönüşme umudunu yitirir. Günün birinde eline âdet görmüş annesinin kanlı bir çamaşırı geçer, bu da onun kafasında bir zaman penisinin kesilip alındığı düşüncesini pekiştirip, bir inanca dönüştürür. Kız kanlı çamaşırı görünce, demek annesinin de başına benzeri bir olay geldiğini, anlaşılan bütün kızların ve kadınların böyle bir olaya konu edildiğini düşler, gerekli kanıtı sözde ele geçirmiştir çünkü. Peki anneye kim reva görmüştür böyle bir davranışı?

Babası kuşkusuz, başka kim olabilir? Kardeşi Urs'u da açıkça Nora'ya üstün tutmuyor muydu babası?

Zamanla kıskançlık ve haset duyguları öylesine bir güçle kızın ruhuna yerleşir ki, kendisine yapıldığına inandığı bir şeyi kardeşi Urs'a da yapmaya kalkar; bunun sonucu olarak babası tarafından çarptırıldığı aşırı ceza, kardeşi Urs'ta etkin duruma geçirmek istediği kastrasyon (iğdiş) kompleksinin kızda yıkılıp gitmesini sağlar.

Babası tarafından cezalandırıldığı için Nora'da kastrasyon kompleksinin yıkıldığını ileri sürmek, işi basite indirgemektir; cezanın kızdaki kastrasyon kompleksinin yalnızca yıkımına öncülük eğttiğini söylemek daha yerinde olur. Adı geçen kompleksin kesinlikle geriye itildiği zaman, Nora yaklaşık beş buçuk yaşında bulunmaktadır. Kı-

zın yaşam öyküsünde bunu kanıtlayan birden çok belirti saptarız:

1 — Düzen, temizlik ve utanç duygusu bakımından anne ve babanın kızda tatsız bir kılı kırk yararlık gözlemlemesi,

2 — Daha önce hesap işinde parlak bir kız olan Nora'nın ansızın ona kadar sayamayışı, daha önce zorluk çekmeden üstesinden geldiği bir şeyi unutmuş görünmesi,

3 — Ağlayarak kendi kendinden yakınması; babasıyla ilgili olarak, kafasından «kötü şeyler» geçirdiğini açıklaması,

4 — Bir süre pek «dindar» bir kıza dönüşüp sürekli dua etmek isteyişi ve dualarının âdeta sonu gelmeyişi, yatmadan önce uzun boylu bir dua seremonisine uyması, yanî dört bir yanına dönüp dualar okuması,

5 — Anne babasına karşı alabildiğine söz dinler ve cici bir çocuğa dönüşmesi, kardeşi Urs'un tüm kaprislerine boyun eğmesi,

6 — Kazara bir karıncayı ezse bundan vicdan azabı duyması; daha önce hiç birini öldürmekten çekinmezken, sivrisineklerin, sineklerin, böceklerin bundan böyle canını yakmaktan kaçınması,

7 — Çocukların dünyaya gelişi konusunda yeniden leylek masalına el atışı, oysa dört buçuk yaşındayken -tam o sırada bir çocuk hayata getirmiştir teyzesi- annesinden bu konuda aydınlatıcı tüm bilgileri edinmiş bulunması,

8 — Teyzesinin yanında bir ara oğlanlarla kızlar arasında fark bulunmadığını, yalnız kızların fistan giyip uzun saçla, oğlanlarınsa pantalon giyip kısa saçla dolaştıklarını açıklaması,

9 — Uyanık ve hareketli bir çocukken çekingen, çevresine karşı kuşkulu ve ilgisiz bir kıza dönüşmesi, bundan böyle kimseye bir **soru yöneltmemesi,** kısaca eskisinden az konuşması,

10 — Altı yaşında bir gün bulaşık yıkarken annesinden izin istemeksizin ağzına bir şeker parçası atıp somurması, sonra **kabahat**'inden ötürü uzun uzun ağlaması, yaptığını hemen gidip annesine itiraf etmesi, annesi olaya gülüp geçmesine rağmen ağır bir günah işlemiş, büyük bir suç altına girmiş gibi bir türlü yatışmak bilmemesi.

Bu on ayrı belirtinin kastrasyon kompleksinin geriye itiminden doğduğunu ayrıntılara inerek ortaya koymak hayli zaman alacaktır. Burada, ancak bir özetlemeye gidecek, önce yalnız iki belirti üzerinde duracağız. Bunlar da ilk saydığımız kılı kırk yararlık belirtisiyle son saydığımız belirti, yani kızda bir **aptallaşma** başlangıcını gösteren hesap yeteneğinin ortadan kayboluşudur.

Kastrasyon kompleksi, yani Nora'nın bir kız olduğu, kardeşine ve öbür oğlanlara benzemediği konusunda kafasından geçirdiği düşünceler, kurduğu düşler, beslediği duygular neden geriye itilmiş, neden dört yaşındaki kızın makası alıp Urs'a girişmesine yol açan bu kompleks ilek çiçeklenme evresindeyken geriye itime uğramıştır? Bu soruyu şöylece cevaplandırabiliriz: Nora, geriye itime başvurarak kompleksi ortadan kaldırmaktan başka türlü komplekse karşı kendini savunamamış, bu çabasında da ruhsal aygıtının bilinçli yönü düşünülürse başarıya ulaşmıştır.

Bildiği, bilmiş olduğu bir şeyi artık bilmek istememiş, çünkü Üstben'i buna karşı gelmiştir. Herşeyden önce kastrasyon kompleksinde bir zaman kendisini Urs'a karşı suç işlemeye zorlayan yönün, yani kompleksin aktif

yönünün etkisiz kılınması gerekmiştir. İçindeki bilinçsiz ahlâksal mekanizma, Nora'dan kaynağını alacak bir saldırı tehlikesinin patlak vermesini önlemiştir.

Nora ansızın bildiğini bilemez hale düşmüştür. Bir kız olduğunu, bir kız olmanın gerçekte taşıdığı anlamı artık bilememekte, kızlar ve oğlanların yalnız giysileri ve saçlarının biçimiyle birbirinden ayrıldığını sanmaktadır. Bundan böyle çocukların nasıl dünyaya geldiğini de bilemez durumdadır, oysa annesi bunu daha önce açık seçik anlatmıştır kendisine. Annesinin anlattıkları aklından çıkmışsa, bunun nedeni, anlatılanların Nora için artık vücudun **tabulaşmış** alt kısımlarını ilgilendirmesindendir. Nora'nın göze batar ölçüde temizliğe dikkat eden, düzenli ve utangaç bir kıza dönüşmesi de nedensiz değildir. Kız belden aşağıdaki organları ve onların fonksiyonlarını yoksamak için adı geçen özellikleri geliştirmiştir kendisinde. Ancak bu süreç, hatırı sayılır iç çatışmalar olmaksızın gerçekleşemez. Nora yaptığı dualarla Tanrıdan yardım istemek zorunda görür kendini. İçindeki güven gereksinmesinin itisiyle Tanrı'nın koruyuculuğuna sığınmak ister, aşırı dindarlığa sapar, uysallaşır.

Ruhunda babasına karşı -kendisi ve annesi üzerinde gerçekleştirildiğini sandığı iğdiş eyleminden kızın babasını sorumlu tuttuğunu daha önce belirtmiştik- çirkin duygular ve suçlamalar uyandı mı, kafasından babasıyla ilgili **fena sözcükler** geçti mi, Nora kendini suçlayıp, içindeki kötülükten ötürü ağlar. Vicdanı kendisini o kadar sıkıştırır ki, bir böceğin canını acıtma ya da bir şeker parçasını kimseye sormadan alma gücünü artık gösteremez. Annesinin olaya pek trajik gözle bakmadığını anlasa da bir türlü yatışmak bilmez vicdanı.

Bütün bunlar düşünülürse, kızın eski neşesini yitirme-

sinin, çevresine karşı çekingen ve kuşkulu bir tutum takınmasının şaşılacak yanı yoktur.

Peki ama, çevreye karşı niçin **ilgisini yitirmekte,** niçin artık kimseye **soru yöneltmemekte,** bir zaman üstesinden geldiği hesap işlemlerini **artık beceremektedir.**

Daha önce bildiği bir şeyi kızın bundan böyle bilmek istemediğini görmüştük; bunu da sonunda başarır; kafasında iğdiş eylemine ilişkin olarak yaşattığı hayalleri geriye iter.

Sanki güçlü akan bir su hayli geniş bir borudan geçiyormuş gibidir: borudan geçen su havayı da birlikte sürükler. Bunun gibi, iğdiş kompleksinin geriye itiminde de kızdaki tüm bilme içgüdüsü, geriye itilen kompleksle sürüklenip götürülür. Hattâ genel olarak zekâ geriye itim sonucu silinip gider: Bundan böyle Nora'nın içindeki **bir şey, hiç bir şey bilmeye yanaşmaz;** böylece kız, kadın ve erkek diye iki çeşit insan bulunduğunu, insan vücudunda tabu sayılan yerlerin varlığını, kendisinin de bu konuda bazı düşünce ve hayallere bir vakit ruhunda yer verdiğini, ayrıca içindeki bu hayal ve düşüncelerin onu ne gibi eylemlere sürüklediğini bilmekten bundan böyle yakasını kurtarmak ister. Kısaca Nora **aptal** bir kıza dönüşür.

Vicdansal bir korkudan, yani vicdansal bir korkuya kapılmaktan kendini sakınmak için **aptallığa** sığınır.

Bundan böyle **düşünemez** duruma gelir; eskiden bildiği şeylerin aklına gelebileceğinden korkar çünkü.

Âdeta tanımlanacak gibi olmayan bu pek karmaşık içgüdü ve üstben süreçlerini bir başka biçimde de dile getirebilir, şöyle diyebiliriz: başlangıçtaki aktif iğdiş kompleksi zamanla kızın kendi benliğine yönelmekte, kızdaki bilme gücü adeta iğdiş eyleminden geçirilerek yokedilmektedir.

Nora'daki zekâ engellemesi, yani yalancı geri zekâlılık ise kızdaki **vicdansal reaksiyonun hatalı bir yol izlemesi** sonucu ortaya çıkar.

«Korku aptal yapar!» diyen Meng'in sözünün özellikle geçerli olduğu korku çeşidi, vicdansal korku, yani Üstben korkusudur.

Nora bir zaman işlediği cinsel bir kabahatten ötürü onu nerdeyse döve döve öldüren aşırı sert babasını içe aktarıp Üstben'inin bir parçası yapmıştır. Dolayısıyla, Nora'nın Üstben'i, babası gibi aşırı sert niteliktedir. Ancak bu intrapsişik gelişimin etkisiyledir ki, kız o **tatsız** iğdiş kompleksini geriye itebilmiştir.

Nora'daki ruhsal olaylar ve bunların izlediği akış konusunda tüm söylediklerimin bazı kimseleri yadırgatabileceğimi çok iyi bilmekteyim. Belki benim önce bir şema saptayıp Nora'yla ilgili olayları bu şema içine sıkıştırmaya çalıştığımı, zorlamalara başvurduğumu, yakıştırmalara saptığımı aklından geçirenler çıkacaktır. Eğer yaptığım açıklamalar böyle bir izlenim uyandırırsa, suç benimdir; kanıtlamaların elle tutulur, gözle görülür biçimde üstesinden gelemediğimi, anlatım yeteneğimin bu işe elvermediğini ortaya kor. Ayrıca, ne benim, ne başka bir kimsenin Nora üzerinde uygulanan psikoterapi çalışmasını tüm ayrıntılarıyla veremeyeceğini, bunun için stenografilere başvurmak gerektiğini de söylemeliyim. Gelgelelim, stenografiler önemlileri yanında o kadar önemsiz bilgileri kapsamaktadır ki, bunları okumak yalnız can sıkıcı değil, aynı zamanda zahmetli bir iştir. Bütün hastalık öyküsü içinden uzanan laytmotif hemen görülecek gibi, özellikle her vakit görülecek gibi değildir; Nora'nın güzel yaşantıları, okul ve kız arkadaşları, geziler vb. konusunda anlattıklarıyla zaman zaman örtülür bu laytmotif, ve uzun süre

öylece kalır. Zaten on bir ilâ on üç yaş arasındaki bir kız üzerinde uygulanacak ruhsal tedavi yöntemi, çağrışımlarda bulunabilip, kendini belli durumlara göre ayarlayabilen yetişkin kimselerdekine göre değişik bir nitelik taşır.

Benim burada yaptığım açıklamalar belli bir plana göre düzenlenip özetlenmiştir. Böyle bir sunuş, laytmotifin hemen görülebilmesi ve izlenebilmesi gibi bir üstünlüğü, öte yandan olayların akışının şematik izlenim uyandırması gibi bir sakıncayı içerir. Bir Fransız olsa, şöyle derdi bu konuda: **Ca n'empéche pas d'exister!»** (1) Doğrusu ben de bu sözlere katılmaktayım.

Edindiğim tecrübeler gösteriyor ki, tam ya da kısmen yalancı geri zekâlılıklara (psoydodebilite) genellikle sanıldığından daha sık rastlanmaktadır. Günümüzde bunları tanıyıp gerçek geri zekâlılıktan ayırt edebilmemizi sağlayacak çareler bulunuyor elimizde (2). Her geri zekâlılığın doğuşunda bir iğdiş kompleksinin rol oynaması gerekeceğini sanmak yanlıştır. Buna karşılık, çocuklarda ve gençlerde hiç bir geri zekâlılığa rastlamadım ki, doğuşunda **bilinçsiz bir vicdandan kaynağını alan** bir gücün hatalı reaksiyon kılığında katkısı bulunmasın. Dolayısıyla, yalancı geri zekâlıların psikoterapisi genellikle pek çetin ve uzun süreli bir iştir. İnsanlardaki o yüce mekanizma, yani aşırı sertlikteki Üstben hastadaki karşıkoyumu çokluk o denli güçlendirir ki, âdeta bu karşıkoyumun üstesinden bir türlü gelinemez. Ayrıca, tedavi geriye itilmiş nesnenin bilinç düzeyinde kendini açığa vuracağı aşamaya varmışsa, alabildiğine dikkat gösterilip, hastanın sonradan düzeltilemeyecek bir davranışta bulunması ön-

---

(1) Ne denirse densin, bunların yokluğunu kanıtlamaz. Ç.N.

(2) Projektif testler, özellikle Z - testi, Behn Rohrschach Rohrschach testi.

lenir. Hastanın durumu bazan öyle bir görünüm taşır ki, sanki vicdanının sesi büsbütün susturulmuştur. Bu da tedavinin içerdiği sakıncayı en iyi biçimde ortaya kor.

Örneğin, Üstben suça yönelik güçlü dürtülere karşı kendini savunmak isteyip de yalancı geri zekâlılık bu yüzden ortaya çıktı mı, aptallığını elinden almamakla hastaya daha büyük bir hizmette bulunulup bulunulmayacağı, hele aptallık kendisini mutlu kılıp hasta yaşamını buna göre düzenlemişse, böyle bir yola gitmenin daha doğru bir davranış sayılıp sayılmayacağı sorulabilir. Zaten yalancı geri zekâlının tedavisine kalkışmak her vakit güç bir iştir.

Çocukların tedavisinde bazan anne babaların kendileri, tedavinin çarpıp parçalandığı kaylık rolünü oynar.

Bir ara on beş yaşında bir geri zekâlıyı tedavi ediyordum; oğlanın babası bir memurdu. Tedavi sürecinde anlaşıldı ki, oğlanda yalancı geri zekâlılığa yol açmış kılı kırk yararlık, altını pisletme alışkanlığından vazgeçirmek için başvurulmuş aşırı sert bir yöntemden kaynağını alıyordu. Çocukta geriye itilmiş anal ögeler hayli kaba biçimde kendini açığa vurur vurmaz, anne ve baba öylesine korktu ki, tedavinin sürdürülmesinden vazgeçti. Anal belirtilerin ilerde yine kaybolup gideceği, bunların patlak vermesinin gerekliliği ve olayların ruhsal akış kapsamına girdiği, düzelmenin bir parçası sayılacağı, mutlaka sabretmenin zorunlu bulunduğu konusunda kendilerine güvence vermem işe yaramadı. Anne ve baba, soğuk bir dille, tedavinin sürdürülmesini istemediklerini açıkladılar; geri zekâlılığın giderildiğini ele veren hiç bir belirtinin şimdiye kadar görülmeyişi karşısında bunu gerekli buluyorlardı. «Uygulanan tedavi oğlumuzun durumunu daha da kötüleştirdi!» gibilerden lâflar ettiler.

Sonra da tanıdıklarımdan birine gidip yakındılar: «Ah, sormayın, ruhsal tedavi bir fena yaptı ki bizim Erwin'i! Oğlan dağınık bir çocuğa dönüştü, herşeyi ortada bırakıyor, bir şeyi aldığı yere götürüp koymuyor; elini yüzünü de yıkamıyor artık. Al sana yine bir sürü iş: Erwin'i yeniden terbiye edip, tedavinin zararlarını gidermeye çalışacağız. İşin hepsinden dehşet verici bir tarafı var ki, söylemeye dili varmıyor insanın: Erwin yüznumaraya gitti mi, saatlerce oturuyor içerde. Kimsenin göremeyeceği gibi durumlarda pisliğini alıp kızkardeşine getiriyor, pisliğine karşı hayranlığını uyandırmak istiyor onun. Üstelik çirkin sözcükler de çıkmaya başladı ağzından. Tuvalete gitti mi, kıçını silmek için kâğıt kullanmıyor, külotunun halini de siz düşünün artık. Tabiî küçükken altını pisletmemeye alıştırdığımız zamanki gibi yine sert eczalarla girişiyoruz işe.»

Anne ve babası bana içerlemişti oğlanın; kendisi de sokakta beni gördü mü, artık selâm vermiyordu. Bu davranışı için de yeter neden vardı ortada, çünkü üzerine gelip çullanan derdin ve üzüntünün kaynağı bendim. Oysa asıl kızacağı kimseler annesiyle babasıydı.

Hani yalnız anne ve babasından yakınmak, yalnız içgüdüsel bir dışavurumun bazan ne şekilde karşımıza çıkabileceğini göstermek için burada Erwin'in adını etmiş değilim; Erwin'den söz açışımın bir nedeni, yalancı geri zekâlılığın cinsellik öncesi içgüdüsel bir aşamada, yani çocukluğun ilk döneminde doğup ortaya çıktığıdır.

Ama ileri yaşlarda da yalancı geri zekâlığa karşı insanın bir bağışıklığı yoktur. Âdet görme travmasına uğrayan yeni yetme kızların da aptallaştıklarına rastladım. Aptal erkeklere gönüllerini kaptırmış zekâ bakımından yetenekli genç kızların da yine aptallaştıklarını gördüm; erkek-

lerdeki aptallık âdeta kızlara geçiyor, kızların vicdanı, onların sevdikleri erkeklerden ya da kocalarından daha çok zekâ eseri göstermelerine izin vermiyordu. Yani vicdansal nedenlerden ötürü bir insanın aptallaşacağı gibi tuhaf bir gerçeğin varlığını saptamış bulunuyoruz. Kimi insanlarda etkinlik gösteren bir **vicdan korkusu,** o insanların zekâ yeteneklerini gerektiği gibi geliştirmesine set çekmektedir. Vicdanlarında bir değişiklik olmadı mı, bu gibi yalancı geri zekâlı kimseler, bütün ömürleri boyu gerçekten geri zekâlılar gibi davranır.

Ama çokluk, özellikle çocuklarda, bir zamanki güçlü zekâ yeteneği, yalancı geri zekâlılığın ortaya çıkmasından sonra da kendini açığa vurur yer yer, ki Nora da böyle bir durumu saptamıştık: evlerinin samanlığında yangın çıktığı zaman Nora pek akıllı, olgun, acele düşünüp karar vererek gerektiği gibi davranabilmiş, okulda da güzel güzel kompozisyonlar yazmış, yazdığı kompozisyonları göründüğü kadar aptal olmadığını hemen ele verecek süslemelerle donatmıştı.

Nora tipindeki yalancı geri zekâlıların psikolerapisi, aşırı katılıktaki vicdanı yıkma amacını güder; bu yıkım gerçekleşti mi, başlangıçtaki zekâ yeteneği açığa çıkar, özgürlüğünü ele geçirir, çünkü ruhta etkinlik gösteren tüm güçler yeni ve **normal** bir dengeye kavuşur.

Hani insan ruhunun bileşim yoluyla elde edilen **kimyasal** bir maddeye benzediği ve **psikanaliz**'le bu maddelerin birbirinden ayrıldığı sanılmasın! İnsan ruhu bir bütündür; **her vakit** de bir bütün kalacak, **sentez** özelliğini koruyacaktır. Psikanalizle sağlanan başarı, ruhsal güçlerde yeni bir düzenlemenin, yeni bir ayarlamanın, dolayısıyla eskisine benzemeyen yeni bir dengenin kurulmasıdır. İster uyumlu, sağlam, ister nevrotik, dolayısıyla uyumsuz

olsun, bir psiko-sentez her vakit varlığını sürdürür insanda.

Bununla şunu demek istiyoruz ki, belki **psikanaliz** pek isbetli bir terim değildir; çünkü insanın aklına hemen kimyasal **analiz** kavramını getirmekte, kafamızda yanlış bir tablonun uyanmasına yol açmaktadır.

Yani Nora psikanalizin olanaklarına başvurulup yalancı geri zekâlılığından kurtarılmışsa, ruhundaki etkin güçlerin ayrı ayrı kutular içine çekilip alınarak cam duvarlarla birbirinden ayrıldığı düşünülmemelidir. **Bütünlük** içinde yine eskisi gibi yaşamını sürdürmektedir kız.

Hatalı Vicdan Reaksiyonlarının Sonucu Ortaya Çıkan Karakter Bozuklukları

Doğru dürüst gelişmiş bir vicdanın, sağlam karakterin pek önemli bir parçasını oluşturduğunu kanıtlamaya çalışmak ve bu konu üzerinde daha çok durmak sanırım gereksizdir.

Ama başlangıçta sağlam bir karakterin, vicdandan kaynağını alan etkilemeler sonucu kötü ya da bozuk bir karaktere dönüşebileceği, pek herkesin bildiği bir şey değildir. Ama yine de, sanılabileceği gibi, olaya bir garabet gözüyle bakılamaz. Ahlâk açısından savunulamayacak karakter değişiklikleri, vicdandaki belli kıpırdanışlar sonucunda ortaya çıkar. Ancak bunların arka planında saklı yatan nedenler öyle kolay saptanıp, içyüzü kavranılır türden değildir. Ne yazık ki, elimde, ileri sürdüğüm savı bilimsel kesinliğe oturtacak istatistik bilgiler bulunmuyor; hani bunun bazı kimselerce incelememin ana eksikliklerinden biri sayılasağım pek iyi bilmekteyim. Vicdansal nedenlerin kötü karakter değişikliklerine yol açabileceğini gösteren bir vakayı da burada okuyuculara sunmadan geçemeyeceğim. Elde matematiksel bir kesinlikle donatılmış istatistikler, eğriler ve vasatî hesapları bulunmasa bile, belki bu örneğe bakılarak, bir kez **olan** bir şeyin, birden çok kez de **olabileceği** düşünülebilecektir.

Bizim köylerden birinde kocası nalbantken ölmüş bir dul

kadın yaşamaktaydı; Burri adındaki kadının Eva adında bir de evlâtlık kızı vardı ve kız anlatacağım olayın geçtiği vakit on altısını sürmekteydi.

Burri ailesi -henüz kadının kocası hayattaydı o zaman- evlilik dışı doğmuş Eva'yı yanlarına aldıklarında kız henüz iki aylıktı. Zamanla üç yaşını doldurmuş, Bay Burri'yle Bayan Burri de kırk yaşını geride bırakmıştı ki, Eva gerekli işlemler yerine getirilip evlât edinildi. Bay Burri ve Bayan Burri bu adımı atmadan iyice düşünüp taşınmış, sorunu kafalarından uzun uzadıya geçirmişti; çünkü kızın annesinin ahlâk konusunda pek ince eleyip sık dokumadığı, evlilik dışı daha başka çocuklar da dünyaya getirdiği, babasının ise eskiden bir yüksek okulda okurken hırsızlık suçundan bir kez içeriyi boyladığı ve aynı suçu sonra yeniden işlediği için şimdi bir tutukevinde cezasını çektiği bilinmekteydi.

Ancak, küçük ve sağlıklı kız pek güzel değildi yalnız, kolay eğitilebilme gibi üstün bir özelliğe de sahipti. Çok geçmeden Eva'nın bir dizi beğenilecek başka özellikleri de ruhunda barındırdığı anlaşılmıştı. Tatlı, cana yakın, içtenlik dolu bir kızdı; altını pisletmemeye bir güçlükle karşılaşılmaksızın daha erkenden alıştırılabilmiş, insana bağlı, söz dinler, dışa açık, sokulgan bir kız olduğu anlaşılmıştı. İki ilâ dört yaşlarındayken enikonu bir zekâ yeteneğiyle donatıldığı halinden okunmaktaydı.

İşte bu yüzdendir ki, Burri ailesi, anne ve babasının düşük karakterine bakmayarak küçük kızı evlâtlık edinmişti.

Onların attığı bu iyi adım Eva'nın davranışıyla mükâfatını görmüş, kız küçük yaşta uyandırdığı umutları boşa çıkarmamıştı. Okula başladığında usluluk, söz dinlerlik, hamaratlık ve zekâ bakımından sınıf ortalamasına göre

üstün bir seviye tutturmuş, ancak davranışlarında da tabiiliği elden bırakmamış, asla **örnek** çocuk deyimiyle nitelenen biri olmamıştı.

Kendisini evlâtlık alan Bay Burri ile Bayan Burri'nin gurur ve kıvanç kaynağıydı Eva; on iki yaşındayken mide kanserine yakalanıp ölen Bay Burri'nin son günlerine bir güzellik katmıştı. Ölüm döşeğinde Bay Burri, kendisini bütünüyle Eva'ya adamasını karısına vasiyet edip, bu işi yaşamının amacı yapmasını istemiş, artık ona Eva'ya karşı baba rolünü de oynamak düştüğünü açıklamış, kızın bundan sonraki gelişim ve ilerlemesini sağlam temellere oturtmak için elden gelen özeni göstermesini karısından dilemişti. Kocasının bu sözlerinden duygulanan kadın bütün istediklerini yapacağı konusunda kocasına söz vermişti.

Bay Burri'nin ölümü yalnız eşi için değil, kız için de sert bir darbe olmuştu. Babasının tabutu önünde hıçkıra hıçkıra ağlamış, acaba onu sağlığında gerektiği kadar sevmedik mi gibi bir söz etmişti. Bayan Burri bu sözü anlaşılan kendisine yöneltilen bir suçlama görmüş, çünkü böylesi düşüncelere kafasında yer verdiği için Eva'yı paylamıştı.

Kocası öldükten sonra Bayan Burri atelyeyi elinden iş gelir bir adama kiralamış, kendisi Eva'yı alarak yakındaki müstakil bir eve taşınmıştı; evi kocası, ölmeden kısa süre önce yaptırmış, ancak kendisine içinde oturmak nasip olmamıştı. Bay Burri'nin ölümü Eva'nın davranış ve karakterinde değişiklik yapmamış gibiydi. Bayan Burri'ye eskisinden daha da büyük bir içtenlikle bağlanmış, uysallığını ve kanaatkârlığını eskisi gibi sürdürmüş, günlük işlerde kadına yardım etmiş, okuldaki başarılarında da herhangi bir düşme görülmemişti. Duruma hiç diyecek yoktu, Bayan Burri'yle kız, hani nasıl derler sanki bir **yürek** ve **bir ruh**'tu. Kız zamanla büyüyüp gelişerek vücu-

dunda genç kızsı hatlar belirmeye başlamış -on üç yaşını biraz geçmiş bulunuyordu-, Bayan Burri de artık ilk âdet göreceği zamanın yaklaştığını hiç sıkılıp çekinmeden ona açıklamıştı. Kızın bu konudaki aydınlatılmasında bir incelik gözetilip gerektiği gibi davranılmış, beklenen aybaşı kanaması başka birçok kızlardaki gibi herhangi bir travma etkisi yapmamıştı Eva'da; hiç telâşa kapılmadığı gibi, kendisini çocukluktan alıp yetişkinler ülkesine götüren bir adımı attığından ötürü hattâ sevinmişti.

Bir süre sonra Bayan Burri'yle kız arasındaki o candan ilişki sarsıntı geçirmişti, ama pek önemsenmeyecek geçici nitelikte bir sarsıntıydı bu; başgösterdiğinde, Eva aşağı yukarı onbeşinde bulunuyordu. Atelyede çalışan bir çırak, kendisine kur yapmaya başlamıştı. Hani bir çiçek gibi açan genç kızdaki albeni düşünülürse, şaşılacak bir şey değildi bu; zaten Eva sokağa çıkmaya görsün, öbür oğlanlar da başlarını çevirip kendisine bakmadan duramıyordu. Ama kızın sokaktaki oğlanların ilgisini umursadığı yoktu. Ancak, çırağa karşı tutumu öyle pek geri çevirici, soğuk diye nitelenemezdi. Bazan yanıbaşında duruyor, çırakla çene çalıp gülüşüyor, bahçelerinden koparduğu bir meyva uzatıyordu ona. Atelye önünde görüneceği zamanı bilip çırakla karşılaşacak gibi durumu ayarlıyor, öyle sokağa çıkıyordu.

Kızla çırak arasındaki durum Bayan Burri'den gizli kalmış değildi kuşkusuz. İkisi arasındaki ilişki pek masum bir karakter taşımasına rağmen, yine de tasalandırmıştı Bayan Burri'yi, «Ya şimdi Eva'da annesinin kötü huyu patlak verirse?» diye sorup duruyordu kendi kendine. Derken korkuya kapılarak, kızın Franz'la görüşmesini yasakladı. Karşısına alıp, Evayla konuştu.

Kız böyle bir yasağa şiddetle karşı koydu. Çirkin bir dav-

ranışta bulunmadığını açıkladı. Franz'a asla gönlünü kaptırmış değildi, sadece hoşlanmıştı ondan; boylu bosluydu Franz, şen bir çocuktu, ağzından hep neşeli sözler çıkıyor, başkaları gibi hiç de öyle küstahlaşıp sırnaşmıyordu; köyde bu karakter ve huyu bakımından herkesçe sevilen Franz'a karşı kendini beğenmiş burnu havada bir kız gibi davrandı mı, bunu kötüye çekenler çıkacak, atelye sahibi bir kadının kızı olduğu için bir çırakla konuşmaya cak kadar kendini kibarlık budalası sanacaklardı; Bayan Burri'yi ve ailenin onurunu düşünerek nasıl bir yol izlemek gerektiğini çok iyi biliyordu; şimdiye kadar Franz'la aralarında gün ışığına çıkmasından çekineceği bir şey geçmemiş, Bayan Burri'den gizli herhangi bir şey de tasarlayıp planlamamışlardı.

Sonunda bu tatsız küçük olay, anneyle kızın kucaklaşması ve ağlaşıp öpüşerek yeniden barışmasıyla sonuçlanmıştı. Söz vermişti Eva: bundan böyle daha çok dikkat edecek, çevrede burnu büyük bir kız gibi davrandığı ve toplumsal sınıf farkı gözettiği izlenimine yol açmamaya çalışarak Franz'la konuşup görüşmekten elden geldiği kadar kaçınacaktı; Bayan Burri, onun bu pek makbul ve akıllıca sözlerinden mutluluk duyup yatışmıştı.

Ve görünürde herşey olduğu gibi kalmıştı yine.

Ama zamanla Eva'da yine de ufak bir değişiklik kendini açığa vurmuştu. Kız düşünceli bir hal almış, biraz ürkek ve çekingen davranmaya başlamış, içine kapanarak okuldaki kız arkadaşlarından yavaş yavaş uzaklaşmıştı.

Öğretmenlerden biri Bayan Burri'ye gelerek, onunla konuşmuştu durumu. Kızın genellikle insana eski yakınlık ve çevreye açıklığını yitirdiğini, zaman zaman **düşlere daldığını,** sanki kafasını kurcalayan bir şey varmış da ondan kopamıyormuş gibi davrandığını kadına açıklamıştı.

Bayan Burri, kızdaki değişikliği olgunluk dönemine ayak atmanın bir sonucu görüp, bunu memnunlukla karşılamıştı. Eskisine göre daha çekingen davranmanın, üzerindeki çocuksu hafifliği biraz sıyırıp atmanın, hayatın şakaya gelmeyeceğini anlayarak bu konuda düşüncelere dalmanın, kızlardaki gelişip olgunlaşma çağına düpedüz uygun belirtiler sayılması gerektiği cevabını vermişti.

Konuşması böyle bir yadsınmayla karşılaşan öğretmen, kızın karakterinde daha başka değişiklikler de saptadığından söz açmıştı: Eva dikkati çeker derecede açgözlü bir kıza dönüşmüştü. Sınıfın birincisi olmasına rağmen, başkalarının kendisini takıp geçeceğinden korkar gibiydi; dolayısıyla kendini savunuyor, bazan hafif öfke ve sinir nöbetlerine kapılıyordu. Belki içine kapanması ve kendini arkadaşlarından soyutlamasının nedeni de buydu. Üstelik eli sıkı davranmaya başlamıştı. Boyakalemlerini vb. öteberilerini eskisi gibi cömertlikle başkalarına ödünç vermiyor artık, besbelli sahip olduğu şeyleri koruma ve çoğaltmaya bakıyor, bütün tutumunda bu cimrilik kendini belli ediyordu. Örneğin, Eva'nın okuldaki kalem kutusunda bir hayli kullanılmamış kalem ele geçirilmişti. Oysa okulda ancak kalemi tükenenlere yeniden kalem veriliyordu. Eva ise aldığı kalemleri kullanmayıp biriktirmiş, öğretmeninden hep yeni kalem isteyip almış, böylece bir kalem koleksiyonu yapmıştı. Ve bir gün, mülk sahibi gururuyla zengin kalem koleksiyonunu gözden geçirir ve kalemlerini sayarken suçüstü yakalanmıştı.

Bayan Burri ise zekâ yeteneğinin yanı sıra kızda bir hırs duygusunun gelişmesinde kötü bir taraf görmemiş, çünkü kızın böylelikle okuldaki başarılarında kuşkusuz bir artış sağlayacağı cevabını vermişti. Eva eşyalarını eskisinden çok kolluyor ve düşüncesizce davranıp başkalarına vermiyorsa, bunun da boyakalemi ve benzeri şeylerin

maddî değerini gittikçe daha iyi anlar ve sezer bir aşamaya ulaştığını kanıtladığını, söz konusu davranışı cimrilikten çok titizliğe yormanın daha yerinde olacağım belirtmişti. Eva tutumluluğa kaçıyorsa, bu da kusur bulunacak bir şey değildi; ancak, tutumlu davranmıyorsa, o zaman kızdan bu konuda hesap sormak ve okul idaresinin dikkatini çekmek elbet zorunluydu. Eva, o saf mülkiyet kıvancıyla kalkıp bir suç işlemişse, pek büyültüp üzerinde durulacak bir olay diye bakılmamalıydı buna.

Eva'daki kendini arkadaşlarından soyutlama eğilimine gelince: Bayan Burri de öğretmen okulunda okurken -öğnetmenliğe heves etmişti bir vakit- bunun tıpkısı bir gelişim dönemini geride bıraktığını, bu dönemde pek az kız arkadaşıyla yetindiğini, oysa eskiden hiç birinde bir kusur bulmaksızın okuldaki bütün kızlarla konuşup görüştüğünü anımsıyordu. Yani Bayan Burri'ye göre, Eva'daki kendini arkadaşlarında soyutlama eğilimi, yine onun gelişiminden kaynağını almaktaydı ve buluğ çağındaki başka kızlarda da kuşkusuz gözlemlenebilirdi.

Dul kadının gösterdiği tepkiden biraz şaşıran öğretmen, Eva'yı şikâyet gibi bir amaçla gelmediğini belirtmiş, bir rastlantı eseri buluşmalarını fırsat bilip, eski meslekdaşı Bayan Burri'ye evlâtığı konusundaki izlenimlerini açıklamak istiediğini bildirmişti.

Bu kısa konuşma on beş yaşını dolduran Eva'nın doğum gününün kutlandığı şubat ayında yapılmıştı. Aynı yılın nisan ayında ise Bayan Burri öğretmene bir mektup yazarak, kızını Thurgau'daki eniştesinin bakım ve gözetimine verdiğini bildirmiş, aldığı karar için de herhangi bir neden göstermemişti.

Kadının bu açıklaması, ona daha önce kız üzerindeki gözlemlerini anlatan öğretmeni vicdan azabına sürüklemişti;

çünkü öğretmen, kıza ilişkin sözlerini Bayan Burri'nin yanlış değerlendirdiğini ve Eva'yı bu yüzden tutup bir başka çevreye yerleştirdiğini sanıyordu. Gerçek nedenleri nerden bilebilirdi?

Eva gurbet'e gittiğine sevinmişti sözde; gerçi peronda hıçkırarak ağlamış, Bayan Burri onu başka yere yollamayıp evde bıraksın diye ricalarda bulunmuş, ama kadın kararından dönmemişti.

Turgau'dan gelen mektuplarda olumlu bir hava esmiş, anlaşıldığına göre kız kaderine boyun eğip yeni çevresindeki koşullara kendini uydurmuştu.

Derken, iki ay sonra, damdan düşer gibi kızı gelip alması bildirilmişti Bayan Burri'ye. Sözde Eva bakım ve gözetimine verildiği kadının eve harcanacak parayı sakladığı küçük çekmeceyi bir çok defa açmış, aşırdığı parayla kendine şekerleme ve benzeri gibi tatlı şeyler almıştı. Evde uzun süre hırsızlığı kimin yaptığı bilinmemiş, ama sonunda kız yakayı ele vermişti.

Eva bir türlü suçu kabullenmek istememiş, bunu başaramayınca küstahlaşmış, kimsenin kendisiyle ilgilenmediğini, gerektiğinden çok çalıştırılıp, bütün işleri tek başına görmek zorunda bırakıldığını ileri sürmüştü. Sözde vakit bulup çoraplarındaki sökükleri dikemiyor, yırtıkları onaramıyordu; sonra hep aynı yemekler çıkarılıyordu önüne, üstelik yemeklerin doğru dürüst pişirildiği yoktu. Bu dikbaşlı suçlamalar Eva'nın bakım ve gözetimini üzerine alan kadınla kocasını öyle sinirlendirmişti ki, bundan böyle onu yanlarında görmek istemiyorlardı.

Bayan Burri küçük dilini yutmuştu. Demek Eva bir hırsızdı ha? Babasından kıza geçen bu istidat şimdi patlak mı vermişti yani? Bayan Burri kızı gidip Thurgau'dan

almış, onu Neuenburg'taki bir kız enstitüsüne yerleştirmişti. Burada Eva hayli sıkı bir disiplin altında Fransızcasını ilerletecek, ev idaresi öğrenecekti.

Kızın eski yerinden alınıp yeni bir yere yerleştirildiğini köyde uzun süre kimse bilmemiş, ancak çevreye bir başka türlü haberler sızmıştı: Sözde Bayan Burri demirci atelyesini kiraladığı adamla evlenmenin yoluna bakıyormuş, oysa adamın boyu kendisininkinden epey ufakmış. Köyde fena söylentiler dolaşmaya başlamıştı bu konuda. Sözde Bayan Burri'nin evlenmeye yönelik uğraşıları hayli eski bir tarihe gidiyor, Eva'nın henüz evde kaldığı zamanlara kadar uzanıyormuş. Demirci ustası Bayan Burri'yle evliliği bir gönül meselesi görmüyor, ona ticarî bir açıdan bakıtormuş. Kızın evden uzaklaştırılmasının nedeni de nihayet aydınlığa kavuşmuş: Bayan Burri evlenme planlarını olur ki bozabilir diye düşünmüş de, onun için Eva'yı başka bir yere yerleştirmişmiş.

Eva'nın yerleştirildiği enstitü müdiresinden ilkin kızı öven haberler gelmişti eve. Kızın çevresine gerektiği gibi bir uyum sağladığı, derslere iyi çalıştığı, gayret, hamaratlık ve tutkuyla işe sarıldığı, ev idaresi bakımından da kuşkusuz yetenekli bir kız sayılacağı bildirilmişti. Tertip ve düzen sevgisi, ayrıca temizlik ve güzellik duygusuyla dikkati çekiyordu Eva. (Okula yeni alınmış bir kızla ilgili olarak enstitü müdürlüğünce kaleme alınmış bundan daha olumlu bir ilk raporu ben kendim şimdiye kadar okumadım doğrusu...)

Ne var ki, kızın okul durumuyla ilgili olarak bundan bir ay sonra Bayan Burri'ye yollanan ikinci raporda daha çekimser bir hava esmekteydi. Nazik bir tonla bildirildiğine göre, yatılı okulun öbür kızları Eva'daki düzen sevgisine bir kılı kırk yararlık ve dikkafalılık gözüyle bakıyordu,

bu da zaman zaman birtakım sürtüşmelere yol açmaktaydı. Hani gerçekten de Eva kimi vakit bencilleşip, bir tahakküm hırsına kaptırıyordu kendini, ki kızı bu huyundan vazgeçirmek zorunluydu.

Raporla yollanan okul ücretine ilişkin faturaya eczaneden alınmış bir müshilin ücreti de eklenmişti.

Üçüncü raporda daha da açık bir dil kullanılıyordu. Eva'nın ilerde tam bir temizlik delisine dönüşmesi rahatlıkla beklenebilirdi. Öte yandan, cimri, inatçı ve haris bir kızdı. Arkadaşlık ve dostlukla yapılmış uyarıları umursamıyor, önyargıları ve hataları üzerinde diretiyor, cevap yerine somurtuyor, söylenenlere kırılıp gücenerek arkadaşlarından uzaklaşıyor, bir daha yanlarına sokulmuyordu. Öğretmenlerine de hayli güçlük çıkarıyor, en ufak bir paylamaya uzun süreli surat asmalarla karşılık veriyordu.

Bundan üç hafta sonra da Bayan Burri'ye telefon edilmiş, kızı gelip okuldan alması bildirilmişti. İleri sürüldüğüne göre, arkadaşlarının eşyalarını çalmıştı Eva. Çantalardan, dolaplardan para ve ziynet eşyası gibi öteberiler kaybolmaya başlamış, derken Eva'nın şekerleme vb. şeyleri ağzından eksik etmediği dikkati çekmiş, nihayet bütün hırsızlıkları onun yaptığı kesinlikle saptanmıştı. Kız da müstehzî bir edayla herşeyi itiraf etmişti.

Okul idaresi ortalığı telâşa vermemek için, durumu polise bildirmeyecekti; yeter ki, çalınan eşyalar tazmin edilsindi. Ve Bayan Burri tarafından tazmin de edildi.

Bu durumda Bayan Burri, kıza babasından kalıtım yoluyla o netameli çalma istidatının geçtiğine ve şimdi bunun patlak verdiğine büsbütün inanmıştı. Sorun üzerinde konuştuğu kızın eski sınıf öğretmenine: «Annesindeki bütün köyü huylar Eva'da da kendini açığa vurursa şaş-

mam doğrusu», diye açıklamıştı, «Şu kalıtımın ne yaman şey olduğu görülüyor işte. Kalıtımla en üstün bir eğitim bile başa çıkamaz.»

Öğretmen Eva'daki karakter değişikliğine yalnız kalıtımın yol açtığının kanısında değildi, dolayısıyla Bayan Burri'ye kızı bir psikolojik testten geçirtmesini salık verdi. Kadınla gidip kızı yatılı okuldan aldı; Eva'nın dış görünümü o kadar bozulmuştu ki, ilk anda irkildi. O taptaze zinde yüz kireçsi bir renge bürünmüş, bir sürü sivilce yüzü çirkinleştirmişti.

Eva bir kız eğitim yurduna yerleştirildi. Yurdun müdürü de, daha önce sınıf öğretmeni gibi, kızın psikolojik testten geçirilmesini ısrarla savundu. Sonunda Bayan Burri razı oldu ve kız üzerinde psikoterapi uygulandı.

Bu arada kadının demirci ustasıyla ilişkisi kopmuş bulunuyordu. Demirci ustası kira andlaşmasını bozarak, ansızın kendisinden hayli genç bir kadınla evlenmiş, çok sapa bir köyde bir dükkân açmıştı. Böylece Bayan Burri'nin geç yaşta filizlenmiş sevgisi hayal kırıklığına uğramıştı. Kadın kocasından kalan atelyeyi bir başkasına kiralamış, ona ölüm döşeğinde verdiği sözü yeniden anımsayarak, Eva'yı tekrar doğru yola getirmek için elinden gelen çabayı göstermeyi kararlaştırmıştır.

Eva, ölürken kocasına verdiği sözü Bayan Burri'nin ağzından çok çeşitli fırsatlarla işitmişti. Dul kadın bir başka erkekle ilişki kurunca, Eva biri ölen kocasına, öbürü de kendisine karşı olmak üzere çifte bir sadakatsizlik görmüştü bunu. Bayan Burri'nin davranışıyla alabildiğine düş kırıklığına uğrayan kız, kendini ihanete uğramış ve terkedilmiş hissetmişti.

Derken vicdanı sesini duyurmuş, Bay Burri'nin tarafını

tutmakla yükümlü görmüştü kendini. Ama annesini uyarmayı göze alamamış, hangi yoldan kendini savunacağını bilememiş, duyguları bir karmaşa içine sürüklenmişti.

İnatçı bir kıskançlık ve bir merak duygusu başkaldırmıştı içinde. Demirci ustası ziyarete gelip de evde ağırlandığı zamanlar, Eva'ya hep gidip yatması söylenmişti; oysa Eva buluşmalarda hazır bulunup kadınla demirci ustası arasında geçenleri bilmeyi pek istemişti. Söylediğine göre de, amacı yakışıksız bir durumun ortaya çıkmasını önlemekti.

Eva annesinin neden kendisini evde alıkoymak istemediğini çok iyi seziyor, kendini kovulup evden atılmış, köksüz bırakılmış hissediyordu.

Şimdi psikolojik olguları sıralamayı bırakıp, birkaç sözle kızın yaşamının ilerde izlediği akışa bir göz atalım. Psikoterapi uygulamasından sonra kız yine **normale** dönmüş, yani eski durumunu yeniden kazanmış, çevreye karşı açıklığına, neşesine, toplumsallığına, eski yıllardaki dışa karşı güven duygusuna yine kavuşmuş, gerekli eğitimden sonra sınavı başarıyla verip bir mağazada tezgâhtarlık yapmaya başlamıştı. Şimdi yirmi üç yaşında kendisi; bir zaman Bayan Burri'nin atelyesinden tanıdığı gençle nişanlı bulunuyor. Evlendikten sonra genç çift atelyeyi Bayan Burri'den devralacak ve atelyenin bulunduğu evde oturacaklar, Bayan Burri ise eski küçük evde yaşamasını sürdürecek. Eva'yla annesi çoktan yine uzlaşmış durumdalar.

İşte karşımızda, ilkin bir kargaşa ve felâketle sonuçlanacağı izlenimini uyandırmasına rağmen, herşeyin güzel güzel çözülüp, sonra yeniden gerektiği gibi bir araya geldiği mutlu bir olay karşısında buluyoruz kendimizi.

Şimdi daha öncesine dönüp, durumu bir kez daha gözden geçirelim.

Eva başlangıçta tamamen normal gelişme gösteren bir kızdır. Karakter açısından dengelidir, kendi içinde uyum sağlamıştır. İki ilâ dört yaşları arasındayken hiç güçlük çıkarmamıştır eğitimi. Sütten kesildiğinde ya da altını pisletmemeye alıştırılırken, özellikle bizim ülke çocuklarında sık sık karşılaşıldığı gibi ruhsal bir hırpalanmaya uğradığına ilişkin bir belirti bulunmamaktadır. Sağlıklı, vefakâr, söz dinler, dışa karşı açık ve sokulgan bir kız diye tanımlanır bize. Okul çağına geldiğinde de zeki kız yine bu karakter özellikleriyle dikkati çeker; uslu, uysal ve hamarat bir kız olduğunu işitiriz. Sınıftaki topluluk içine karışmak bir güçlük doğurmaz Eva için. Âdet görmeye başlaması temel karakter yapısında bir değişiklik yapmadığı gibi, babasının ölümü de -bir süre için- yine karakterinde herhangi bir değişikliğe yol açmaz.

Derken ansızın, âdeta inanılmadık biçimde, eskiden bu kadar sağlam nitelik göstermiş karakteri tersine dönüşür.

Kızda bir değişiklik başlar ve bu değişiklik ilkin sınıf öğretmeninin dikkatini çeker. Eva daha düşünceli, daha ürkek, daha içine kapanık bir durum alır, arkadaşlarından uzaklaşır, onlardan soyutlar kendini. Düşlere dalar, kafasını kurcalayan bir şey vardır, düşünüp durur üzerinde; kendini bir hırsa kaptırır, koleksiyon yapmaya, biriktirmeye, başkalarına karşı eli sıkı davranmaya başlar. Öğretmenin Eva'daki değişiklik konusundaki açıklamalarını Bayan Burri pek önemsemez ya da öğretmenin bir sakınca diye gördüklerini bir üstünlük diye değerlendirir.

Şaşılacak değişiklik ancak Thurgau'da ve kız enstitüsünde açıkça belli eder kendini. Eva çalmaya, yalan söylemeye koyulur, dikkafalılık etmeğe başlar, küstahlaşır, bir

düzen ve temizlik tutkusuna kaptırır kendini, arkadaşlarına karşı saldırgan bir tavır takınır, onları tahakküm altında tutmak ister, kıskanç, onuruna pek düşkün, eli sıkı, bencil bir kıza dönüşür. Temizlik hastasıdır. İyi niyetli uyarıları kafa tutmalar, surat asmalar ve ruh çöküntüleriyle (depresyon) karşılar.

İyiden kötü'ye doğru bu değişikliğin gerçekleştiği tarihi araştırırsak, Bayan Burri'yle demirci ustası arasında gizli bir şeyler planlandığının Eva tarafından sezildiği zamana gelip dayanırız.

Ancak öğretmenin bundan hiç haberi yoktur; ama kızın karakterinde giderek bir değişikliğin gerçekleştiğini ilk o saptar. Gözlemlerini açıklar Bayan Burri'ye, ama Bayan Burri öğretmenin bulgulamalarının doğruluğunu benimsemez. Eva'nın karakterindeki henüz hafif denebilecek değişikliği kızın yaşadığı buluğ dönemine verir. Bu tutumu karşısında, sanki Bayan Burri bir şeye gözlerini kapayıp, onu görmek istemiyormuş izlenimine kapılmamak işten değildir. Böyle bir tutuma sapması için de kadının elinde ciddî nedenler bulunur ve bu nedenleri kolay kestirebiliriz: Daha başka, daha önemli tasaları vardır Bayan Burri'nin; yani aklı fikri, tüm çalışıp çabalaması kendine yeni bir eş ele geçirmek üzerinde toplanmıştır ve böyle bir girişimi sürdürürken düşüncelerinin başka tarafa çelinmesini ya da rahatsız edilmesini istemez. Ve bu yüzden, kısa bir süre sonra Eva'yı yanından uzaklaştırır. Durumu kavrayabilmek için, Eva'yı, o zamanki tüm ruhsal durumu içinde gözden geçirmemiz gerekmektedir.

Çocukların yavaş yavaş başlangıçtaki sevi objelerinden, yani anne ve babalarından kendilerini çözüp aldıkları ve özgür kalan libidolarını başka objelere yönelttikleri bir gelişim aşamasında bulunur Eva. Söz konusu aşamanın

gerektirdiği adımı atmayı dener: bunun sonucu, demirci atelyesindeki çalışıp ilerde kocası olacak çırağa karşı gösterilen pek ürkek, ince, çocuksu, henüz bir yetkinlikten uzak ve pek bilinçli denemeyecek, hiç değilse henüz büsbütün **seksüel** nitelikten yoksun bir sevginin ilk belirtileri çıkar karşımıza.

Peki neden Bayan Burri'yi bu sevgi korkutmuş ve onu kızın çırakla sevi ilişkisini yasaklamaya zorlamıştır? Annesinden geçtiğine inandığı o netameli kalıtsal mirasın Eva'da patlak vereceğinden korktuğunu söyler Bayan Burri.

Ama bu, kadını söz konusu davranışa sürükleyen tek neden midir? Acaba giderek yaşlanan Bayan Burri kızı Eva'yı kıskanmış olamaz mı?

Dışardan birinin gelip çocuklarından birini kendilerinden koparıp alması, yani çocuklarının dıştaki bir sevi objesine bağlanması gibi bir durum karşısında bütün anne ve babalar az çok kıskançlığa kaptırır kendini. Ayrıca, Bayan Burri, evlâtlığı Eva'nın ne kolay bir sevgili bulabileceğini, oysa giderek yaşlanan kendi gibi bir dulun, demirci ustasını ele geçirmek için hayli çaba harcaması gerektiğini bilmektedir. Dolayısıyla, Eva'nın demirci çırağıyla sevişmesini önleme bakımından kuşkusuz birden çok neden vardır Bayan Burri'nin elinde.

Gördüğümüz gibi, Eva içinde olup bitenlerin henüz büsbütün bilincinde değildir. Dolayısıyla, hiç de Franz'a gönlünü kaptırmadığını ileri sürebilir. Ama yine de bu tarihte Eva'nın Franz'tan ne kolay el çekebildiği bizi şaşırtır; çünkü Eva'nın ilerki yaşam öyküsü, onun çırakla bir zamanki ilişkisine gerçek sevgi gözüyle bakılacağım kanıtlamaktadır.

Şurası anlaşılmaktadır ki, annenin sevi yasağı kızın ru-

hunda kendine elverişli bir zemin bulmuştur. Acaba nasıl bir ruhsal yatkınlıktır bu?

Şimdi, kızın psikoterapisinde açık seçik gün ışığına çıkan gerçekleri sunma zamanı gelmiş bulunuyor.

Bay Burri öldüğü zaman, Eva'nın ağlayarak söylediği sözleri anımsayalım: gerek kendisine, gerek Bayan Burri'ye, Bay Burri **hayattayken onu gerektiği gibi sevmedikleri suçlamasını yöneltmişti.** Bu sözler, Eva'nın içinde, Bay Burri'ye karşı uyanan suçluluk duygusunu ele vermektedir. Nasıl oluyor da böyle bir suçluluk duygusuna kapılıyor Eva? Çünkü Bay Burri'ye karşı tutumu çelişik duygulu (ambivalent) bir karakter taşımaktadır.

Eva'da kendisine evlâtlık edinen Bay Burri'yle Bayan Burri'ye karşı **tam** bir Ödipus kompleksi gelişmişti. Yani annesine sadece kendisi sahip olmak isteyen kız, içinde Bay Burri'ye karşı düşmanca duygular beslemiş ve onun aradan çekilip gitmesini dilemişti. Bay Burri gerçekten çekilip gidince, yani dünyaya gözlerini yumunca, Eva bilinçaltından kendini de suçlu hissetmiş, Bay Burri'nin ölümünden kendini de suçlu tutmuştu. Daha önce Bay Burri'nin aradan çekilip gitmesine ilişkin bilinçsiz istekleri gerçekleşmiş, bu da Eva'nın bilinçsiz kavrayışı için **düşüncelerin herşeye gücüyeterlik ilkesi** (1) uyarınca olup bitmişti.

Demirci ustasına yaklaşmaya çalıştığını görünce, Bayan Burri'nin ölen kocasına karşı vefasızlık gösterdiği düşüncesine varmıştır Eva. Bunun kızda yol açtığı duygusal ça-

---

(1) Bkz.: Zulliger, **Heilende Kräfte im kindlichen Spiel.** (Zulliger'in bu kitabı Kâmuran Şipal tarafından Türkçe'ye çevrilerek **Çocukta Oyunla Tedavi** adıyla Bozak Yayınları arasında çıkmıştır. **Ç.N.**)

tışmadan daha önce söz açmıştık. Gelgelelim, Eva da Bayan Burri gibi davrandığı suçlamasını içten içten kendine yöneltir; çünkü o da kendisi için yeni bir sevi objesi bulmaya çalışmakta, yani Franz'a takınlık göstermektedir. Bu durumda, Franz'la ilişkisini koparmasını isteyen Bayan Burri'nin sözünü dinleme bakımından Eva'da daha önce bir eğilimin hazır beklediğini anlamaktayız. Sevi objesi olarak Bay ve Bayan Burri'den el çekerek, dışarda daha başka objelere yönelmek üzere bulunan Eva, düpedüz normal bir gelişim izlerken içindeki suçluluk duygusundan ötürü gerilerde kalmış çocuksal bir gelişim aşamasına döner; geriye doğru bir gelişim, gerilerde kalmış bir aşamaya kayış anlamı taşıyan bir regresyon olayı kızda açığa vurur kendini.

Ama beri yandan Eva, Bayan Burri'nin bizzat başvurmakta sakınca görmediği bir davranışı kendisine yasakladığını çok iyi hisseder. Yeni bir sevi objesi arayacak biri varsa, o da annesi değil kendisi olduğunu sezer duygusal yoldan. Bir başka deyişle, kızdaki Ödipus Kompleksi Bayan Burri'nin davranışıyla yeniden etkin duruma geçirilir (reaktivasyon): Şimdi Bayan Burri, kızın bir erkeğe karşı sevgi ilişkileri kurup sürdürmesini engellemekte, Eva da Bayan Burri'nin, yani engelleyici faktörün ortadan kalkmasını dilemektedir.

Bunun üzerine bir geriye itim olayının gerçekleştiği görülür kızda. Ancak, **vicdanı,** kızın Bayan Burri'ye karşı ruhunda düşmanca duygulara yer vermesinden, Bayan Burri'nin ortadan kalkmasını istemesinden ötürü **baş kaldırır**. Çünkü Eva böyle bir isteğin nasıl sonuçlanacağını, Bay Burri üzerinde yaşamış, bu istek Bay Burri'nin **ölümüne yol açmıştır.** Bayan Burri'ye karşı Ödipus kompleksinden kaynaklanan ölüm isteklerinin ruhunda uyanmasına ses çıkarmadı mı, Bayan Burri'nin de **ister istemez**

öleceğine inanır. Suçluluk duygusunun aktif duruma geçmesini önlemek Bayan Burri'ye karşı içinde uyanan ölüm isteklerini yok etmek için Ödipus kompleksinde geriye itime başvurur, **vicdansal nedenlere dayanarak geriye iter bu kompleksi.**

Ancak böyle davranması da sevi yeteneğinin ilerde normal bir gelişim izlemesini engeller. Eva eskilerde kalmış, aşılıp geçilmiş gelişim aşamalarına gerisin geri dönmek zorunluğunu duyar, böylece kendini âdeta yapay bir yoldan 2 ilâ 4 yaşları arasında, henüz kendisinden eksogam (dış) bir sevi objesi sağlamasının beklenemeyeceği bir yaş döneminde tutma amacını güder.

Eva demirci çırağına gönlünü kaptırdığında, latent dönemden çıkıp genital libido örgütlenmesine ayak atmak üzere bulunuyordu.

Kızdaki gelişim, vicdanından gelen tepkinin ve ruhundaki suçluluk duygusunun da etkisiyle kesintiye uğrar. Bu kesintinin gerçekleşmesinde Bayan Burri'nin sevi yasağının da rolü vardır, gelişimin pregenital (cinsellik öncesi) aşamalarına bir gerileyiş açığa vurur kendini; ağız ve çıkartı organlarının bağımlılığındaki aşamalardır bunlar. Cinsellik öncesi gelişim aşamalarının iç içe girmiş, birbirinden çözülüp alınacak gibi olmayan bir karakter taşıdığını söyleyebiliriz. Gerçi çocukta bu aşamalardan her biri giderek ön plana çıkar, açık seçik gözlemlenebilir bir durum kazanır. Ama her aşama bir diğeriyle ilişkili, bir diğeriyle alaşım durumundadır; bizim bunları birbirinden ayırmaya kalkmamız, yalnız kuramsal amaçlar içindir.

Derken Eva'da da hepsi cinsellik öncesi aşamalara özgü karakter özellikleri başgöstermiş ve bunlar karikatürize bir izlenim uyandırabilecek gibi alabildiğine bir aşırılıkla kendilerini açığa vurmuştur.

Bu karikatürüze özellikler üzerinde durmadan, cinsellik öncesi örgütlenme döneminden kaynaklanacak tüm karakter özelliklerini ahlâk açısından düşük değerli görmenin hatalı bir davranış olacağına dikkati çekmek isteriz. Özelliklerin böyle düşük değerli bir nitelik kazanabilmesi, ancak onların birtakım güçlerle beslenmesi ve bu güçlerin sözgelişi tutumluluğu cimriliğe, titizliği biçimciliğe (formalizm), düzen duygusunu bir kılı kırk yararlık ve bürokratizme, kendini kabul ettirme duygusunu bir tahakküm tutkusuna dönüştürmesiyle gerçekleşebilir. Yani cinsellik öncesi normal karakter özelliklerinden, ahlâksal bir değerlendirme sonucu karakter **hataları** olduklarına güvenebileceğimiz **karikatürize tablolar** ve **aşırılıklar**, ancak belirli koşullar altında doğup çıkar.

Normal karakter özelliklerinin hatalı gelişim sonucu karakter **kusurlarına** dönüşebilmesi için, hatırı sayılır güçlerle donatılmaları zorunludur; bu güçler, yukarıda değindiğimiz gibi, olumlu bir özelliği âdeta bir karikatüre dönüştürür; diyelim tutumluluktan bir cimriliğin, düzen sevgisinden bir kılı kırk yararlığın, kendine güvenden bir tahakküm tutkusunun gelişmesini sağlarlar.

Eva'da adı geçen güçlerin geriye itilmiş Ödipus kompleksinden kaynaklandığını görmekteyiz. Ödipus kompleksindeki enerji yükleri gerilerde kalmış içgüdüsel gelişim aşamalarına yöneltilerek, Eva'daki karakter değişikliğinin doğması sağlanmaktadır; çünkü bünye, kalıtımsal yatkınlıklar, idealler, eğitim vb. gibi daha başka etkenler de rol oynamakla beraber, karakterle karakter özelliklerinin gelişimi hepsinden çok içgüdülere bağlıdır. Eva'da Ödipus kompleksinin geriye itimine, dolayısıyla bir regresyona (geriye dönüş) vicdansal nedenlerin yol açtığını saptadıktan sonra, konumuzdan bilinçli bir sapma gösterecek, kızdaki karakter değişikliklerini şöyle bir gözden geçireceğiz.

Emme ve somurma durumunda, yani **ağızsal (oral) gelişim aşamasındaki** çocuk nasıl bir davranış içindedir? Dış dünyayı ilgileri dışında bırakmış, kendi içine kapanmıştır; benyönelik (otistik) emme ve ısırma hazlarını tatmaya koyulmuş, kendini bütünüyle bu hazzı sağlayacak eylemlere bırakmıştır.

Eva, aşırdığı paralarla kendine şekerleme, pasta, kurabiye gibi şeyler almakta, bunları gizliden gizliye yemekte ya da yalayıp somurmaktadır. Bunlar, ağızsal isteklerdeki güçlenmeyi kanıtlayan dış belirtilerdir.

Oral aşamadaki benyönelik içe kapanma, toplumdan **soyutlanma eğilimi** kimliğiyle karşımıza çıkmaktadır. Kendini düşlemelere bırakan benyönelik davranışlar, düşlemleri (fantazya) emip somurmalar, içe kapanma eğilimi, kendini toplumdan soyutlamalar, düşüncelere dalmalar, içe bakışlar oral gelişim aşamasında rastlanan tipik karakter özellikleridir; ancak, realite'den yüzçeviriyi, insanlardan ürkmeyi de bu özellikler arasına katmak gerekiyor; çünkü gerek realite, gerek insanlar, ağız yoluyla haz sağlama çabalarını engeller çocuğun, çocuk da bunlara sırt çevirir.

Çocuğun altını kirletmemesini sağlamaya yönelik eğitsel çabalar, onun ilk yaşam döneminde pisliğiyle oynamaktan, kendi vücudunu ve çevresindeki eşyaları pisliğiyle sıvayıp boyamaktan duyduğu hazda tepkisel bir ürünün doğmasına, yani belirgin bir temizlik duygusunun pek sık ortaya çıkmasına yol açar. Aşırılığa vardırılan temizlik duygusundan hastalık derecesinde temizlik tutkusu, bir kılı kırk yararlık gelişebilir. Bu temel üzerinde de her vakit haklı çıkma isteği, inatçı bir tahakküm tutkusu ve oral saldırganlıkla bağlantılı olarak bir geçimsizlik özelliği yeşerebilir. Bu özellikleri de Eva'da saptamıştık.

Saldırgan duyguların oral gelişim aşamasından kaynağını aldığını anneler ve çocuk bakıcıları çok iyi bilir. İki ilâ altı yaşındaki küçük çocuklar herşeyi yemek, yutmak, dişlemek, midesine yollamak ister, bunu da çokluk kudurmuşçasına bir tutkuyla yapar.

Çocuk odasından öğrendiğimize göre, dört ilâ altı yaşları arasındaki çocuk kendi çıkartılarını ne pis, ne tiksinti uyandıran ve ne de pek önemli nesneymiş gibi görür. Bir buçuk ilâ iki yaşları arasındaki çocuk, dışkı ve idrar gibi nesneleri organizmasından çıkarıp atmanın son derece önemli bir şey olduğunu, bu eylemlere başvurarak bakımıyla ilgili kişileri sevindirebileceğini ya da onlara kafa tutabileceğini ancak eğitilirken anlar. Kafa tutmaları ve dikbaşlılıkları, altını pisletmemeye alıştırılırken öğrenir. Adı geçen davranışlar ya sürekli özellikler olarak çocuğun karakterinde yer alır ya da, Eva'da saptadığımız gibi, sonraki bir dönemde bunlara yeniden dönülür. İlk çocuksal **mülkiyetin**, yeni dışkıyla idrarın vücutta tutularak dışarı salınmak istenmemesi de yine anal özellikler (2) çerçevesi içinde yer alır ve bir yüceltme işleminden geçirilerek karşımıza bir tutumluluk duygusu, bir koleksiyon merakı kılığında çıkabilir. Sonradan da karikatürize edilmeleri sonucu cimrilik, bencillik gibi özellikler doğar bunlardan; diretme, kafa tutma ve dediğini yaptırma eğilimi ise saygısızlık ve arsızlığa dönüşür. Kız enstitüsünün raporlarını anımsarsak, Eva'da da bu tür özelliklerin kendini açığa vurduğunu söyleyebiliriz.

Buna karşılık harislik ve kıskançlık, Christoffel'in (3) işa-

(2) Freud, **Analerotik und Analcharakter**, Viyana 1910. Jones, **Hass und Analerotik in der Zwangsneurose**, Viyana 1919. Abraham, Psychoanalytische Studien zur Charakterbildung, Viyana 1925.

(3) Trieb und Kultur, Basel, 1944.

ret ettiği gibi, daha çok idrar-erotik (işemsevisel) bir kaynağa dayanmaktadır. İki ilâ altı yaş arası çocukları çok vakit işeme oyunları oynarken görürüz, ve oyunlarda birbirlerinden ileri geçmeye bakar çocuklar. Burada, oğlanların kendi aralarında, ama bazan da kızlarla beraberken, kim sidiğini daha uzağa fırlatacak ya da daha yükseğe fışkırtacak diye birbirleriyle yarıştığını ve yarışmayı kazananı da ölesiye kıskandığını anımsamak yetecektir. Hamaratlığın, hırsın, ayrıca çevreye karşı beslenen çekemezliğin, hasedin, ruh çöküntüsüne bağlı somurtkanlığın ilkel modeli işte burada saklı yatmaktadır; adı geçen özelliklerin de Eva'nın karakterinde kendini belli ettiğini yine görmüştük. Burada karakter özelliklerinin içgüdülere bağlılığına daha fazla dikkati çektimse, duruma böyle bir açıdan bakmanın tek yanlılığının tamamen farkındayım. Çünkü ruhsal olayların **çok yönlü bir nedensel temel'e** dayandığı yasasını biliyoruz; ayrıca şunu da biliyoruz ki, ruhsal gelişimde görülen bozukluklar, organik hastalıklar gibi, insandaki kalıtımsal yatkınlıkların barındığı yerleri, yani güçsüz noktaları seçer kendine. Bildiğimiz bir şey daha var ki, karakter özelliklerinin oluşumunda **kalıtımsal yatkınlıklar'la** beraber **değer faktörü**'nün (4) ve **normatif yasa**'nın (5) da rol oynadığıdır. Şimdilik daha çok bu konu üzerine eğilmek istemiyorum. Benim için önemli olan, Eva'da patlak vermiş regresyon'un cinsellik öncesi gelişim aşamalarına yeniden etkinlik kazandırdığını ve bu aşamalara özgü karakter özelliklerinin ya da karakter gelişimindeki süreçlerin hangi güçler tarafından krikatürize duruma sokulduğunu kanıtlamaktı.

Vicdan reaksiyonunun başlangıçta itici güç rolü oynadığı-

(4) Paul Helwig, **Charakterologie, S**tuttgart 1952.

(5) Paul Haeberlin, **Der Leib und die Seele,** Basel 1923.

nı gördük. Eva olayında ise böyle bir reaksiyonun, karakterde hatalı gelişimlere yol açabileceği gibi tuhaf bir durumla karşılaşmaktayız.

İzin verilirse, bir yan belirti üzerine daha dikkati çekmek istiyorum. Eva'da oral bir geriye dönüş'ün (regresyon) organik bakımdan dolaysız dışavurumu olarak şekerleme vb. şeyler yalama ya da somurma belirtisinin doğduğunu saptadık. Anal nedenlere dayanan benzeri bir belirtinin de yine Eva'da kendini açığa vurduğu dikkatimize çarptı, ki bu belirti kızın Neuenburg enstitüsünde çektiği peklik ve belki de bunun sonunda yüzde sivilcelerin ortaya çıkışıydı. Okul ücreti faturasına eklenmiş müshil hesabı bunu gösteriyordu. Anlaşılan, fizik dışavurumlar, ruhsal dışavurumlarla bir paralellik içinde gerçekleşmişti.

Hanidir okuyucuların merak ettiği şey, Eva'nın niçin çalıp çırpma eylemine başvurduğudur kuşkusuz. Bayan Burri tarafından evden uzaklaştırılmasından sonra kızda bu çalıp çırpmalar başgöstermiştir. Psikoterapik tedavinin gün ışığına çıkardığına göre, sahip olmaya kendini haklı gördüğü şeyi, yani **sevgiyi, anne sevgisini** inatla ele geçirmeye çalışır Eva. Kendine tatlı yiyecekler alabilmesini sağlayan para, Eva'nın bilinçdışı için **tatlı sevgi**'nin (6) yerini tutar, tatlı sevgi'yi anlatan bir simge anlamını taşır. Kuşkusuz öç alma duyguları da rol oynamıştır bunda: Eva, Bayan Burri'den, Thurgau'da bakım ve gözetimine bırakıldığı kadından, kız enstitüsündeki müdire ve arkadaşlarından gördüğü sevgisizliğin öcünü almak istemiş, bunun için de onlara zarar vermek, onları üzmek yolunu tutmuştu. Hırsızlıklarda bulunurken içinde beslediği duygu sözlere dökülürse, aşağı yukarı şöyle denebilirdi:

---

(6) Hans Zulliger, Symbolische Diebstöhle von Kindern und Jugendlichen, Biel, 1953.

«Ben bir hırsız mı oldum, müstahak Bayan Burri'ye, çünkü ne diye beni evde alıkoymayıp yanından uzaklaştırdı, neden Bay Burri ölürken ona verdiği sözü tutmadı!»

Eva'nın hırsızlığı **Kohlhaas reaksiyonu** sonucu doğmuştu ve karakter değişikliğinden bir başka türlü oluşup ortaya çıksa bile hatalı bir vicdan reaksiyonundan alıyordu kaynağını.

Öte yandan, Eva'daki çalma eylemi, **geriye itilmiş'in döniip gelişi** yani kadınsal Ödipus kompleksinin kısmen patlak verişiydi. Kendisini hırpalamaya, çeşitli yollardan kendisini güç duruma sokmaya çalışarak annesi Bayan Burri'ye cephe alıyordu. Dolayısıyla, Eva'nın mülkiyet sahibi olmak için işlediği suçların, karakterindeki tüm değişikliği yol açan motor güçle bağlantılı bulunduğu anlaşılmaktadır.

Böylece Eva'nın karakter tablosu bir bütünlük kazanıyor. C. F. Meyer bir vakit insan üzerinde şu sözleri söylemişti: «Ben kafadan çıkarılmış bir kitap değilim, tüm çelişki ve uyuşmazlıklarıyla bir insanım!» (Hutten'ın Son Günleri) İşi biraz daha derinden aldık mı, insan ve ruhunun bir **birlik** oluşturduğunu, dışavurumları birbirine karşıt düşse ve tutarsız görünse de, böyle bir birliğin hiç bir vakit kaybolmadığını anlarız.

Bunu söylemekle, derinlik psikolojisinin insanı bütünüyle açıklayıp içyüzünü kavramamızı sağlayacak bir aracı elimize tutuşturduğunu anlatmak istiyor değiliz. İnsanın en son noktada gidip doğaüstü'ne bağlandığını biliyoruz. İşte bu noktada da insan bizim için her zaman bir bilmece, bir giz niteliğini sürdürecek, hangi bilime başvurulursa başvurulsun, anlaşılamazlığını koruyacaktır.

---

(7) Heinrich von Kleist, **Michael Kohlhaas.**

İncelemelerimiz vicdanımızın büyük parçasının, vicdanımızın ana bölümünün bilincimiz dışında kaldığı ve bizim bu parça üzerinde bir tasarrufta bulunamayacağımız gibi bir izlenim uyandırdıysa, bizim için doğrusu pek hoş bir şey değil; çünkü biz insanlar bilinçdışımızdan geniş ölçüde bağımsız bulunmayı pek isteriz.

İncelemelerimiz bizi başka bakımdan da az çok sarsmıştır belki. Çünkü şimdiye kadar herkesçe paylaşılan beylik bir kanıya uyarak, vicdanın sesi mutlak'ın sesidir diye bir inanç yaşatmışızdır içimizde. Oysa incelemelerimizden sonra, adı geçen görüşte bir sınırlamaya gitmek ve mutlak'ın vicdanımız aracılığıyla sesini duyurduğunu benimsemek zorunluğu doğmaktadır. Ancak, vicdandan gelen **herşey** de mutlak'tan alıyor değildir kaynağını. Çünkü o zaman vicdan'ın o çok sayıdaki hatalı reaksiyonlarıyla karşılaşmamız gerekirdi. Bu reaksiyonlara mutlak'ın istek ve iradesi diye de bakamayız; çünkü onun amaçladığı herşey sağlıklı, doğru, yerinde, iyi, normal, ahlâk kuralları karşısında ayakta kalabilen şeylerdir; olması gereken yönünden, ezeli ve ebedî idealler açısından tartışma götürmez nitelik taşır.

Gerçi suçlunun da Tanrı'yı aradığını, işlediği suçla onu aradığını Dostoyevski gibi sanatçılar ileri sürmemiş değildir.

Nihayet yaşayan, olup biten, varolan ya da yokolan herşey, dolayısıyla **kötü** de Tanrı iradesinin bir dışavurumudur. Yeryüzünde Tanrı'yla şeytan arasında ayrım yapmayan dinlere rastlanmaktadır. Hattâ Hristiyanlara göre, şeytan da başlangıçta bir melektir, ama **melekliğini yitirir** sonradan.

Ancak burada tanrıbilimsel ve filozofik incelemelere girişmeyerek, ruhbilim alanında kalacağız.

Psikoloji, büyük kısmıyla bilinçsiz üstben ve ben-ideali'nin fonksiyonu diye nitelenecek vicdana asla yalın olmayıp pek çapraşık bir yapı gözüyle bakılması gerektiğini ve bu yapıdaki parçaların değişik kaynaklardan bir araya geldiğini göstermektedir.

Vardığımız sonuçları burada kısaca özetleyelim:

Kitabın **ilk bölümünde** ilerde girişeceğimiz incelemelerin programını kaba çizgilerle saptadık. Bütün öbür istidatlar gibi vicdanı da bir **istidat** olarak insanın doğarken beraberinde getirdiğini ve bu istidadın bütün evrende o içkin (immanent) **normatif yasa** tarafından desteklendiğini gördük.

Vicdansal istidat, gelişmesi için gereken ilk uyarı ve teşviki, çocuğun **sevme gücüne** kavuşmasından alır. Şefkat sunularına karşı o çocuksal açlıktan daha başka bir şeydir bu istidat. İlerde vicdansal gelişimin kendisi gibi, **eğitsel** etkenlere bağlılık gösterir. Sevip saymasını öğrenen çocuk ilkin canlı, giderek daha değişik örneklerle (imago) bir **özdeşleşme'yi** gerçekleştirir. Özdeşleştiği örneklerin ahlâksal buyruk ve isteklerini içe aktarır (introjeksiyon) ve bunlara önce **vicdanın sesi**, sonra kendine özgü yasaları içeren ahlâksal gereksinmeler ve nihayet **mutlak'a karşı bir yükümlülük** diye bakar.

Vicdan oluşumunda sosyal ve çevresel etkilerin de katkısı vardır. İnsan, ruhundaki ahlâksal mekanizmanın ancak küçük bir parçasının bilincindedir, büyük parça ise **bilinçdışında** sürdürür etkinliğini,

Kitabın ikinci bölümünde eğitimin vicdan üzerindeki etkilerini gördük, iç ses'teki gelişim sürecini ve anlam değişikliğini zledik.

Kanıtlara dayanarak iç ses'in, önce çocuğun otorite gö-

züyle bakıp somut olarak yaşadığı bir kişinin sesiyken, zamanla bir nesnelliğe kaydırıldığını ve nihayet tanrısal iradenin aracısı diye görüldüğünü saptadık.

Üçüncü bölümde vicdan ve sevgi ilişkisi üzerinde durduk. Hangi etkenlerin özdeşleşme'yi kolaylaştırdığını belirledik, bu arada karşımıza çıkan **Ödipus kompleksi** üzerine eğildik, bunun normal gelişimini ve yıkılışını izledik, vicdan gelişimiyle ilişkisini ortaya koyduk: başlangıçtaki sevi objelerinden el çekilerek, bir yas örneğindeki gibi obje içe aktarılıyor ve **kayba uğramayarak** bireyin öz malına (vicdanda) dönüştürülüyordu. Dışta eğitici otorite rolü oynayan kişilerin ahlâksal istek ve huyları başlangıçta birey tarafından kendine özgü yasaları bulunan bağımsız ve içsel ahlâk buyrukları diye görülmekteydi.

Dördüncü bölümde **vicdandaki bilinçsiz bölümün** iki dışavurumu, yani **itiraf zorunluğu ve özeleveri** eğilimi konusuna eğildik. Bu dışavurumlar üzerindeki incelemelerden beşinci bölüme atladık. Bu bölümde bilinçsiz özcezalandırı eğilimi üzerinde durduk, bir çocuğu bazan kötü davranışlara sürükleyen ya da eğitilmesinde güçlükler doğuran **ceza gereksinmesi**'ni gözden geçirdik; çocuk gizli bir suçla yüklü vicdanını yatıştırmak için gereksindiği cezayı karşısındakileri **kışkırtarak** ele geçirme yoluna sapıyordu.

Daha sonraki bölümlerde ise **vicdanın bazı hatalı reaksiyonları**'na yöneldik.

Altıncı bölümde suçluların toplumdan **soyutlanmalarını** gidermek için başvurdukları **çete kurma** olayını inceledik, vicdanın toplumsal yönünü aydınlığa çıkardık. Buradan kalkarak tutukluların eğitimi, ceza reformu, ayrıca gençlerin ruh-sağlıksal eğitimleri ve genel pedagoji konularında birtakım düşünceler öne sürdük. **Yedinci bölümde** vic-

dansal nedenlerle insanın **aptallaşabileceğini,** bu aptallığın zekâ yeteneğindeki bir düşükdeğerlikten ileri gelmediğini, **yalancı** geri zekâlılığın (Pseudodebilite) tedavi edilebilip ortadan kaldırılabileceğini, ancak bunun için aşırı sert üstben'in yıkımının sağlanıp, vicdanı yapan çeşitli etki ve güçlerin normal denge durumuna getirilmesi gerektiğini gördük.

Nihayet en son **sekizinci** bölümde, başlangıçta **iyi bir karakterin** bilinçsiz bir vicdan reaksiyonundan ötürü tersine dönüşebileceğine tanık olduk. Bütün bölümlerde de düşüncelerimizi okuyuculara açık seçik iletebilmek için elle tutulup, gözle görülür örneklere başvurduk; kimi vakit antropolojiden ve diğer manevî bilimlerden somut örnekler getirdik.

Çünkü, psikanalizin bulgularına dayanmakla beraber, ben kendim o kanıdayım ki, son amacı insanların hemcinsleriyle sürtüşmesiz ve sağlıklı ilişkiler kurarak yaşamasına katkıda bulunmak olan psikolojik araştırılarda her vakit **yaşamın kendinden** yola koyulmak, **kuramlara** saplanıp yaşamı gözden yitirmemek, bilim yapmak için bilim yapmamak, tümüyle kuramsal - soyut bir sistematik ardında koşmamak gerekir. Yaşam, en gururlandırıcı düşünce yapısından daha önemlidir; insanın hemcinslerine karşı bir yükümlülüğü üstlenmesi, masa başında salt düşünsel yapıların pişirilip kotarılmasından daha soylu bir görevdir bence. Hani buna karşıt bir görüşün de savunu konusu yapılabileceğini bilmiyor değilim. Yaşamın insan için değerlerin en yücesi sayılamayacağını belirtir Schiller. Doğrusu ben, kendi payıma, insana **evrenin tacı** gözüyle bakan yazarlardan yanayım:

Eğer insan evrenin tacıysa, bu şerefe hak kazanması için tam anlamıyla gelişmiş, çarpık yanı bulunmyan bir vicda-

nı ruhunda barındırması gerekir. Böyle bir vicdanın geliştirilmesinde ise bu kitapta yer alan **vicdan psikolojisi** konusundaki incelemeler, yararlı bir hizmet görecektir. Dolayısıyla, adı geçen incelemelere kalkışmanın doğru bir iş sayılacağı kendiliğinden anlaşılmış olmaktadır.

Sözümü bitirmeden şunu da belirteyim ki, araştırılarımda belki umdukları **felsefî derinlik**'i bulamayan okuyucular çıkacaktır.

Yazılarımda böyle felsefî bir derinliğe yer vermeyişim, yalnız psikolog ve pedagog olmam gibi pek yalın bir nedene dayanıyor. Bu kitapta başta pratikte eğitim, ruh sağlığı açısından eğitim, çocuk eğitimi ve çocuk psikoterapisiyle uğraşanlara, beri yandan özellikle ruh sağlığını korumak görevini üstlenmiş hekimlere, kendileri için uyarı oluşturabilecek ve çalışmalarında kendilerini **destekleyecek** bir şey söyleyebilmenin umuduyla yetinmek isterim.

Kitapta geçen kavramlara ilişkin açıklamalar

Ambivalens: Çiftdeğerlik; bireyin ruhunda aynı objeye karşı birbirine karşıt duygu, tutum ve düşüncelerin bir arada varlığını sürdürmesi. Ambivalens deyimi ilk kez Bleuler (1857-1939) tarafından ortaya atılmıştır. Bleuler üç ayrı alanda bir çiftdeğerliğin varlığını benimser. Bunlardan birincisi irade alanındadır (ambitendens): örneğin, süje aynı zamanda hem yemek yemek ister, hem istemez. İkincisi düşünsel alandadır: süje aynı zamanda bir görüşü ve onun karşıtını açığa vurur. Üçüncüsü duygusal alandadır: süje bir kişiyi aynı zamanda hem sever, hem ondan nefret eder.

Bleuler, çiftdeğerliği şizofreninin ana semptomlarından biri görür, ancak normal bir çiftdeğerliğin varlığını da benimsemezlik etmez. Adı geçen üç alandaki çiftdeğerlikten duygusal çiftdeğerliğe (duygusal çelişki) öncelik verir ve Freud da ambivalens deyimini Bleuler'den alarak bu anlamda kullanır.

anal : Anüs (makat) ile ilgili.

Ben - ideali : Ben'in idealizasyonu olan narsizm ve anne-baba, onların yerini tutan kişiler ve kollektif ideallerle özdeşleşmelerin kaynaşmasından doğan bir kişilik mekanizması; öznenin kendisine yaklaşmaya çalıştığı örnek. Ben-ideali kavramı Freud'da çeşitli zamanlarda çeşitli anlamlarda kullanılmıştır. 1914'de kaleme alınan **Zur Einführung des Narsissmus**'da (Narsizme Giriş) bu mekanizma Freud tarafından güncel ben'i ve onun etkinliklerini kişiliğin gelişimi sırasında doğmuş bir **ideal ben**'i ölçüt alıp değerlendiren ruhsal bir mekanizma diye gösterilir. «İnsanın kendi ideali olarak dışa yansıttığı şey, çocuklukta kendisini kendisine ideal aldığı narsizmin zamanla kaybolup gidişinin yerine geçer.» **Das Ich und das Es**'te (1923) ben ideali ile üst-ben eş anlamlı kavramlar gibi kullanılır. Diğer bazı inceleme ve araştırmalarda ben ideali kavramı üst-ben içinde, üst-ben fonksiyonlarının bir parçası diye gösterilir. **Massenpsychologie und Ich Analyse** adlı araştırmada ise ben-ideali ben'den açık seçik ayrılarak ön plana çıkarılır.

Derinlik Psikolojisi : Klasik bilinç psikolojisinin tersine bilinçdışını inceleyen psikolojiye Freud'un verdiği isim. Freud'un **psikanalizinden**, Adler'in **bireysel psikolojisinden** ve Jung'un **analitik psikolojisi**'nden doğmuş ruh hekimliği psikolojisinin günümüzdeki genel adı. Ayrıca, insan ve hayvan davranışını ya da sadece insan davranış ve yaşantısını inceleyen genel psikoloji ya da okul psikolojisinin tersine, ruh'u ve ruhsal'ı konu alan her türlü ruhbilimsel araştırı, derinlik psikoloji içine girmektedir.

Donakalma refleksi : Totstell-Reflex; kaslardaki gerilim durumundan (tonus) ileri gelen, büyük bir dış tehlike karşısında canlı bireyde kimi vakit kendini açığa vurduğu görülen hareketsizlik hali.

Es : İng. it, T. **O;** Ruhsal aygıtın en eski ve bilinçsiz mekanizmasına Freud'un Groddeck'ten alarak verdiği isim. Freud'a göre **Es** varlığımızın çekirdeğini oluşturmakta ve haz ilkesinin amansız eğemenliği altında bulunmaktadır.

Genital : Cinsel organlarla ilgili; **cinsel.**

Geriye İtim : Fr. refoulement; bireyin belli bir içgüdü kapsamına giren tasarımları (düşünce, imaj ve anılar) bilinçdışına itip, orada tutması. Aslında haz sağlayacak bir içgüdünün doyumu, realitedeki birtakım zorunluklardan ötürü elem duygularına yol açma tehlikesi gösteriyorsa, söz konusu içgüdü geriye, bilinçdışına itilir. Geriye itim, özellikle isteride açık seçik gözlemlenmekle beraber, diğer ruhsal bozukluklarda ve normallerin psikolojisinde de önemli bir yer tutar. Bilinçdışının temelini oluşturması bakımından evrensel psişik bir olay sayılır.
Freud, bireysel savununun hiç değilse bir bölümünü oluşturan geriye itimi, kuramsal bakımdan, bireyin diğer savunma mekanizmalarının modeli görür, dolayısıyla bu deyimi savunmaya yakın geniş bir anlamda kullanır.

Hastalık kazancı : Süjenin hastalığından dolaylı ve dolaysız sağladığı her türlü doyum hastalık kazancı olarak nitelenmektedir. Primer ve sekunder olmak üzere ikiye ayrılmakta, primer hastalık kazancı nevrozların gerçek nedenlerini oluşturmakta, birey nevrozu kendine bir sığınak görmekte, nevrotik belirtilerden kendine doyum sağlamakta, bu yoldan çevreyle ilişkisinde bir

değişikliğe gidebilmektedir. Sekunder hastalık kazancı, hastalığın kendisinden daha sonra ortaya çıkmakta, ya da bir kez var olan hastalıktan yararlanma amacını gütmektedir.

İdiot : Budala; geri zekalılığın en ileri derecesi; budalaların zekâ düzeyleri aşağı yukarı iki yaşındaki bir çocuğun zekâ düzeyine denktir. Zekâ testinde 100 üzerinden 50'nin altındaki puvan sayısı, bir budalalığın (idiyoti) varlığını gösterir.

İğdiş Kompleksi : Kastrasyon kompleksi; çocuklarda Ödipus kompleksine bağlı olarak kendini açığa vurur. Annelerine karşı aşırı cinsel bir eğilim gösterip, babalarına karşı düşmanca duygular besleyen, hattâ bu duygularında babalarının ölmesini dileyecek kadar ileri giden oğlanlar, bu tutumlarından ötürü babalarının kendilerini iğdiş edeceği, yani erkeklik organından yoksun bırakacağı kompleksi ve korkusu içinde yaşarlar. Kızlar ise çokluk bu eylemin daha önce kendileri üzerinde uygulandığına, penislerinin kendilerinin koparılıp alındığına inanırlar.

İmago : Çocuğun sevgi ve saygı duygularıyla kendisine yöneldiği, idealize ederek kafasında yaşattığı ve davranışlarına örnek aldığı kişi, daha çok anne ve babadan biri.

İsteroid : İsteri tarzında, isteriye benzer.

Libido : (Lât. : haz, zevk). Freud'un cinsel içgüdü enerjisini anlatmak üzere psikanaliz diline mal ettiği terim. Freud'a göre, libido, karşıtı olan yok etme (destruksiyon) içgüdüsü gibi biyolojik bir karakter taşır, insan organizmasının hücrelerinde saklı yatar. Sevgi kapsamına giren tüm duygular, libido'nun içeriğini oluşturur. Freud, hem kendisine doyum sağlama amacı güden cinsel istek, hem de bu isteğin kapsadığı enerji yükü gözüyle bakar libido'ya.

Masturbasyon : Os. istimna; cinsel organları daha çok elle uyararak kendi kendine cinsel doyum ve haz sağlama, cinsel özdoyuru.

Narsizm : Bensevi; terim bir Yunan efsanesinde suda hayalini görerek kendi kendisine aşık olan ve aşkının bir türlü gerçekleşmeyişinden ötürü canına kıyan Narkissos'tan kaynağını almaktadır. Çocuğun yaşamının erken döneminde libidosuna kendi ben'ini obje seçtiği primer (birincil), ve bireyin dış ob-

jelerden libido yüklemlerini gerisin geri çekip alarak kendi Ben'ini libidosuna obje yaptığı sekunder (ikincil) narsizm olmak üzere ikiye ayrılır. Primer ve sekunder narsizm deyimleri gerek psikanaliz literatüründe, gerek Freud'un kendi eserlerinde değişik anlamalara konu yapılmış ve yapılmaktadır. Freud bir yazısında (**Zur Einführung des Narsissmus,** 1914) sekunder narzismi şizofrenik narzism yerine kullanır, libidosal obje yönelimleriyle doğan narsizmi sekunder narsizm olarak anlamak gerektiğini, bu narsizmin bir primer narsizm temeli üzerinde yükseldiğini belirtir. Freud için sekunder narsizm yalnız aşırı geriye dönüşleri (regresyon) değil, aynı zamanda öznenin sürekli bir yapısını oluşturur. Bir kez ekonomik açıdan obje yönelimleri ben yönelimlerini ortadan kaldırmaz, tersine bu yoldan iki yönelim çeşidi arasında energetik bir denge sağlanır; topik açıdan ise ben ideali asla ortadan kaldırılamayan narsistik bir oluşumdur. Primer Narsizm'e verilen anlam değişik yazarlarda birbirinden hayli ayrılmaktadır.

Bu deyimle çocuksal (infantil) libidonun varsayımsal bir dönemi tanımlanmaya çalışılmakta, çeşitli araştırıcılar arasındaki ayrılıklara da böyle bir durumun anlatımı, ve zaman bakımından belirlenmesi yol açmakta, hatta bazı yazarlar tarafından primer, narsizm'in varlığı bile tartışma konusu yapılmaktadır. Freud'da primer narsizm'le genel olarak ilk narsizm, yani çocuğun daha dış objelere yönelmediği ve kendi kendini sevi objesi yaptığı narsizm anlatılır. Böyle bir durumun oluşum anı titizlikle belirlenmek istenirse, Freud'da bile birbirinden sapma gösteren açıklamalara rastlanır. 1920-1915 çalışma döneminde primer narsizmin oluşumunu Freud çocuksal yaşamın başlangıcındaki otoerotizmle sonraki obje sevgisi arasına yerleştirir. Bir başka açıklamada ise Freud, yerel (topik) bakımdan primer Narsizm'i, yaşamın ben'in oluşumundan önceki bir durumu ve rahim içi yaşamı da bunun modeli diye gösterir; otoerotizmle (bensevi) narsizm arasındaki ayrım da böylelikle ortadan kalkar. Bugün psikanalitik düşünüde, primer narsizm'le ilgisi son görüş daha çok benimsenmektedir.

Ancak böyle bir görüşe karşı iki itiraz yöneltilebilir. Birincisi terimle ilgilidir. Primer narsizm teriminde, narsizm deyiminin etimolojisinin gerektirdiği ayna ilişkisi gözden ırak tutulmaktadır. Öte yandan, primer narsizm terimi objesiz diye tanımlanan bir dönemi anlatmaya elverişli değildir. İkinci itiraza ge-

linee, gerçek açısından çocukta böyle bir dönemin varlığı pek şüphelidir; kimi yazarlara göre süt çocuğunda daha baştan beri obje yönelimleri, yani primer bir obje sevgisi bulunur. Melanie Klein'a göre çocukta narsistik bir dönemden söz açıllamaz, çünkü daha baş ndan beri çocukta obje yönelimlerine rastlanır, dolayısıyla çocukta ancak libidonun içe aktarılmış objelere dönüşü diye tanımlanacak narsistik durumlar söz konusudur.

Narsist : Bensever.

Narsistik : Bensevisel; duygu, düşünce ve davranışlarına narsizm'i (bensevi) temel alan.

Nevroz: Nevroz deyimi ilk kez İskoçyalı hekim William Cullen (1710-1790) tarafından ortaya atılmış olup, Yunanca **neuron** (sinir) kökünden gelmektedir. Eldeki teşhis imkânlarıyla histolojik-anatomik bakımdan ilgili dokularda herhangi bir değişiklik saptanamamasına rağmen kendini açığa vuran fonksiyon bozukluklarına verilen isimdir. Nevrozlar için **fonksiyonel bozukluklar** deyimi de kullanılmaktadır.

Normatif Yasa : Norm (ölçüt, kriter) oluşturan ve davranışlarında bireyin uymadan yapamadığı ve mutlak uymak zorunda bulunduğu insan varlığında içkin bir yasa.

Oligofreni : Geri zekâlılık; standardize zekâ testlerinin yardımıyla birbirinden ayrılan debilite, imbesilite ve idiyoti olmak üzere üç gruba ayrılmaktadır.

Oluşu Olmamış Yapma : Süjenin, geride kalmış düşünce, söz, jest ve davranışlar karşısında sanki bunlar olmamış gibi bir tutum takınmasını sağlayan mekanizma; bunun için süje, söz konusu düşünce, söz, jest, davranış vb. ine karşıt bir düşünceye, söze, jeste ve davranışa başvurur. Freud, yalıtım gibi bu mekanizmayı da saplantı nevrozlulaı için karakteristik bir savunu şekli görür. Örneğin, sevgilisinin arabasının geçeceği yolun üzerine koyduğu bir taşı bir süre sonra yine gidip oradan kaldıran bir gencin davranışını bu mekanizmaya örnek gösterir.

Orgazm: Cinsel birleşmede duyulan hazzın doruğu.

Ödipus Kompleksi : Çocuğun anne ve babasına karşı beslediği sevgi ve düşmanlık duygularının bir bütün halinde örgütlenmesi. Olumlu ve olumsuz olmak üzere iki ayrı biçimde kendini açığa vurur. Olumlu (pozitif) biçimi, kompleksin adını aldığı Ödipus efsanesine bir uygunluk gösterir. Yani oğlanlar babalarına, kızlar annelerine rakip gözüyle bakıp, içten içe onların ölmesini ister; oğlanlar annelerine kızlar babalarına aşırı bir cinsel eğilim gösterir. Olumsuz biçimde ise durum bunun tersidir. Freud'a göre, çocuklar penis (fallus) döneminde, yani üç ilâ beş yaşlarında bu kompleksi yaşar, beş yaşından sonra kompleks etkisini yitirir, bir uyuklama (latent) döneminin arkasından buluğla beraber yeniden canlanma gösterir ve dışta sevisel bir obje seçimiyle az ya da çok bir başarıyla yıkımı sağlanır.

Özdeşleşme : */dentifikasyon:* bilinçdışında kendi şahsını bir başkasının şahsıyla bir tutma; yabancı kişiyi düşünüş ve davranış biçimleri bakımından bilinçdışında kendine model olarak benimseme.

Pars pro toto : **Parçada bütün** anlamına gelen bu deyim psikiyatri ve derinlik psikolojisinde fizik kaydırmanın özel bir biçimini belirler. Bir nesne ya da bir kişiye ilişkin bir parçanın bütünün yerini alması durumuna **pars pro toto** denmektedir. Bir jest, bir ses, bazan fizik bir özellik giysinin bir parçası, **pars pro toto** yasası uyarınca kişinin bütün olarak yerini alabilmektedir.

Pavor nocturnus : Çocukların uykudan çığlık atarak sıçrayıp uyanmaları. Özellikle küçük çocuklarda uykudan bir iki saat sonra görülür. Bir çığlıkla uyanan çocuk kalkıp yatakta oturur, ya da ayakta dikilir, bazan da büyük bir ajitasyon içinde bağırarak odada koşup durur. Çok vakit orada birtakım hayvanların ve tanımadığı yabancı kimselerin bulunduğunu sayıklar. Oryantasyon (yönelim) yeteneği kaybolmuştur, çevresindeki kişileri tanımaz. Birkaç dakika sonra nöbet sona erer, çocuk yeniden uykuya dalar, ertesi sabah uyandığında gece olup bitenleri hiç anımsamaz.

Psikoterapist : Psikoterapi yoluyla ruhsal kökenli bedensel hastalıkları ve nevrozları iyileştirmeyi amaçlayan uzman hekim ya da psikolog.

Regresyon : Geriye dönüş; gelişim sürecinde geride bırakılmış evre ve dönemlere özgü olup, ilkel ve çocuksal diye nitelenebilecek davranışların, iç ve dış zorlamalar, birtakım çatışkılar, ruh üzerine binen aşırı yükler sonucu bireyde yeniden kendilerini açığa vurması, bireyin bunlara adeta gerisin geri dönüşü.

Religio : Din; dinsel bağlanım.

Şartlı Refleks: Rus bilgini Pawlow'un (1894-1936) özel bir teknik izleyerek yaptığı çalışmalar sonunda köpekler üzerinde deneysel yoldan geliştirmeyi başardığı bir refleks çeşidi.

Şizofreni : Duygu ve us alanındaki yıkımlar sonucu birtakım davranış bozukluklarıyla kendini açığa vuran psikotik bir dizi hastalığa verilen genel ad. Hebefreni, katatoni, paranoya ve prafreni, dementia precox da denen şizofreninin başlıca şekilleridir.

Talion Yasası : Göze göz, dişe diş yasası; kısâs; öldüreni öldürme, yaralayanı yaralama. Özellikle Ödipus kompleksi dönemini yaşayan çocuklar, yasaklanmış eylemlere girişmelerinin, yasaklanmış içgüdüsel istekleri gerçekleştirmeye kalkmalarının kısâsla cezalandırılacağı korkusunu sık olarak duyarlar içlerinde. Ödipus kompleksi dönemindeki çocuklar, annelerine karşı besledikleri yasaksevisel isteklerden ve bu istekleri gerçekleşitme çabalarından ötürü kısâsla karşılaşacaklarından ürker, yani penislerini kaybedeceklerinden, babalarının kendilerine bir iğdiş eylemine konu yapacaklarından korkarlar. Kaynağını bir nevrozdan alan ölüm korkusunda, ayrıca hastanın kendisini ölüyor hissettiği isteri nöbetlerinde de yine aynı yasanın etkinliği görülür. Bu korkunun kaynağı da bir başkasına karşı bilinçsiz olarak içte beslenen ölüm isteğidir.

Tepkisel Ürün : İng. reaction-formation; bireydeki bilinçsiz savunu mekanizmalarından birine psikanaliz dilinde verilen isim. Bu mekanizma aracılığıyla, nisbeten uzun süren öfke ve saldırganlık gibi duygular tersine dönüştürülerek eylem planında kendilerini açığa vurmaları sağlanır; ancak bu tür eylemler çıktıkları kaynağın şiddet ve enerjisini kendi üzerlerinde taşıdıklarından dıştan bakınca akıl almaz ölçüde aşırı (irrasyonel) bir izlenim bırakırlar. Sözgelişi bir kimseye karşı duyulan aşırı nefretin, aşırı sevgi kılığında kendini açığa vuruşu böyle bir tepkisel üründür

Totem : Polenezya dilinde yasak anlamına gelen **tabu**'dan çıkmış bir sözcük; Pasifik Okyanusunun güneyindeki adalarda (Malenazya, Mikronezya Endognezya) yaşayan yerlilerin dokunulmaz diye baktıkları nesnelere verilen isim. İlkeller, inançları gereği, belli nesnelerin ,hayvanların, bitkilerin, ayrıca insanların pek büyük ruhsal güçleri ellerinde bulundurduğuna inanır, bunları majik (sinirsel) bir güçle donatılmış görür, bu gibi varlık ve nesnelerle temasa gelmekten kaçınırlar. Kabile başkanları, kabile içinde faaliyet gösteren sihirbaz-hekimler, lahusalar, adet gören kadınlar vb., yine ilkellerin inancına göre majik güç **mana**'yla yüklüdür, yani tabu niteliğini taşır.

Tabu konusunda görüşler değişiktir. İlkeller özellikle cinsel tabular 'ıylasaplantı nevrozlularındaki belirtiler (semptom) arasında bir paralellik saptayan Freud, tabuya çok eski bir yasak diye bakar ve onu otoriteyi elinde bulunduran bir kişi tarafından, insanların içindeki alabildiğine güçlü istek ve hevesleri frenlemek amacıyla topluma dışardan zorla nebimsetilmiş görür. Ama tabusal yasakları çiğneme konusunda da insanların bilinçdışında bir istek sürdürür varlığını. Tabu yasaklarına uyanlar, tabusal nesnelere karşı ambivalent (çiftdeğerli) bir tutum takınır. Tabu'daki majik güç, onun insanları ayartıp kötü eylemlere sürekleyebilme yeteneğinden alır kaynağını. Tabu yasaklarını çiğneyenler acımasız izlenir ve cezalandırılır.

Jung ise, Freud'un, önce insanları ayartıp kötü eylemlere sürükleyen, sonra da onları cezalandıran tabu anlaşımına katılmaz. Jung'a göre, tabu bireylerin bilinçsel gelişimi ve benbilinçlerinde eriştikleri gelişim düzeyini korumak için başvurdukları psişik bir önlemdir. Toplumun ayakta kalabilmesi bakımından bireyin kişiliği son derece önemlidir, dolayısıyla bu kişiliğin gelişimini köstekleyecek her şy birey tarafından bir tehlike sayılır. En büyük tehlike de Jung'a göre, kollektif ruhun bireysel ruh içinde eğemenliği ele geçirmesidir. Oysa kişiselliğin gelişim, bireyin kendisini kollektif ruhtan sıkı sıkıya ayırmasını zorunlu kılmaktadır; işte bu da tabu yasaklarıyla sağlanır.

Totstell-Reflex : Donakalma Refleksi; Kaslardaki gerilim durumuna (tonus) dayanan ve canlıların değişik tür ve sınıflarında belli durumlarda, özellikle "canlı için tehlike anlamı taşıyan tenbihler" karşısında kendini açığa vuran hareketsizlik hali.

Travma : Tıpta bedensel yaralanmalar ve buna bağlı hasarlar için kullanılan bu deyim, psikolojide ruhsal bozuklukların duygusal nedenlerini anlatır, yani ruhsal travmalarla eşanlamlıdır. Örneğin, doğumu ve annesinin vücudundan ayrılışı, çocuk için böyle bir travma oluşturur.

Üstben : Çocukluk izlenimlerinin, eğitsel ve çevresel etkilemelerin sonucunda bireyin kazandığı ruhsal mekanizmaya Freud'un verdiği isim. Freud üstben'e vicdan gözüyle bakar

Yasaksevi : Lat. Inzest; baba kız, ana oğul, kız ve erkek kardeşler ve sınırı toplumdan topluma değişen yakın kan akrabaları arasında cinsel ilişki kurulması.

BU KİTAP ÜZERİNE

Çocukluk döneminde vicdan oluşumu, insanın ilerki bütün yaşamı için büyük önem taşır. Tanınmış İsviçre'li çocuk psikologu **Hans Zulliger** bu kitabında, bir vicdan çatışmasını çözümlemeyi, motivlerini ve tepkileri araştırmaktadır. Bunu özdeşleşme, vicdan zorlaması, öz cezalandırı ve şahsiyetteki değişimler izlemektedir.

Eğitsel etkenlere ve eğiticilerin rolüne ayrı bir yer veriliyor.

Hans Zulliger bu kitabıyla eğiticiler, çocuk mahkemeleri hakimleri ve ana-babayı çocuk vicdanı konusunda aydınlatarak, bu konuda yol göstermektedir

Yazar

Hans Zulliger (1893 - 1965), fahri tıp ve felsefe doktoru, İsviçre'li pedagog ve psikolog, çocuk psikolojisinin önderi kabul edilmektedir. Rorschach Metodu'ndan **«Z - Testi»** (*Zulliger Resim Testi*) adı verilen, meslek ve öğrenci seçiminde tanınmış bir yardımcı araç olan, testi geliştirmiştir. Pratik çalışma yönünden Psikoanalizin gelişmesinde inkâr edilemiyecek katkıları olmuştur. Yazarın **Bozak Yayınları**'ndan çıkan diğer eserleri de **Çocukta Oyunla Tedavi** ve **Çocuklarımızın Korkuları**'dır.